

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

**Poválečná politika KSČ v letech 1945–1946
(od Košického programu k parlamentním volbám 1946)**

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název práce v anglickém jazyce: A post-war policy of the Czechoslovak Communist Party from 1945–1946 (from the Košický programme to the parliamentary election in 1946)

Jméno autora: Petr Duchoslav

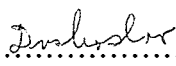
Vedoucí bakalářské práce: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Praha 2007

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.“

V Praze, dne 30.7.2007

Podpis.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem, kteří mi pomohli s vypracováním mé práce, jmenovitě potom prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc., doc. PhDr. Jiřímu Kocianovi, CSc, Martinu Duchoslavovi a pracovníkům archivů, kteří mně zpřístupnili materiály týkající se předmětného období.

OBSAH

Úvod.....	5
I. Historie KSČ do roku 1945.....	12
II. Obnova KSČ.....	28
III. KSČ v prvních dvou vládách Národní fronty.....	41
IV. VIII. sjezd KSČ.....	60
V. Květnové parlamentní volby 1946.....	72
Závěr.....	92
Summary.....	95
Prameny a literatura.....	97
Seznam příloh.....	104
Přílohy.....	105

Úvod

Komunistická strana Československa (KSČ) představovala v poválečné republice významnou společensko-politickou sílu. V systému regulované demokracie¹ se vyprofilovala v určující sílu, na které spočíval průběh a intenzita politických a společensko-ekonomických přeměn v osvobozené ČSR. KSČ se sama snažila vystupovat jako strana, jež tvoří symbiotické pouto s novým, „lidově demokratickým režimem“ a veřejně deklarovala, že pouze ona je skutečným reprezentantem, budovatelem a ochráncem tohoto zřízení. Síla KSČ byla dána několika činiteli, které determinovaly *pro futuro* její postavení a politickou roli v obnoveném státě. Předně získala KSČ mimořádně velký kredit svým postojem k událostem v září 1938, když odmítla anglo-francouzský plán na odstoupení pohraničních oblastí hitlerovskému Německu; za druhé byli komunisté během druhé světové války aktivními odbojáři, za což zaplatili i nemalou oběť – kolem 25 000 komunistů (převážně funkcionářů) v průběhu války zemřelo. Oba zmíněné faktory přinesly po skončení válečného konfliktu komunistické straně obrovský, ba mimořádný politický kapitál, kterým nemohly ostatní strany sdružené v tzv. Národní frontě disponovat. Komunisté tento kapitál nejenže politicky využili, ale také jej dovedli neustále rozšiřovat, aby se mohli stát po osvobození vůdčí silou v Národní frontě a ve společnosti.

Politika KSČ v osvobozené republice se soustřeďovala, jak řečeno, na postupné a setrvačné obsazování klíčových mocenských pozic ve státním mechanismu.² Tento obecný trend sledovaly obdobně i další komunistické strany v regionu střední a jihovýchodní Evropy, tedy zájmové sféry Sovětského svazu. Politická programatika KSČ tedy výrazně závisela na událostech na mezinárodním fóru, které určovaly výslednice vztahů dvou supervelmocí – Sovětského svazu a Spojených států. Míra celistvosti a pevnosti protifašistické (protihitlerovské) koalice byla zároveň indikátorem, jaké prostředky budou komunisté později volit v otázce uchopení absolutní moci.

Komunisté se v prvních dvou poválečných letech orientovali, podle svých slov, na „pokojný“ přechod k socialismu, to znamená bez vyvolání občanské války a použití násilí. Přední komunistický funkcionář Antonín Zápotocký zdůrazňoval, že vnitropolitické a mezinárodní podmínky se válečným konfliktem natolik změnily, že „pokojný“ přechod k socialismu, jakožto vyššímu společenskému řádu, je plně v souladu s československými podmínkami. Z této premisy vznikla tzv. československá (specifická) cesta k socialismu, cesta, na jejímž konci neměla být „diktatura proletariátu“. Model, který ovšem zdaleka ne všichni čelní představitelé strany přijali za svůj, plně závisel na vývoji na mezinárodní scéně, respektive na politickém rozhodování a vůli SSSR. Specificky československá cesta k socialismu však byla ve skutečnosti iluzí, neboť takový model českoslovenští komunisté neznali; uznávali pouze jediný závazný, a to sovětský s „diktaturou proletariátu“, tedy s mocenskou hegemonií KSČ.

Československou cestu k socialismu ovšem živil hlavně sovětský vůdce Stalin, který se na jaře 1946 vyjádřil v rozhovoru s předsedou KSČ Klementem Gottwaldem v tom smyslu, že neexistuje pouze jedna cesta (sovětská) k socialismu, nýbrž i jiná, bez „diktatury proletariátu“. Proč Stalin nadhodil tuto alternativu sovětského modelu cesty k socialismu, je nasnadě. Neměl ještě vyřešenu mocenskopolitickou otázku ke svým satelitům v zájmové sféře SSSR. Československá cesta k socialismu je toho důkazem, důkazem, že českoslovenští komunisté si v prvních dvou poválečných letech mohli „pohrávat“ s podobnými myšlenkami, které jim nebyly nadiktovány Moskvou.

¹ Soudobá odborná literatura používá označení řízená nebo uzavřená.

² Marxistická literatura používá termín „pokojná cesta k socialismu“. Tuto problematiku viz III. kapitolu.

Politika KSČ v letech 1945–1946 zůstávala poměrně konzistentní, bez větších změn, pouze s korekturami, jež závisely na momentálním vývoji doma, v Národní frontě a chováním jejích koaličních partnerů. Až po vítězných volbách KSČ korigovala svou dosavadní linii a usilovala o zisk absolutní většiny v příštích volbách, proponovaných na květen 1948. O této taktice bylo rozhodnuto již těsně po volbách v roce 1946 na zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946. Komunisté se od této doby snažili podchytit všechny sociální skupiny v zemi a politicky je novou taktikou k sobě připoutat.

Komunisté se proklamovali jako velcí vlastenci, zdůrazňovali a vyzdvihovali svou roli v odboji; rovněž těžili z nacionálně vyhrócené situace dané odsunem sudetských Němců a transferem maďarské menšiny z Československa. KSČ také hned po válce nepostavila svůj vlastní program, ale přijala za svůj Košický vládní program, který během války sestavilo moskevské vedení KSČ, a důsledně se deklarovala jako jeho garant a „ochránce“. V průběhu roku 1945 se dotvářela organizačně-politická struktura strany, jež měla na začátku pouze několik tisíc členů, teprve záhy strana začala postupně mohutnět. Na konci roku 1945 již představovala nejsilnější součást Národní fronty a rovněž si nárokovala vedoucí postavení v ní. Jednota v politické sféře se však, a to zdůrazněme, nepromítla do ideové výbavy komunistů, jejichž představy cesty k moci se výrazně lišily. Politická a ideová korelace nebyla těsně po osvobození příliš důležitá, sami komunisté do svých řad přijímali jak stoupence prezidenta Beneše, tak např. věřící katolíky apod.

V březnu roku 1946 strana pořádala svůj VIII. sjezd, od kterého si hodně slibovala. Měl být koncipován tak, aby znamenal nástup strany k volbám, konaným ve stejném roce. Obě události sledovala veřejnost s napětím a komunisté se netajili tím, že VIII. sjezd bude velkou společenskou událostí. Květnové volby pak představovaly vyvrcholení snahy KSČ, jak významně zasáhnout a změnit do té doby paritní mocenskopolitickou strukturu státu a přesunout mocenské mísky vah na svou stranu. KSČ potvrdila své ambice a volby vyhrála, když získala 40 % všech hlasů. Splnila první důležitý úkol a završila více než jednoleté úsilí vítězstvím v demokratických volbách, jediném poválečném hlasování, jehož se zúčastnilo více politických subjektů a od kterého si slibovaly mnohé i ostatní strany Národní fronty.

Práce „Poválečná politika KSČ v letech 1945–1946“ (od Košického programu k parlamentním volbám 1946) mapuje jeden rok v poválečné politice KSČ. Je ohraničen na jedné straně obnovou strany v květnu roku 1945 a na druhé květnovými volbami v roce 1946. Proč jsem zvolil právě tento mezník? Květnové volby znamenaly úspěšné ukončení první fáze komunistické taktiky, jak ovládnout klíčové řídicí struktury státu, které do té doby byly spravovány na principu parity, a za druhé otevřely komunistům cestu ke splnění jejich hlavního dlouhodobého úkolu–eliminovat své koaliční partnery a uchopit absolutní moc. Záměrně jsem zvolil právě toto ohraničení, které má ve vývoji komunistické taktiky své opodstatnění a logické místo, a nikoli hranici, která končí únorovým státním převrácením v roce 1948. Takovýto přístup by sice byl možný, ale hrozil by přerůst v pouhý popis, v němž se ztratí vše podstatné z politické programatiky a strategie KSČ v osvobozené, tzv. třetí republice.

Samotné jádro práce tvoří analýza poválečné politiky KSČ, jejího dějinného vývoje s jeho různicemi v celkovém vnitropolitickém a mezinárodním kontextu. Všímá si celkového poválečného vývoje v komparaci s ostatními nekomunistickými subjekty, které hrály po válce rovněž významnou úlohu. Práce poukazuje na příčiny, ze kterých v důsledku pramenila „vůdčí úloha“ KSČ, jež se za rok od osvobození stala nejsilnějším politickým subjektem v zemi. Práce se zaměřuje na tyto klíčové body: poválečnou obnovu KSČ; politiku KSČ v období Prozatímního národního shromáždění (PNS); VIII. sjezd KSČ; květnové volby v roce 1946. Samotná struktura práce je potom rozdělena do pěti kapitol, postupně pokrývajících její celkový obsah.

V první kapitole „Historie KSČ do roku 1945“ autor stručně popisuje působení komunistické strany v první republice, jejího postoje k ní, k mnichovskému diktátu v září 1938 atd. Všimá si rovněž jejího obecného antisystémového charakteru a hodnotí ji z pozice levicového extrému. Zmíní její odbojovou aktivitu, která kulminovala v posledních letech válečné konflagrace, a upozorňuje na fakt, že mimořádný politický kapitál, který strana po válce vytěžila, souvisí jak s neúčastí komunistů v předmnichovských vládních koalicích a postoje k Mnichovu samotnému, tak právě z nemalé odbojové aktivity.

Druhá kapitola („Obnova KSČ“) potom bude věnována politické a organizační obnově KSČ včetně oživení tisku a jiných prostředků k ovlivnění veřejnosti. Autor pojedná o tom, že strana využila organizační náskok před ostatními stranami, když měla na Slovensku vytvořeny ilegální buňky již z doby Slovenského národního povstání. Rovněž poukáže, kde byly příčiny doslova raketového nárůstu členské základny KSČ a skokově vzrůstající popularity.

„KSČ v prvních dvou vládách Národní fronty“ je název další, v pořadí třetí kapitoly. V ní autor zmapuje politické působení strany od dubna 1945 do květnových voleb 1946, kdy bylo ustaveno Ústavodárné národní shromáždění (ÚNS). Zhodnotí především přípravu a provedení znárodňovacích dekretů, okolnosti vzniku Prozatímního národního shromáždění (PNS)³, popíše přípravu a provedení znárodňovacích dekretů prezidenta republiky, zmíní se o pozemkové reformě, odsunu sudetských Němců, ze kterého se posléze stalo významné politikum, jakož i dalších podstatných rozhodnutích vlády, ve kterých byli komunisté zainteresováni.

Čtvrtá kapitola („VIII. sjezd KSČ“) pak bude tvořit samostatné téma, neboť hrál ve své době důležitou roli, můžeme říci, že pro komunisty „mobilizační“. Sjezd vytyčil politické požadavky KSČ, s nimiž hodlala strana oslovit voliče v nadcházejících volbách. VIII. sjezd zakotvil organizační řád, na kterém se pracovalo již v průběhu VII. sjezdu KSČ v roce 1935. KSČ potom koncipovala sjezd tak, aby znamenal nástup strany ke květnovým volbám, které se konaly dva měsíce po jeho skončení.

Osu páté kapitoly („Květnové parlamentní volby 1946“) tvoří příprava, průběh a výsledky jediného poválečného hlasování, v němž mohlo svobodně působit více politických stran. V tomto ohledu mají květnové volby zcela výjimečnou roli. Na nich totiž záleželo, jakým směrem se bude poválečný „revoluční“ vývoj ubírat. Zda směrem k socializaci (jak přesněji znělo dobové heslo), tedy socialismu, nebo naopak k zastavení „revolučního období“ a jeho dalšího prohlubování.

V závěru bude celkově zhodnoceno působení a počínání jednoho poválečného roku v politice KSČ. Autor se zde zabývá i otázkou, proč komunisté dokázali v podstatě splnit to, co slibovali ještě v průběhu války, proč za dobu jednoho roku nepustila KSČ iniciativu ze svých rukou a proč se pomyslná miska mocenských vah ani jednou nevychýlila ve prospěch demokratických subjektů. Na závěr práce jsou připojeny přílohy, týkající se všech kapitol práce, použité jak z archivních materiálů, tak z odborné literatury.

Zhodnocení pramenů a literatury

Ke zpracování práce jsem využil archiv Státního ústředního archivu (SÚA), konkrétně fond 1261/0/1 – Zasedání ÚV KSČ 1945–1948; fond 1261/0/13 – Sekretariát ÚV KSČ 1945–1951; fond 100/24 – Klement Gottwald⁴, fond 1479/0/1 – Příprava VIII. sjezdu KSČ, fond 100/1 – Generální sekretariát, fond ÚV NF⁵, archiv Ústavu soudobých dějin (ÚSD) – pozůstalost dr. Huberta Ripky. Parlamentní archiv, fond Prozatímní národní shromáždění (1945–1946), Ústavodárné národní shromáždění (1946–1948). Prostudovány byly rovněž

³ Na Slovensku Dočasné národní zhromáždění (DNZ).

⁴ Dříve veden jako fond v archivu dějin KSČ. (AÚD KSČ)

⁵ Fond Ústředního výboru Národní fronty.

některé fondy archivu Kanceláře prezidenta republiky (A KPR), jako Právní rada a Volby do Prozatímního národního shromáždění. Prostudován byl následující dobový tisk: Svobodné slovo (1945–1946)⁶, Rudé právo (1945–1946),⁷ Lidová demokracie (1945–1946), Mladá fronta (1945–1946), Svobodný zítřek (1945–1946).

Marxističtí historikové⁸ píšící o poválečné politice KSČ tvoří samostatnou kapitolu bádání o dějinách této strany. Neobjektivita jejich přístupu k dané problematice byla samozřejmě determinována poplatností komunistickému režimu, který jinou než oficiální marxisticko-leninskou metodiku neuznával. Z tohoto pohledu je badatelský (vědecký) přínos více než problematický, i když bychom mohli samozřejmě nalézt výjimky. Marxistická historiografie věnovala třetí republice ve své šíři značnou pozornost. Bylo to dáno jednak tím, že KSČ hrála po skončení války významnou roli na politické scéně, jednak tím, že během únorové vládní krize v roce 1948 uchopila veškerou moc, a autoři proto ve svých knihách oslavovali tyto události jako počátek vlády této strany a vytvoření základů pro totalitní socialistické zřízení. Oficiální doktrína KSČ tak principiálně znemožňovala věcný, objektivní náhled na „problémové“ období let 1945–1948 a můžeme konstatovat, že skoro žádný z badatelů tuto hranici nepřekročil. Výjimku *sui generis* tvoří historická literatura vzniknuvší za obrodného procesu v roce 1968, jež využívá objektivnější přístup a v některých ohledech opouští zjednodušená ideologická schémata.⁹

Zcela konformní s komunistickým režimem zůstal Václav Král, jehož metodika kombinuje jednostrannou argumentaci s kvazivědeckými myšlenkovými přístupy bez hlubší znalosti problematiky.¹⁰ Další autoři, kteří by měli být na tomto místě zmíněni, jsou Miroslav Bouček a Miloš Klimeš, specializující se na poválečný mocenský růst KSČ a hlavně únorové události. Léta 1945–1946 (1948) charakterizují plně ve shodě s oficiální ideologií jako „mistrovství“ KSČ, která dokázala zabránit „reakci“ (tedy ostatním politickým stranám) v restauraci kapitalismu. Nutno zmínit, že „restaurace kapitalismu“ nebyla po druhé světové válce možná, neboť se zcela změnily mezinárodní a vnitropolitické podmínky, navíc poválečná politická reprezentace přijetím Košického programu kodifikovala vznik tzv. „lidově demokratického režimu“, sovětského importu, který ve své podstatě nagoval kapitalismus, resp. výrazně zredukoval jeho prostor vznikem třísektorové ekonomiky. Bouček s Beldou patří do té skupiny, která v demokratizačním procesu roku 1968 ukázala, že není sice možné zvolit jinou než oficiální marxisticko-leninskou metodiku, nicméně na druhé straně se dokázali zbavit nejhoršího nánosů ideologického balastu z 50. let.

Pavel Reiman s kolektivem napsali obsáhlou práci o dějinách Komunistické strany Československa, ovšem příslušná pasáž o letech 1945–1946 je značně zúžena.¹¹ Zmínku ještě zaslouží slovenský normalizační historik Viliam Plevza, věnující se též Komunistické straně Slovenska (KSS)¹², a jehož badatelský přínos ke sledovanému období je takřka nepatrný nebo Petr Lesjuk a Eva Dvořáková, kteří se zabývali postavením a vlivem KSČ ve společnosti v kontextu politicko-sociálním.¹³

⁶ K dispozici v knihovně ÚSD AV ČR.

⁷ Obě k dispozici v knihovně SÚA.

⁸ Např. P. Reiman, Jindřich Veselý, V. Plevza a další.

⁹ Např. Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk – Klimeš, Miroslav: Na rozhraní dvou epoch. Praha 1968; Sosna, Karel – Cejpková, Zdena – Krupičková, Vlasta: Československá revoluce 1945 – 1948 a Únor 1948. Praha 1968.

¹⁰ Václav Král se věnoval především dějinám Československé strany národně socialistické po roce 1945, kterou ve svých dílech vykresluje jako vůdčí „reakční“ sílu, spolčivši se s ostatními stranami v antikomunistický blok proti KSČ. Viz Král, Václav: Cestou k únoru. Dokumenty. Praha 1963.

¹¹ Reiman, Pavel a kol.: Dějiny KSČ. Praha 1961.

¹² Plevza, Viliam: Historie československé současnosti. Praha 1978.

¹³ Lesjuk, Petr – Dvořáková, Eva: Československá společnost a komunisté v letech 1945 – 1948. Praha 1967.

Co se týče soudobé literatury k dané problematice, možno říci, že je v současné době hojná, a to zejména díky historiku Karlu Kaplanovi, vědeckému pracovníku z Ústavu soudobých dějin Akademie věd (ÚSD AV ČR), který se intenzivně věnuje českým a československým dějinám po druhé světové válce, zvláště období tzv. třetí republiky (1945–1948). Jeho zásluhou byla po roce 1989 prolomena hranice tendenčního výkladu poválečných dějin a jako jeden z prvních začal psát pravdivě a objektivně o KSČ v osvobozené republice. Ve svých pracích se zaměřoval na ty aspekty, o kterých se v uplynulých čtyřech dekádách záměrně mlčelo, nebo byly tendenčně zkresleny a překrouceny. Poukazoval především na práci tajných služeb, komunistickou infiltraci ve státním aparátu a práci v armádních složkách, nezákonné praktiky KSČ v Bezpečnosti atd. „Nezákonnost“, jakožto „terminus technicus“, se stala určujícím prvkem jeho prací psaných o období po roce 1945.¹⁴ Vzhledem k tomu, že zásadní Kaplanova díla začala vycházet na počátku 90. let, tedy v době bezprostředně po konci čtyřicetileté komunistické diktatury, jsou informativně velmi přínosné a cenné.

Dalším autorem zabývajícím se dotčeným údobím 1945–1946 je Toman Brod, jenž se ve svých počinech soustřeďuje především na mocensko-politické střety KSČ s občanskými subjekty.¹⁵ Jeho způsob literárního vyjadřování osciluje mezi populárněvědným a publicistickým stylem a v podstatě nepřináší nové poznatky k předmětnému období, zato však přináší některé zajímavé náměty k úvaze. Brod se zároveň profiluje jako kontroverzní autor, jehož některé závěry a východiska často kolidují se skutečnými fakty. Na mysli zde máme především tezi o tom, že prezident Beneš „zavlekl ČSR do sovětského jha“, když podepsal v prosinci 1943 československo-sovětskou smlouvu apod.

František Hanzlík z Vojenského historického ústavu (VHÚ) se též zaměřuje na mocensko-politický střet mezi KSČ a demokraty, akcentuje však šířeji poznatky z vojenských a bezpečnostních služeb, které měly bezprostřední vliv na postupné ovládnutí těchto složek a rozhodující mocenskou srážku v únoru 1948. Zevrubně popisuje, jak komunistický ministr vnitra systematicky od roku 1945 monopolizoval svůj resort a přesouval pod nejrůznějšími záminkami příslušníky ostatních stran na jiné, podřadné posty. Věnuje též pozornost armádě a zejména vojenskému Obrannému zpravodajství (OBZ), které monitorovalo pohyb nekomunistických důstojníků v armádě a podílelo se na kádrových otázkách.¹⁶ Hanzlík pracuje s věrohodnými prameny a jeho práce se stejně jako Kaplanovy opírají o relevantní archivní a pramenný výzkum.

K dalším historikům, kteří se ve svých pracích dotýkají KSČ v poválečné době ať už přímo nebo nepřímo, patří Jiří Kocian, vědecký pracovník Ústavu soudobých dějin (ÚSD AV ČR), jenž se konkrétně zaměřuje na Československou stranu národně socialistickou¹⁷ a politické stranictví ve třetí republice vůbec. Exilový autor Jan Renner se potom věnoval Československé straně lidové, jejímu dějinnému vývoji, organizaci a tisku v letech 1945–1948.¹⁸ Jeho příspěvek je svým způsobem ojedinělý, neboť lidové straně se prakticky až na moravského historika Miloše Trapla, který se navíc soustředí na dějiny strany v první

¹⁴ Z nejdůležitějších prací Karla Kaplana jmenujme tyto: **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce. Praha 1990; Pravda o Československu. Praha 1990; Československo v letech 1945 – 1948. 1. část. Praha 1991; Pět kapitol o Únoru. Brno 1997; Der kurze Marsch. Mnichov 1981.

¹⁵ **Brod, Toman:** Cesta československých komunistů k moci v letech 1945 – 1948. 1. část. Operace velký podvod. Praha 1990; **Brod, Toman:** Cesta československých komunistů k moci v letech 1945 – 1948. 2. část. Triumf a zkáza.

¹⁶ **Hanzlík, František:** Únor 1948. Výsledek nerovného zápasu. Praha 1997; **Hanzlík, František:** Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o moc 1945 – 1950. Praha 2003

¹⁷ **Kocian, Jiří:** Československá strana národně socialistická v letech 1945 – 1948. Organizace, Program, Politika. Brno 2002.

¹⁸ **Renner, Jan:** Československá strana lidová 1945 – 1948. Brno 1999.

republice¹⁹ a mladého historika Michala Pehra z Ústavu soudobých dějin (ÚSD AV ČR)²⁰, zkoumajícího politické programy ve třetí republice a její dějiny, nikdo soustavně nevěnuje.

Historik Josef Maňák se ve svých příspěvcích zabývá vývojem početnosti KSČ a její vnitřní sociální a mocensko-politické struktury.²¹ Z hlediska sociálně-politického jsou jeho práce přínosné a obohacující.

Česko-francouzský historik a politolog Jacques Rupnik zahrnul do své knihy Dějiny komunistické strany Československa²² příslušnou část věnující se období 1945–1946. Jeho práce však není z badatelského hlediska přínosná, spíše se jedná o dobrou syntézu dosavadních poznatků. Rupnik ve svých Dějinách komunistické strany navíc opomíjí důležité skutečnosti ze sledovaného období, jako např. VIII. sjezd KSČ nebo obsírnější osvětlení či nástin strategicko-politické linie KSČ, jak se v průběhu let měnila v souvislosti s mezinárodní situací.

J. Rychlík, vědecký pracovník Masarykova ústavu v Praze a FF UK v Praze, se dotýká poválečné politiky KSČ ve své knize Češi a Slováci ve 20. století²³, neboť tvoří neoddelitelnou část problematiky, jíž se Rychlík zabývá. Rychlíkova práce vyniká poměrně přesným vykreslením státoprávní otázky Česko–Slovensko, jejíž důsledné řešení se stalo východiskem nastolení státoprávního *modu operandi* mezi oběma národy, jakož i řešení politickomocenské situace mezi oběma národy.

Bohatá pro námi vytknuté období je především memoárová literatura. Na tomto poli se uplatnili zejména bývalí politici nekomunistických stran, již zasedli v některé ze tří vlád Národní fronty a později se ocitli v první vlně poúnorové emigrace. Jedná se o vysoké národně socialistické a lidovecké činitele, obvykle bývalé ministry nebo poslance tehdejšího Národního shromáždění. Významným příspěvkem do tohoto druhu literatury jsou paměti²⁴ bývalého ministra spravedlnosti, národního socialisty dr. Prokopa Drtiny, syna spolupracovníka T. G. Masaryka a významného filozofa přelomu 19. a 20. století Františka Drtiny. Drtinovy paměti jsou, ostatně jako každé, velmi silně subjektivně zabarveny, zvláště to platí o únorových událostech 1948. Jinak se však jistě jedná o pozoruhodný literární počín.

Paměti doc. Huberta Ripky²⁵, rovněž národního socialisty, jsou po formální stránce napsány dobře, avšak stejně jako u Drtiny se Ripka skrze ně snaží „ospravedlnit“ za tři poválečné roky, zejména za únor 1948. Z dalších literárně závažných memoárových prací jmenujme paměti národního socialisty, poslance Oty Hory²⁶, národního socialisty a publicisty F. Klátily²⁷, tajemníka prezidenta dr. E. Beneše Eduarda Táborského²⁸ a prezidentova kancléře Jaromíra Smutného.²⁹ Zvláštní kapitolu pak zaslouží literární historik, profesor Univerzity Karlovy Václav Černý, jehož paměti jsou plné výtečných postřehů a morálních podobenství.³⁰ Zajímavé jsou i třísvazkové paměti L. Feierabenda, bývalého agrárníka a předválečného

¹⁹ **Trapl, Miloš:** Politický katolicismus a československá strana lidová v Československu v letech 1918 – 1938. Praha 1990.

²⁰ **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 – 1946. Diplomová práce. Praha 2003.

²¹ **Maňák, Jiří:** Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945 – 1948. Praha 1995.

²² **Rupnik, Jacques:** Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci. Praha 2002.

²³ **Rychlík, Jan:** Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1945 – 1992. II. díl. Bratislava 1998.

²⁴ **Dršina, Prokop:** Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2, Kniha 2. Rok 1947 – únor 1948. Praha 1992.

²⁵ **Ripka, Hubert:** Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka. Brno 1995.

²⁶ **Hora, Ota:** Svědectví o puči. I. a II. díl Praha 1991.

²⁷ **Klátíl, František:** Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897 - 1948). Praha 1992

²⁸ **Táborský, Eduard:** Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha 1993.

²⁹ **Smutný, Jaromír:** Svědectví prezidentova kancléře. Praha 1996.

³⁰ **Černý, Václav:** Paměti III, 1945 – 1972. Brno 1992.

ministra, které zabírají poměrně široký časový prostor od předválečné republiky do únorového převratu v roce 1948.³¹

Z kompendií či textů učebnicové povahy se zabývá obdobím KSČ ve vymezeném období např. Hans Renner a Ivo Samson³², samozřejmě K. Kaplan³³, a ve své „sešitové“ edici J. Kocian³⁴, o němž již byla řeč.

³¹ **Feierabend, Ladislav:** Politické vzpomínky I. – III. Praha 1996.

³² **Renner Hans – Samson, Ivo:** Dějiny Československa po roku 1945. Bratislava 1993.

³³ **Kaplan, Karel:** Československo v letech 1945 – 1948, 1. část. Praha 1993

³⁴ **Kocian, Jiří:** Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948. Praha 1992.

I.

Historie KSČ do roku 1945

Roky 1918–1920 jsou obvykle v komunistické (marxistické) historiografii označovány nebo interpretovány jako rozkvět revolučního kvasu v Evropě. Kromě faktu, že „revoluční kvas“ proběhl pouze v uzavřených regionech Evropy³⁵ v podobě efemérních mocenských útvarů, nemůžeme celkově hovořit o skutečném nebezpečí pro tehdejší Evropu. Odchodem maďarské rudé armády ze Slovenska 7. 7. 1919 skončil špatně připravený a zvenčí nepodporovaný pokus o nastolení „diktatury proletariátu“³⁶ a v mladém Československu započal proces politické stabilizace, který komunistická historiografie označovala jako nástup k „diktatuře buržoazie“. Zároveň tento vývoj otevřel cestu ke vzniku Komunistické strany Československa, subjektu, který se výrazně odlišoval od standardních parlamentních evropských stran, ale který představoval ve své době početně jednu z nejsilnějších komunistických stran v Evropě.

Vznik KSČ³⁷

Jak bylo řečeno, rok 1920 uzavřel údobí, kdy bezprostřední nebezpečí mladému československému státu pominulo (radikální revoluční situace v části střední a východní Evropy, separatistické snahy sudetoněmeckého poslance R. Lodgmanna von Auen o vytvoření autonomního území tzv. německého Rakouska apod.) a došlo k jeho vnitřní konsolidaci. V této době se však začalo krystalizovat politické napětí v čs. sociální demokracii, kdy se strana rozštěpila v podstatě na 2 frakce, tzv. marxistickou levici, reprezentovanou levicovým intelektuálem B. Šmeralem, a na druhou, reformní („pravicovou“).³⁸

Marxistická levice vznikla v říjnu 1919 a od svého vzniku počala jednat aktivně. Již 5. 9. 1920 uspořádala celostátní konferenci v Praze, kde požadovala přijetí do Komunistické internacionály (Kominterny) a 21. 9. začala vydávat deník *Rudé právo*, když jí sociálně demokratické vedení nedovolilo tisknout *Právo lidu*. Situace, kterou zapříčinily separační snahy marxistické levice, ohrožovala integritu celé sociální demokracie, po prvních parlamentních volbách nejsilnějšího politického subjektu. Posléze nabyla skutečně nebezpečných rozměrů, které hrozily přerůst v rozkol celé strany, zvláště když marxisté svolali XIII. sjezd, jenž měl deklarovat převahu marxistické frakce a vytlačit reformisty z jejich pozic. Sjezd se uskutečnil ve dnech 25.–29. 9. 1920 a zúčastnilo se jej 70 % delegátů.³⁹ Zde se marxistická levice definitivně ustavila jako samostatný subjekt a B. Šmeral deklaroval snahu rychle provést socialistickou revoluci, ovšem dlužno dodat, že ještě starým „reformistickým“ způsobem. Marxistická levice začala záhy jednat a obsadila ústřední

³⁵ Na mysli máme Maďarskou republiku rad (vznikla 21. 3. 1919, zanikla 1. 8. 1919), Slovenskou republiku rad, vzniknuvší 16. 6. 1919 a Bavorskou republiku rad. (7. 4. 1919 – 1. 5. 1919)

³⁶ Diktaturou proletariátu se rozumí diktatura komunistické strany v určitém regionu. Jedná se o „sémantickou hříčku“, protože „diktatura proletariátu“ není vládou dělníků, ale je ve skutečnosti diktaturou komunistické byrokratické špičky nebo také aparátu.

³⁷ O vzniku KSČ viz např. **Veselý, Jindřich**: O vzniku a založení KSČ. Praha 1953; **Reiman, Pavel a kol.**: Dějiny KSČ. Praha 1961, s. 162 – 177; **Nechvátal, Martin**: 15.5. 1921. Založení KSČ. Ve službách Kominterny. Praha 2002; **Dějiny KSČ**. Praha 1978, s. 102 - 105.

³⁸ Komunisté ji označovali jako pravicovou frakci, reakční, kdežto marxistická levice byla naopak podle nich frakcí pokrokovou, neboť z ní vznikla Komunistická strana Československa.

³⁹ **Kárník, Zdeněk**: České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929). Praha 2003, s. 138.

sekretariát sociálně demokratické strany Lidový dům, kde začala záhy tisknout oficiální list strany *Rudé právo*.

V kontextu s vyhocením revolučních nálad a pozvolnou stabilizací politické situace v okolních „rizikových“ regionech, o čemž byla zmínka výše, reagovala vláda demisí Tusarova kabinetu a jmenováním úřednické vlády dosavadního zemského prezidenta v Brně a zkušeného rakousko-uherského byrokrata Jana Černého.⁴⁰ Černého vláda zakročila energicky proti „levici“ a 9. 12. 1920 policie a četnictvo obsadily Lidový dům a zatkly hlavní představitele „levice“. Nato reagoval výkonný výbor „levice“ pokynem k zahájení generální stávky, která byla svolána na 10. 12. 1920.⁴¹ Iniciátoři stávky od ní očekávali mohutnou podporu v zemi a zahájení přípravy na „zúčtování s buržoazií“, místo toho však stávka skončila krachem, v tomto případě zejména politickým. Dělníci totiž byli výhradně pod vlivem sociálně demokratické strany a až na ojedinělá místa, jako např. v Kladně, Oslavanech nebo Hodoníně, kde vznikaly jakési revoluční výbory, se „levici“ nepodařilo strhnout dělnictvo na svou stranu.⁴²

Krach stávky předznamenal další vývoj a názorové vyhranění v řadách marxistické levice. Rozhodnutí představitelů „levice“, jak postupovat dál po událostech 1918–1920 tak vedla k myšlence vytvoření tzv. nové strany marxisticko-leninského typu v ČSR, jejíž jádro měla tvořit právě marxistická levice, tedy asi třetina bývalých sociálních demokratů. Podmínky k bezprostřední přípravě na vznik nové strany, ideově oddělené od sociální demokracie, zavdala celostátní konference marxistické levice, jež se konala 1. a 2. 1. 1921. Účastníci konference oficiálně projevíli souhlas s 21 body vytyčenými Komunistickou Internacionálou (Kominternou), které opravňovaly přijetí strany do Kominterny.⁴³

Oficiálně vznikla Komunistická strana Československa (sekce Třetí Internacionály)⁴⁴ na ustavujícím sjezdu (resp. XIV. sjezdu marxistické levice), konaném 14. 5.–16. 5. 1921 za účasti 569 delegátů. Ti se vyslovili pro přijetí 21 bodů stanovených Kominternou, po jejichž splnění mohla být nová strana do Kominterny přijata.⁴⁵ Strana měla po svém ustavení asi 350 000 členů⁴⁶, kteří přešli v procesu secese v letech 1919–1921 do marxistické levice, a KSČ se stala nejpočetnější stranou v ČSR.⁴⁷ B. Šmeral koncipoval budování strany jako masového subjektu, což se mu posléze podařilo.

KSČ od svého počátku zaujala negativní postoj k československému politickému systému a parlamentní demokracii, nikoliv ČSR samotné, jak se občas v historické publicistice traduje. Genezi ČSR vysvětlovala jako „produkt imperialistických“ mocností, které pomohly vytvořit „utlačovatelský“ kapitalistický systém a nastolily „vládu buržoazie“. Tvrdila, že na zrodu samostatného státu prý měla zásluhu Velká říjnová socialistická revoluce v Rusku, jež podnítila národní uvědomění lidí a nastartovala národotvorný proces, a pracující lid si ve své většině přál, aby byl nový stát spravován jako socialistický, nikoliv kapitalistický.

Program Komunistické strany Československa věrně kopíroval politickou linii Kominterny, která na svých kongresech komunistům v příslušném regionu přikazovala, jaké hlavní úkoly mají plnit. Mezi ně patřilo např. vytváření ilegálních buněk na pracovištích, závodech a

⁴⁰ Tusarova vláda podala demisi 14.9. 1920 a následující den nastoupil do čela úřednické vlády Jan Černý.

⁴¹ K tomu viz **Bárta, Drahomír**: Prosincová generální stávka roku 1920. Praha 1953. Po listopadu 1989 nevyšla obsáhlejší monografie o prosincové stávce, čtenář je odkázán pouze na marxistické práce poplatné době.

⁴² A KPR, i. č. 302, sign. 1290.

⁴³ Kominterna rozhodla o přijetí 21 bodů (tedy podmínek) na svém II. kongresu, který se konal od 19. 7. do 7.8. 1920.

⁴⁴ O Třetí Internacionále blíže viz **Hájek, Miloš – Mejdrová, Hana**: Vznik třetí Internacionály. Praha 2000.

⁴⁵ Stalo se tak na III. kongresu Internacionály, jenž se konal od 22.6. do 12.7. 1921.

⁴⁶ Viz **Reiman Pavel a kol.**: Dějiny KSČ. Praha 1961, s. 170. Hana Mejdrová s Milošem Hájkem uvádějí zhruba 300 000 členů. **Mejdrová, Hana – Hájek, Miloš**: Vznik Třetí Internacionály. Praha 2000, s. 452.

⁴⁷ Z evropských komunistických stran byla vůbec nejsilnější co do počtu členů.

masových organizací; aktivně měli komunisté pracovat zejména v odborech⁴⁸, kde se kromě jiného stala důležitou politickovýchovná práce, což v praxi znamenalo poukazovat na „reakční“ roli sociálně demokratické strany, která byla podle komunistů hlavním viníkem rozkolu v dělnickém hnutí.⁴⁹

Komunisté se soustřeďovali na popularizaci sociálních požadavků nejchudších vrstev lidu, tj. dělníků, domkářů a zchudlých rolníků. Třídní preference KSČ se do zániku první československé republiky nezměnila, vycházela totiž přímo z marxisticko-leninské doktríny. Komunistická strana se také nezúčastnila do roku 1938 žádné vládní koalice, protože by to bylo v rozporu s linií Kominterny, jež nařídila na začátku 30. let, aby se žádná komunistická strana nepodílela na vládních pracích.

KSČ byla po dobu trvání předmnichovské republiky relativně silnou stranou, jejíž výsledky se v parlamentních volbách pohybovaly okolo 10 %, což na prvorepublikové poměry znamenalo velice slušný zisk. V roce 1925, prvním hlasování, kterého se zúčastnila, se KSČ stala po agrární straně nejsilnější stranou v zemi⁵⁰.

V KSČ samé existovalo od počátku několik skupin (frakcí), které si nárokovaly vůdčí postavení ve vedení. Termín frakce však není zcela přesný, jednalo se o opoziční seskupení, jež poukazovala na chyby a nedostatky stávajícího vedení a volala po nápravě. Tato diferenciací byla průvodním symptomem ideového rozštěpení strany v roce 1921. Jednotlivé frakce mezi sebou vedly boj s jasným cílem – dostat se do čela strany a ovládnout její aparát. Tak existovala např. ve 20. a 30. letech skupina „historické pravice“ pod vedením Bohumíra Šmerala⁵¹ „bubníkovců“⁵², „trockistů“⁵³ nebo „Guttmanovců“.⁵⁴

Důležitým zlomem v dějinách KSČ se stal její V. sjezd, který se konal v únoru 1929 a znamenal definitivní bolševizaci strany spolu s úplnou podřízeností Kominterně. Pojem bolševizace se samozřejmě neobjevil v roce 1929 poprvé, náběh k ní můžeme spatřovat již v roce 1924, resp. na III. sjezdu KSČ⁵⁵ v roce 1925, kdy se strana začala zabývat novými modalitami svého vývoje a komunisté začali hledat v bolševizaci východisko. Bezprostředním podnětem k procesu zbolševizování strany se stal tzv. Rudý den v červenci 1928, který měl nahradit konání spartakiády, již policejní úřady zakázaly. Rudý den se měl stát velkou manifestací síly KSČ a komunisté se jím snažili poukázat na soustavnou perzekuci ze strany ministerstva vnitra a dalších úřadů, jež jim zabavovaly tiskoviny a zatýkaly komunistické funkcionáře. Přestože komunisté přípravu Rudého dne nahlásili úřadům, ty jej nepovolily a na jeho konání hleděly jako na ilegální akci. KSČ si od Rudého dne mnohé slíbila, neboť v té době se strana nacházela v dlouhodobé krizi a Rudým dnem chtěla na sebe především

⁴⁸ Na III. Kongresu Kominterny v roce 1921 byla přijata poučka, že odbory mají hlavní zřetel věnovat organizování proletářského masového boje za socialistickou revoluci.

⁴⁹ Sociální demokraté byli v první republice nálepkováni termíny jako „sociálfašisti“ nebo „sociálpatrioti“, což vyjadřovalo koncept Kominterny, jež na svém VI. kongresu koncipovala teorii „třída proti třídě. Komunisté je tímto chtěli veřejnosti vykreslit jako „pomahače“ vládnoucí buržoazie.

⁵⁰ Výsledky parlamentních voleb pro KSČ v první republice: 1925: 13,2% - 41 mandátů v Poslanecké sněmovně, 20 v Senátu; 1929: 10, 2% - 30 mandátů v Poslanecké sněmovně, 15 v Senátu; 1935: 10, 3% - 30 mandátů v Poslanecké sněmovně, 16 v Senátu.

⁵¹ Existovala do jara 1929. Tvořily ji povětšinou předváleční sociální demokraté, proto také byl „šmeralismus“ prezentován jako úchylka.

⁵² Podle Josefa Bubníka, pražského komunisty, který v roce 1925 kritizoval Kominternu za vměšování do vnitřních záležitostí KSČ. Požadoval demokratickou diskusi ve straně a méně byrokratičnosti v rozhodování. Bubník byl 25.2. 1925 vyloučen z KSČ.

⁵³ Trockisté byla skupina, která se přiklonila v roce 1924 ke komunistickým funkcionářům v SSSR G. Zinověvovi a L. Kameněvovi, kteří se postavili za L. D. Trockého proti Stalinovi. Hlavním představitelem této skupiny se stal komunistický novinář Alois Neurath, který byl zbaven v roce 1925 funkce v ÚV KSČ.

⁵⁴ Skupina dostala název podle Josefa Guttmana, který v roce 1933 kritizoval německé komunisty za jejich postup v tehdy napjaté politické situaci v Německu. S pomocí Moskvy a Kominterny ho politbyro 31.12. 1933 vyloučilo z KSČ.

⁵⁵ Viz Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. Praha 1971.

upozornit. Samotná akce však skončila fiaskem; účast na ní byla nevalná a KSČ utrpěla veřejnou blamáž. Rudý den znamenal definitivní pád předgottwaldovského vedení⁵⁶, které bylo v čele strany do V. sjezdu strany.

Útok na dosavadní vedení a prosazení bolševické linie měl svůj ideologický základ na VI. kongresu Kominterny, konaném v červenci 1928. Summit uložil komunistickým stranám, aby důsledně bojovaly proti tzv. pravicovým úchylkám, které znamenají nabourání akční jednoty strany ve spojení s masami. Vybranými nositeli této „úchylky“ se měli stát Václav Bolen s Bohumilem Jílkem, kteří stáli v čele KSČ a museli čelit ostré kritice za „oportunistickou pasivitu“, izolaci strany od mas a přijmout odpovědnost za celkovou bilanci „Rudého dne“. Vše znamenalo v mezinárodním komunistickém a dělnickém hnutí vážná obvinění, jež se prakticky rovnaly zločinu. Kongres potom poslal komunistické straně tzv. „Otevřený dopis“⁵⁷, v němž apeloval na to, aby KSČ navázala opět spojení s masami. Tento dopis přijal ÚV KSČ na svém zasedání 28.–30. 9. 1928 za svůj a se závěry VI. kongresu vyslovil plný souhlas.

V. sjezd KSČ se konal ve dnech 18.–21. února 1929⁵⁸, a jak jsme již předznamenalí výše, vedl ve svých důsledcích k úplnému zbolševizování strany⁵⁹ a ztrátě její suverenity. Zúčastnilo se ho 124 delegátů a komunistická historiografie jej označovala jako historický, neboť tím byly dány základy pozdějšímu převzetí moci v únoru 1948. Z taktických důvodů byl sjezd přesouván na různá místa a hlavní referát „O situaci a úkolech strany“ přednesl místo B. Jílka Klement Gottwald. Gottwald podrobil tvrdé kritice nejen dosavadní vedení za oportunismus, ale i vnitropolitickou situaci; hlavně napadl „reformistické“⁶⁰ strany, skupinu Hradu, jež měla připravovat „fašistický převrat“, a vytyčil heslo „od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě“. V. sjezd KSČ odstranil dosavadní vedení, jež nebylo bezvýhradně podřízeno Kominterně a sovětské politice, a s pomocí Kominterny nastolil vedení nové, pevně zastávající poslušnost této organizaci a prosazující bolševickou linii. Do čela KSČ se dostal dvaatřicetiletý Klement Gottwald a další jeho spolupracovníci⁶¹. Můžeme konstatovat, že tato skupina stála u provedení únorového státního převratu v únoru 1948.

V druhé polovině 30. let nastala v politice KSČ významná změna, která ovlivnila výrazným způsobem její další vývoj. Sektářská politika KSČ, jež např. označovala na začátku 30. let skupinu Hradu jako ohnisko fašismu v ČSR a prezidenta Masaryka jako hlavního osovatele „fašistického převratu“, doznala pronikavé – možno říci i klíčové – změny právě v této době.⁶² Jako obvykle však tato změna přišla zvenčí, od Kominterny. Všeobecné ohrožení agresivním fašismem se v polovině 30. let vystupňovalo a SSSR tak hledal cesty, jak eliminovat nebo alespoň izolovat na mezinárodní scéně státy, kde již byl fašismus u moci.

⁵⁶ Hovoříme o tzv. jílovském a bolenovském vedení, které řídilo stranu od roku 1925. Bohumil Jílek byl od roku 1925 generálním tajemníkem ÚV KSČ a posléze členem agrární strany, za nacistické okupace redaktorem deníku *Venkov*. Václav Bolen později přešel do národně socialistické strany, kde působil jako novinář a v letech 1946 – 1948 zastával poslaneckou funkci v Ústavodárném národním shromáždění. Oba byli gottwaldovským vedením vyloučeni jako „likvidátoři“.

⁵⁷ Dopis měl název „Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě“ a výstižně charakterizoval transformaci, již strana procházela.

⁵⁸ Viz Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. Praha 1971.

⁵⁹ K problematice zbolševizace KSČ viz **Mencl, Vojtěch, Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová, Erika**: Křížovatky 20. století. Praha 1990, s. 113 – 117; **Rupnik, Jacques**: Dějiny komunistické strany..., s. 57 – 88; **Reiman, Pavel a kol.**: Dějiny KSČ, s. 249 – 269; Dějiny KSČ..., s. 135 – 139.

⁶⁰ Reformistickými stranami rozuměl marxisticko – leninský slovník takové strany, jež neměly ve svém programu „revoluci“, nýbrž „evoluci“. Jednalo se tedy hlavně o socialistické strany – sociálně demokratickou, národně socialistickou a další.

⁶¹ Mezi Gottwaldovy lidi patřili ti funkcionáři, jež hráli po druhé světové válce vůdčí úlohu v KSČ. Mezi ně patřili kupříkladu Jaromír Dolanský, Rudolf Slánský, Václav Kopecký, ~~Michal~~ *Šindel* Reimann a další.

⁶² Do té doby komunisté interpretovali expozici fašismu v mezinárodním měřítku jako nejreakčnější formu kapitalismu, kterou nastolila buržoazie, aby si uchovala své „třídní panství“.

KSČ na svém VII. sjezdu, který se konal v dubnu 1936 a jenž byl posledním sjezdem před válkou, novou strategií plně rozvinula. Gottwald, jehož kult a uctívání má počátek právě na této akci, proklamoval důsledný boj proti agresivnímu fašismu a ochotu spolupracovat s ostatními stranami levicového a středového zaměření. Ostentativní vlastenectví, jímž se komunisté začínají na VII. sjezdu zaštiťovat, mělo dalekosáhlé důsledky po druhé světové válce, kdy KSČ z tohoto postoje mohutně politicky těžila. Na sjezdu se již také objevil apel na všechny demokratické síly v ČSR, aby bránily v případě německého útoku zemi, a proto také KSČ začala rozvíjet kampaň proti tomuto případnému nebezpečí.

30. 9. 1938 podepsali zástupci čtyř velmocí – Německa, Itálie, Velké Británie a Francie – v Mnichově diktát⁶³, podle něhož ČSR mělo odevzdat své pohraniční oblasti, které měly více než 50 % obyvatelstva, Německu. Mělo se tak stát v termínu 1. 10. 1938 do 10. 10. 1938, v opačném případě by Hitler napadl vojensky ČSR. Celkově byly vymezeny čtyři pásma odevzdávaných oblastí, páté navrhl prezident Beneš, což se stalo předmětem diskusí mezi ČSR a německou stranou, jež návrhy odmítla. Rovněž v říjnu vznesl své územní požadavky německý spojenec Maďarsko a tzv. Vídeňská arbitráž ze dne 2. 11. 1938 mu přiřkla jižní Slovensko a jih Podkarpatské Rusi (Zakarpatské Ukrajiny).⁶⁴ Ve stejnou dobu nárokovalo Polsko oblasti Těšínska, Spiše a Oravy s Javorinou⁶⁵, tedy regiony, o které se na počátku první republiky vedla ostrá politická a psychologická válka. Celkem ztratilo Československo 41 tisíc km² své původní rozlohy, přičemž stát odevzdal Německu vyspělé průmyslové oblasti, což ve svém důsledku znamenalo významné hospodářské škody. K tomu ČSR ztratilo téměř 5 milionů obyvatel a připočteme k tomu kromě Sudet i československé občany, kteří byli přivtěleni Německu.⁶⁶

Jaký měla KSČ postoj k mnichovskému diktátu?⁶⁷ Komunisté (stejně jako národní demokraté) s mnichovským diktátem nesouhlasila, odsoudila jej a ve stejný čas apelovala na vytvoření široké vlastenecké fronty, jež by byla schopna se postavit Německu a jeho spojencům. Toto stanovisko ovšem chybně hodnotilo skutečnou konstelaci vnitropolitických a mezinárodních sil. Velkou Británií a Francií dlouhou dobu uskutečňovaná politika ústupků vyvrcholila právě přijetím mnichovského diktátu, i když *de iure* neměl právní validitu, neboť jej čs. parlament neschválil.

V kritické zářijové dny 1938 hovořil předseda KSČ Gottwald s prezidentem dr. Benešem o politické situaci, jehož zajímalo stanovisko komunistů k celé záležitosti. Gottwald apeloval na prezidenta, aby za žádnou cenu mnichovský diktát nepřijímal, a poukazoval přitom na odhodlanost čs. lidu pod vedením KSČ bojovat.⁶⁸ Gottwald se snažil vyvíjet aktivitu prostřednictvím Výboru na obranu vlasti, orgánu zřízeného v kritických zářijových dnech,

⁶³ O problematice Mnichova a jejími důsledky viz **Tesař, Jan**: Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky. Praha 2000; **Čelovský, Bořivoj**: Mnichovská dohoda. Šenov u Ostravy; **Cesar, Jaroslav**: Mnichov 1938. Praha 1978; **Lvová, Míla**: Mnichov a Edvard Beneš. Praha 1968. O problematice pohraničních oblastí odstoupené Německu viz **Bartoš, Josef**: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 – 1945. Praha 1986; **Němeček, Jan**: Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. Praha 2004.

⁶⁴ Později, po okupaci českých zemí Německem, Maďarsko obsadilo celou Podkarpatskou Rus.

⁶⁵ **Němeček, Jan**: Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939 – 1945. Praha 2003.

⁶⁶ Podle Michala Spirita se jedná přes 800 000 československých občanů. **Spirit, Michal**: Tzv. Benešovy dekrety..., s. 134.

⁶⁷ Úmyslně používám termínu „diktát“, protože je podle mého názoru přesnější než „dohoda“. V historii diplomacie nemá konference v Mnichově v září 1938 obdoby. Strana, které se „dohoda“ týkala, nebyla vůbec k jednání přizvána, rozhodovaly čtyři velmoci „za zavřenými dveřmi“, které vyvinuly na ČSR masivní nátlak, jemuž posléze pod tíhou tehdejší mezinárodní rozložení sil podlehl. Navíc muselo přijmout rozhodnutí velmocí jako *fait accompli*, bez ohledu na její námítky.

⁶⁸ KSČ z 8.2. 1939 zdůraznila, že jedinou politickou silou, na kterou za kapitulaci nepadá ani stín odpovědnosti, je KSČ.

v němž se angažovali i jiní zástupci z ostatních stran.⁶⁹ Beneš ovšem namítl, že bojovat v této situaci by znamenalo národní katastrofu, i když na něj generální štáb naléhal, aby se tak stalo, jmenovitě generálové Bílý, Votruba, Krejčí a další.⁷⁰ Gottwald později v parlamentu 11. 10. 1938 prohlásil: „*Před celým světem prohlašujeme, že vláda neměla ani ústavního ani politického práva kapitulova.*“⁷¹ Mnichovem končí dvacetileté trvání první československé republiky a nastává krátké období tzv. druhé republiky.

KSČ se tak začala připravovat na ilegální činnost, protože v druhorepublikovém režimu existovaly pouze dvě politické strany⁷², Strana národní jednoty a Národní strana práce, ostatní se buď sloučily do nich, nebo samy likvidovaly a bylo otázkou času, kdy úřady přistoupí k rozpuštění komunistické strany. KSČ nejprve ministerstvo vnitra 20. 10. 1938 zastavilo činnost a o dva měsíce později, 27. 12. 1938, potom byla podle zákona o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran⁷³ úředně rozpuštěna, na Slovensku se tak stalo již o dva měsíce dříve.

Vedení komunistické strany (K. Gottwald, V. Kopecký, J. Krosnář, R. Appelt a další) se přesunulo do Moskvy a vytvořilo zde tzv. moskevské vedení (byro) KSČ.⁷⁴ Ve stejnou dobu komunisté vytvořili ještě zahraniční sekretariát KSČ v Paříži, který tvořili např. V. Široký nebo V. Clementis. Tato centra mezi sebou úzce spolupracovala a konzultovala vzájemné kroky s nekomunistickým odbojem, jehož vrcholný článek představovala londýnská exilová vláda⁷⁵ v čele s prezidentem Benešem, který *ex lege* nepřestával být čs. prezidentem, neboť jeho abdikace 5. 10. 1938 byla vynucena zvenčí. Beneš navrhoval zapojení komunistů do prací v orgánech exilové vlády, což však komunisté odmítli, a reciproční kontakty se odehrávaly povětšinou v rovině konzultací a zpravodajské činnosti. Československý (druhý) odboj tak tvořily dvě ideově odlišná centra, která okolnosti donutily vzájemně spolupracovat na úsilí zbavit ČSR fašistické nadvlády a propracování plánu obnovy země v původních hranicích.

Komunisté si byli dobře vědomi, že zřízení druhé republiky není konečným stavem a jeho existence je časově omezena. Záleželo tedy na Německu, kterému bylo ČSR vydáno na milost a nemilost, kdy přistoupí na obsazení zbytku státu.⁷⁶ K němu hitlerovské Německo přistoupilo 15. 3. 1939 po jednáních se státním prezidentem E. Háchou, kterého Hitler pozval na schůzku do Berlína a sdělil mu, že přikročuje k obsazení Česko-Slovenska vojenskou silou. Československo (resp. Česko - Slovensko) tak definitivně zaniklo jako subjekt mezinárodního práva.

⁶⁹ Např. L. Rašín nebo J. Stránský.

⁷⁰ V této souvislosti je nutné si uvědomit, že otázka, zda se mělo v kritickém roce 1938 bojovat či ne, má pouze morální význam. I když obě armády byly co do počtu pozemního vojska vyrovnané, ve vzdušném prostoru měli jednoznačně navrch Němci a její Luftwaffe, nejlepší letectvo své doby. Bylo tedy jasné, že případnou válku by ČSR prohrálo, protože by se proti ní postavily nejen německé satelity (Maďarsko, Polsko), ale i západní mocnosti, které by ČSR označily jako za hlavního viníka války. Tato teze je však jen subjektivním názorem autora.

⁷¹ **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 148.

⁷² Strana práce měla být oficiálně vládní stranou a Strana práce její „loajální opozicí“.

⁷³ Zákon č. 201/ 1933 Sb., doplněný zákonem č. 269/ 1934 Sb. Soustředil se pouze na právní aspekt zániku stran; podle něho byla rozpuštěna např. Henleinova SDP (Sudetendeutsche partei) v roce 1935.

⁷⁴ Komunistické vedení opustilo ČSR během listopadu a prosince 1938, kdy vzniklo zahraniční vedení strany v Moskvě.

⁷⁵ K problematice struktury exilové vlády, fungování jejích orgánů a programu obnovy Československa viz **Kuklík, Jan:** Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945. Praha 1998.

⁷⁶ Hitler nejprve vydal 30.5. 1938 směrnici k útoku na ČSR a o měsíc později vypracoval německý generální štáb plán na jeho zničení, tzv. Zelený případ. Definitivní Hitlerovo rozhodnutí padlo 21.10. 1938 vydáním vojenské směrnice na obsazení zbytku státu.

Komunisté a druhý odboj⁷⁷

Komunistický odboj tvořil samostatnou kapitulu v letech okupace českých zemí. V odboji, který byl atomizován a ideově diferencován, reprezentovala KSČ vždy politickou linii Kominterny, která na začátku války proklamovala, že válka je „oboustranně imperialistická“, tedy že je to válka „kapitalistického světa“ s cílem zničit Sovětský svaz, jenž se nacházel v „kapitalistickém obklíčení“. Komunisté tuto tezi přejali a dále ji rozvinuli do praktického programu. V první fázi (1939–1941) války byl prezident Beneš označován jako zrádce čs. národa a viník Mnichovské dohody, československá politická reprezentace potom byla obviněna ze zrady na čs. lidu. Navíc KSČ hodnotila tuto zradu ještě z ideologických pozic: označila Mnichov jako výsledek „krachu“ buržoazie, protože hájila jen úzce své třídní zájmy a kvůli tomu zanikla československá státnost. Tato „dvojí“ zrada tvořila základní kámen v komunistické historiografii při výkladu událostí spojených s Mnichovem.

Komunisté neměli ve svém programu obnovu Československa, protože se museli bezpodmínečně řídit směrnicemi Kominterny, která dávala instrukce komunistickým stranám, jak dále postupovat. Pokud jsme konstatovali, že od roku 1929, tedy úplného zbolševizování KSČ, platila absolutní podřízenost Kominterně, platilo totéž i u komunistického odboje. Na něj v praktickém smyslu slova v jeho první fázi KSČ rezignovala, omezila se na vydávání ilegálních letáků a tiskovin do protektorátu, výpady proti prvorepublikové vládní garnituře, prezidentu Benešovi, celkové odsouzení „imperialistické války“ a vyčkávala dalších instrukcí. Jako jediná síla zůstala KSČ v první fázi odboje izolována, neboť nekomunistický odboj na svém počátku deklaroval, že jeho hlavním cílem je obnova Československa v hranicích z roku 1937.

Klíčová změna postoje KSČ, jakým směrem vést odboj, nastala napadením Sovětského svazu nacistickým Německem dne 21. 6. 1941. Politika KSČ zaznamenala další veletoč, když od této chvíle proklamovala, že věc obnovy ČSR v jeho původních hranicích je i jejím bytostným zájmem a že na porážce fašismu závisí další osud národů. Proto se komunisté rozhodli na tomto cíli s nekomunistickým proudem odboje participovat, neboť jim to nařídila Kominterny. Od této doby již pro ně dr. Beneš nebyl „agent imperialismu“, ale politický partner, pomocí něž mělo dojít k úzké koordinaci komunistického a nekomunistického odboje.

Již po přijetí Mnichovské dohody vyvstala principiální otázka, jak budou vypadat nové politické poměry v obnoveném Československu. Jak jsme shora uvedli, na těchto a dalších otázkách se mělo podílet tzv. prozatímní státní zřízení ČSR v emigraci, na jehož vrcholu stála exilová vláda⁷⁸ a její výkonný orgán Státní rada⁷⁹ československá v čele s R. Bechyněm a delegovanými zástupci KSČ z moskevského vedení KSČ.⁸⁰ Obě křídla měla odlišné představy o dalším vývoji země, každé vystupovalo se svými požadavky, u londýnské vlády však reálná aplikace konkrétních námětů nabývala spíše mlhavých obrysů. Představitelé londýnské vlády na rozdíl od moskevského byra nevypracovali podrobný program poválečné obnovy ČSR, v rozhovorech mezi oběma křídly odboje spíše „licitovali“ a nejednali v konkrétních rovinách, čímž přenechali KSČ v jednáních politickou iniciativu a vůdčí roli. Mezi londýnskými politiky převládal značně nejednotný názor, protože vedoucí činitelé neměli jasnou představu

⁷⁷ O komunistickém odboji za druhé světové války blíže viz **Němeček, Jan – Kuklík, Jan: Proti Benešovi!**

Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945, s. 87 – 98.

⁷⁸ Předsedou vlády byl po celé období (1940 - 1945) msgre. předseda Československé strany lidové dr. J. Šrámek.

⁷⁹ Dříve Národní rada, ustavena jako výkonný orgán londýnské exilové soustavy. Vznikla podle polského vzoru. Jejím předsedou byl národní socialista P. Maxa, 1. místopředsedou dr. J. Čaplovič za soc. dem. Vedle Státní rady existovala i Právní rada, pomocný právní orgán, jenž se později odborně podílel na dekretální normotvorbě.

⁸⁰ Členy Státní rady byli např. A. Hodinová- Spurná, V. Nosek nebo V. Clementis. Prezident v exilu dr. Beneš nabízel komunistům i místa v londýnské vládě, ti to však s ohledem na Moskvu odmítli.

o vnitřních změnách státu, jeho struktury a zahraničněpolitickém postavení. Naproti tomu kontrastovala velká aktivita komunistické strany, která již v průběhu války rozpracovávala svůj program na rekonstrukci ČSR a byla jej připravena po válce uvést do praxe. Komunisté zpracovávali svůj program do takové podoby, aby již v sobě nesl zárodky přechodu k vládě jedné strany. Jejich plánem, na kterém intenzivně v průběhu války pracovali, bylo odstranit politický systém z první republiky a nahradit jej „kvalitativně“ lepším, „lidově demokratickým“. Komunistický program etabloval politické základy „lidově demokratického“ režimu, determinoval nové mechanismy fungování státní moci, přičemž měl dát za vznik „skutečné demokracii“, tedy ne té prvorepublikové, nýbrž takové, „kde by reálně rozhodoval lid“.⁸¹

Základním pilířem komunistické politiky se měla v poválečném uspořádání stát politika tzv. národní fronty. Koncepce národní fronty vycházela ze závěrů VII. kongresu Kominterny ze srpna 1935, která uložila svým jednotlivým sekcím, aby tvořily spolu s ostatními levicovými subjekty tzv. lidové fronty, mající zabránit rostoucímu fašistickému nebezpečí. Lidové fronty se skutečně v některých státech ustavily (Francie, Španělsko) a komunisté v nich hráli poměrně důležitou úlohu. Po napadení SSSR nacistickým Německem v červnu 1941 počala být politika národní fronty u moskevského vedení KSČ aktuální. Národní fronta měla vytvořit společnou platformu všech antifašistických sil, tedy komunistů a nekomunistů, jež se účastnily boje proti okupantům. Idea boje proti fašismu tvořila hlavní pojítko komunistického a nekomunistického odboje v období 1941 – 1945. To, že národní fronta v sobě měla v letech 1941 – 1945 implementován protifašistický obsah se ukázalo pro komunisty významné, neboť je iniciativně zapojovala do širšího rámce úvah o poválečném uspořádání země. Komunisté, jakožto tvůrci instituce národní fronty, si osobovali vůdčí postavení v ní, a to i po válce. Vycházeli totiž z premisy, že komunistický odboj je zdaleka nejaktivnější a nejsilnější, a proto si toto právo nárokovali.

Spolupráce komunistů a nekomunistů na společné platformě byl jeden ze základních předpokladů vytvoření první vlády po válce. Fakt, že komunisté dokázali pomocí taktiky národní fronty přimět ke spolupráci občanské strany, znamenal významný úspěch KSČ s ohledem na další poválečný vývoj. Samotný institut Národní fronty (NF) začal nabývat hmatatelných obrysů koncem roku 1943, kdy došlo k rokování komunistů a dr. Beneše. Národní fronta se stala pro obě centra zahraničního odboje společnou základnou, na níž napříště řešily obě odbojová centra všechna klíčová dezideria, týkající se zlomení nacistické moci doma a rekonstrukce republiky na nových politicko-sociálních základech.

Politické strany se měly stát oporou „lidově demokratického“ režimu, na ně se měla převést veškerá váha politického rozhodování a tvorby státní politiky. Všechny strany v NF byly rovněž stranami vládními, přitom NF vylučovala politickou opozici, takže vznikl kvazidemokratický systém, který mohl vyhovovat pouze komunistům, jakožto nástroj k realizaci svých cílů. Komunistům se podařilo prosadit myšlenku NF bez větších obtíží, tím spíše, že ostatní nekomunistické subjekty se pro ni také vyslovily, přitom si současně neuvědomily, že začleněním do ní ztrácejí možnost manévrovacího prostoru, který jim komunisté významně zredukovali.

Obě křídla zahraničního odboje, moskevské i londýnské, tedy nesla odpovědnost za další mocenské rozvrstvení politických sil v obnovených poměrech, jen mezi nimi mělo dojít k dohodě o formě obnovy a poválečného charakteru ČSR. Začátek kontaktů mezi oběma křídly (Benešem a komunisty) odboje lze vysledovat počátkem července 1943, kdy započala vzájemná korespondence mezi nimi. Korespondence sledovala linii několika okruhů otázek, z nichž nejdůležitější z hlediska poválečného uspořádání byla problematika národních výborů a jejich vymezení moci, postavení Slováků v Československu, mocenská struktura

⁸¹ Gottwald, Klement: Spisy II. Praha 1951, s. 137.

osvobozené republiky, redukce počtu politických stran, otázka masových organizací, odsun sudetských Němců, Maďarů a zrádců, koordinace zahraničního a domácího odboje, podoba poválečné vlády aj.⁸²

Co se týče klíčového bodu, budoucí stranicko-politické struktury, dr. Beneš doporučoval zredukovat počet politických subjektů na 3, a to na stranu levice, středu a pravice (podle svých slov konzervativní); za tímto rozhodnutím stály dva momenty. Za prvé sám seznal, že za první republiky byla stranicko-politická struktura „přebujelá“⁸³, že se tak velký počet stran nedokázal shodnout na důležitých otázkách politického života, což ve svém důsledku spoluzavinilo Mnichov, a za druhé k tomu vedla dr. Beneše upřímná myšlenka zabránit nové dějinné katastrofě a stabilizovat v nové republice rozháraný politický život, který byl charakteristický pro předmnichovskou republiku. Zástupcům moskevského vedení KSČ sdělil svou myšlenku na utvoření jednotné socialistické strany složené z KSČ, Československé strany národně socialistické a Československé strany sociálně demokratické, již však komunisté odmítli jako předčasnou.⁸⁴ Případné sloučení v době jednání v dlouhodobějším horizontu nevyloučili.⁸⁵, avšak po osvobození již Gottwald prohlásil, „že sloučit stranu komunistickou se sociálně demokratickou a stranou českých socialistů [československou stranou národně socialistickou – pozn. aut.] ve stranu jedinou nelze...“⁸⁶

Na konci roku 1943 pak proběhly detailnější diskuse o zmíněných tématech mezi prezidentem E. Benešem a moskevským vedením KSČ. Na pořad dne přišly konkrétní politické otázky.⁸⁷ Beneš po absolvování cesty do Kanady a USA v prosinci 1943 navštívil i přes prvotní nesouhlas Velké Británie Moskvu, aby zde konzultoval tato témata, která by v souhrnu tvořila obrysy příštího poválečného programu (později nazvaného Košický). Účastníci debat navázali na rozkolné body nadhozené v červenci a dále o nich jednali. Komunisté navíc doporučovali tzv. přechodná opatření ústavněprávního charakteru – souhrn nařízení, které měly vstoupit v platnost ve třetí republice. Mezi ně patřily: 1. dekret prezidenta republiky, kterým by byla vyhlášena suverenity ČSR na celém předmnichovském území; 2. až do ustavení nově zvoleného Národního shromáždění vstupuje v platnost stará ústava (únorová ústava z roku 1920) se změnami, které vyžaduje přechodné období; 3. zákony a nařízení vydané na území ČSR v době Mnichova se prohlašují za neplatné; 4. v platnost vstupují čs. zákony a nařízení předmnichovská, pokud nebudou změněny zákony a nařízeními přechodného období.⁸⁸

KSČ dále požadovala zesílit aktivitu domácího odboje, „aby vláda [londýnská exilová – pozn. aut.] považovala za svůj úřední úkol vésti a organizovati na území republiky aktivní boj proti okupantům všemi prostředky“⁸⁹, a navrhovala, aby vláda vydala zákon proti jakékoliv aktivní spolupráci s německými okupanty a proti jakékoliv podpoře Háchovy a Tisovy vlády. Komunisté se stavěli také za vyhlášení oficiální proklamace ke Slovákům, v níž budou uznáni za národně svébytný, a vztahy Čechů se Slováky budou v nové republice spravovány na

⁸² SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526.

⁸³ První republika je často označována expresivním názvem „stát stran“ pro velké množství politických subjektů, které vyvíjely činnost. Např. při třetích parlamentních volbách v roce 1935 kandidovalo 29 politických subjektů.

⁸⁴ K. Gottwald ve svém proslovu na prvním aktivu komunistů 12.5. 1945 se vyslovil proti okamžitému sjednocování všech dělníků v jedné straně. **Klimeš, Miroslav – Lesjuk, Petr – Malá, Ivana – Prečan, Vilém:** Cesta ke květnu. I. – 1. Vznik lidové demokracie v Československu. Praha 1965, s. 365.

⁸⁵ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526.

⁸⁶ **Soukup, Jaroslav:** Cestou května. Dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce. Praha 1975, s. 143

⁸⁷ Srov. Např. **Brod, Toman:** Osudný omyl Edvarda Beneše 1939 – 1948. Československá cesta do sovětského područí. Praha 2002, s. 191 – 254; **Klimeš – Miroslav, Lesjuk, Petr – Malá, Ivana – Prečan, Vilém:** Cesta ke květnu..., s. 40 – 59; **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 18

⁸⁸ Tamtéž; viz také **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 18 – 19.

⁸⁹ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526.

principu „rovný s rovným“.⁹⁰ V hospodářské otázce byli komunisté pro to, aby majetkové převody realizované od Mnichova pod národnostním, rasovým či jinak vynuceným tlakem byly prohlášeny za neplatné a tvořily obsah příslušného zákona (dekretu).

Neméně důležitým výsledkem rokování byla předběžná dohoda o vzniku společné politické platformy tří stran hlásících se k socialismu, tzv. Národní (Socialistický) blok pracujícího lidu, měst a venkova.⁹¹ Myšlenka utvoření bloku vznikala v údobí 1941 – 1943 a na moskevských jednáních bylo o ní dále diskutováno mezi příslušnými představiteli. Když se zastavíme u názvu bloku, komunisté sami požadovali, aby uskupení dostalo jméno „národní“, což symbolizovalo národní jednotu lidu v boji proti okupantům, a nikoliv „socialistický“, termín se kterým komunisté v exilu nepracovali, resp. nestavěli jej z taktických důvodů do popředí. Blok měl v osvobozeném státu tvořit podle představ jeho členů jakési jádro příští vlády, což mělo zaručit volnou cestu k socializačním přeměnám a dalším společensko – ekonomickým transformacím. Nejen tento hlavní cíl deklaroval blok jako klíčový, nýbrž uskupení mělo mít svoji strukturu, příslušný výbor, do kterého by všechny strany posílaly své odborníky (každá strana 4 členy). Komunisté si stejně jako v Národní frontě v bloku nárokovali vedoucí místo, protože jedině oni byli podle vlastních jedinou stranou, přes kterou budou uskutečňovány společensko – ekonomické transformace vedoucí k socialismu.

V létě 1943 se obě odbojová centra předběžně dohodla na programu, jenž měl mít v první řadě všechny atributy důsledného boje proti fašismu, což byl důležitý spojovací článek mezi všemi stranami bloku. Hrubý návrh vypadal takto: 1. vést národní odboj až do porážky Německa; 2. budování nového společenského a politického života v osvobozené republice; 3. v zahraniční politice pracovat pro upevnění protihitlerovské koalice; 4. požadavek, aby londýnská vláda co nejrychleji připravila zákon (dekret) o potrestání kolaborantů; 5. udržet Národní frontu i po osvobození; 6. konečnou formu společensko-ekonomického zřízení si v osvobozené republice demokraticky zvolí čs. lid.; 7. blok uznává londýnskou exilovou vládu jako jedinou legální vládu a jediného legitimního představitele suverenity ČSR; 8. novými politicko-mocenskými články nového režimu se mají stát národní výbory; 9. zavedení národních správ na podniky kolaborantů a zrádců.⁹²

Kromě jiných výsledků se stala stěžejním bodem vzájemných jednání smlouva o přátelství, vzájemné hospodářské a vojenské pomoci s platností na 20 let, kterou Beneš podepsal za asistence Stalina a ministra zahraničí V. Molotova.⁹³ Smlouva se měla stát základním stavebním kamenem čs. zahraniční politiky po osvobození ČSR.⁹⁴

Vlastní program, který kodifikoval nové politicko-mocenské reálie, tzv. lidově demokratický režim, počali zpracovávat komunisté zhruba od roku 1943. V první řadě koncipovalo moskevské vedení KSČ tento program tak, aby jím už nebyl obnoven prvorepublikový politický systém a místo toho se etabloval nový, „lidově demokratický“. Komunisté argumentovali tím, že právě politický systém první republiky⁹⁵ s jeho vládnoucí garniturou („buržoazí“) je přímo vinen mnichovským diktátem a jejím přijetím se buržoazie

⁹⁰ Budoucí šestý bod Košického vládního programu.

⁹¹ K přesné definici a poslání NB viz **Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena**: Cesta ke květnu I. – 1. Vznik lidové demokracie v Československu. Praha 1965, s. 136. Návrh KSČ na dohodu o spolupráci tří socialistických stran viz tamtéž, s. 583 – 585. Oficiálně blok vznikl až po osvobození, 8. 6. 1945.

⁹² SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526; o Národním bloku viz také **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 19.

⁹³ Zároveň došlo k potvrzení uznání londýnské exilové vlády *de iure* z roku 1942, podpory čs. snahy o obnovu státu v předmnichovských hranicích. A Beneš dostal souhlas, že Sověti budou podporovat čs. stanovisko v otázce poválečného odsunu Sudetských Němců.

⁹⁴ Text československo – sovětské smlouvy viz **Čapka, František**: Dokumenty a materiály k národním dějinám 1918 – 1945. Brno 1998, s. 175; **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945 – 1968). Praha 1999, s. 173 – 176;

⁹⁵ Komunisté kritizovali první republiku i za to, že to byl „stát stran“, tzv. partokracie, která svou zákulisní vyřazovala „lid“ z rozhodování o věcech veřejných. O politickém systému první republiky a jeho reáliích viz **Broklavá, Eva**: Československá demokracie: Politický systém Československa 1918 – 1938. Praha 1992.

zdiskreditovala a ztratila „historické“ právo vést národ. Předmnichovská republika zklamala na celé čáře a byla „dějinným vývojem“ překonána. Tato teze, jakkoli překroucená a zideologizovaná, tvořila základ poválečné argumentace KSČ, která veřejnosti zdůvodňovala, proč „lidově demokratický“ režim je kvalitativně lepší než ten starý.

Vznik první poválečné vlády („košické“)

Ve dnech 22.–29. 3. 1945 proběhla jednání v Moskvě mezi londýnskou exilovou vládou a moskevským vedením KSČ o vnitřní podobě obnoveného československého státu, jeho zahraniční orientaci a dalších aspektech s tím souvisejících.⁹⁶ Komunisté s přípravami začali iniciativně a již v únoru 1945⁹⁷ psal K. Gottwald V. Noskovi, aby se rokování o první poválečné vládě a politicko-mocenských otázkách vedla v Moskvě, přičemž věděl, že nekomunistické strany s tím budou souhlasit.⁹⁸ Sám Gottwald potom poslal dr. Benešovi 2. 2. 1945 depeši do Londýna s návrhem konání rozhovorů o první vládě NF.⁹⁹

Za KSČ vyjednávali K. Gottwald, V. Nosek, V. Kopecký, V. Široký a B. Laštovička, za národní socialisty J. Stránský, P. Drtina, F. Uhlíř a J. David, sociální demokraty zastupovali Z. Fierlinger, B. Laušman, V. Majer, V. Patzak¹⁰⁰, lidovce msgre. J. Šrámek¹⁰¹, F. Hála a slovenské demokraty J. Ursíny, V. Šrobár s J. Stykem¹⁰²; za slovenskou stranu byla přítomna delegace Slovenské národní rady (SNR)¹⁰³, která přicestovala do Moskvy 25. 3. 1945 a jednala odděleně. Delegaci tvořili G. Husák, L. Novomeský, J. Šoltész za KSS, V. Šrobár, J. Ursíny, J. Styk za DS.¹⁰⁴ Z moskevských rozhovorů byli naopak předem vyloučeni představitelé českého domácího odboje, ke kterým chovali zástupci obou center zahraničního odboje nedůvěru, a proto rozhodli, že v první vládě osvobozené republiky jim nepřipadne ani jedno vládní křeslo, i když se s jejich účastí ve vládě původně počítalo. Vyloučení významných domácích (českých) činitelů v odboji, který byl neméně důležitou součástí druhého odboje vůbec, představovalo nedemokratické a bezprecedentní opatření představitelů NF, kteří přitom brali ohled pouze na své úzce stranické zájmy. Pro komunisty bylo zastoupení představitelů domácího odboje ve vládě nemyslitelné, protože jednak zde měli nedostatečný počet kvalitního zastoupení, neboť velký počet komunistické odbojářské reprezentace byl buď popraven, nebo zavlčen do koncentračních táborů, a jednak přítomnost domácích nekomunistických činitelů ve společné vládě by mohla rozmělnit převahu levicových sil v ní.

⁹⁶ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526, srov. **Vartíková, Marta**: Od Košic po Február. Bratislava 1968; **Pavlík, Bohdan**: KSČ v boji za svobodu. Praha 1949, s. 228 – 232; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ za přerůstání národně demokratické revoluce v socialistickou v letech 1945 – 1948. Praha 1972, s. 27 – 28, **Laštovička, Bohuslav**: V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945. Praha 1978, s. 643 – 700; **Soukup, Jaroslav**: Cestou května..., s. 415 – 419; **Husák, Gustáv**: Svědectví op Slovenském národním povstání. Praha 1974, s. 609 – 621; **Kuklík, Jan**: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Praha 2002, s. 235 – 250;

⁹⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Text depeše viz **Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém**: Cesta ke květnu..., s. 342.

¹⁰⁰ Občas se v odborné literatuře vyskytuje „Pacák“, což je zkomolenina, transkripce původního jména.

¹⁰¹ Za starého předsedu lidové strany msgre dr. Šrámka povětšinou jednal msgre F. Hála.

¹⁰² **Kopecký, Václav**: ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo. Praha 1960, s. 379; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 27; **Soukup, Jaroslav**: Cestou května..., s. 418; **Beneš, Edvard**: Paměti. Od Mnichova k nové válce a novému vítězství. Praha 1947, s. 405 – 406; **Husák, Gustáv**: Svědectví..., s. 612. **Fierlinger, Zdeněk**: Ve službách ČSR. Paměti z druhého odboje. Díl druhý. Praha 1948, 587 – 588.

¹⁰³ SNR, výkonný a zákonodárný orgán Slovenska vznikla v prosinci 1943 a skládala se ze dvou stran - KSS a KSČ.

¹⁰⁴ **Laštovička, Bohuslav**: V Londýně..., s. 678 – 679.

Prezident Beneš se samotných rozhovorů mezi komunisty a nekomunisty neúčastnil, na čemž se s komunisty předem domluvil. Z hlediska dalšího průběhu jednání však můžeme říci, že v Moskvě byla dr. Benešovi přisouzena role „zainteresovaného pozorovatele.“¹⁰⁵

Výše uvedení zástupci měli v první řadě vyřešit problém hospodářské a stranickopolitické struktury obnoveného ČSR, státoprávní uspořádání se Slovenskem, jakož i další naléhavé otázky. Co se týče otázky, jaké strany a kolik jich bude participovat na novém politickém systému, můžeme říci, že se stala jednou z vůbec nejdiskutovanějších, neboť mechanismus výběru se vymykal standardním demokratickým postupům. Již v odboji často zazníval požadavek na zredukování počtu politických stran, důvodem bylo „přebujelé partajnictví“ za první republiky (tzv. partokracie).¹⁰⁶ Prezident Beneš v londýnském exilu požadoval takové kritérium, jež znamenalo úzkou spolupráci jednotlivých stran na odboji, jejich nespecifikovanou participaci na jeho řízení a hlavně: nesměly se zkompromitovat kolaborací s nacisty.¹⁰⁷ Z těchto vágních důvodů nebyla povolena činnost předválečným pravicovým stranám. Z politické mapy tak zmizeli např. agráři, nejsilnější strana v předmnichovské republice¹⁰⁸, dále národní demokraté, živnostníci, slovenští lidovci atd. Hlavním výsledkem složitých jednání politických reprezentací obou center zahraničního odboje bylo přijetí tzv. Košického vládního programu¹⁰⁹, který se, jak trefně poznamenává J. Rupnik, mohl jmenovat i moskevský.¹¹⁰ Košický program byl relativně obecný, ne příliš obsáhlý dokument, jenž svými jednotlivými ustanoveními kodifikoval „lidově demokratický“ režim a jeho realie v poválečné republice.¹¹¹ Implementací těchto prvků do politicko-mocenské struktury státu došlo k faktickému přerušení kontinuity s politickým systémem první československé republiky, neboť Košický program v praxi vyřadil některé články politickomocenského ústrojí, jako např. parlament, a jiné, např. schůze NF, nadřazoval tradičním demokratickým institucím z předválečné doby.

Košický vládní program¹¹² sestával ze 16 kapitol a jeho strukturu vypracovali v Moskvě čs. komunisté, kteří mu také vdechli jeho podobu a tvář se všemi stěžejními pasážemi.¹¹³ Na moskevských jednáních v březnu 1945¹¹⁴ měli politickou iniciativu plně ve svých rukou a určovali směr, kudy se budou porady ubírat. Vytvářeli program s ohledem na své partnery, takže jeho struktura z hlediska dalších socialistických (socializačních) přeměn byla střízlivá. I když si někteří aktéři jednání přáli mít přímo v programu obsaženu radikálnější socialistickou frazeologii, převládlo kompromisní stanovisko všech participantů diskuse.¹¹⁵ Zástupci londýnské exilové vlády měli sice k dispozici jakési obecné kontury svého programu, avšak ty se nestaly předmětem jednání a sami zástupci nekomunistických stran ani nepožadovali, aby se o nich diskutovalo. Např. marxistický historik Z. Snítal správně vystihl roli komunistů při tvorbě Košického programu: „Komunisté byli rovněž tvůrci prvního programu vlády

¹⁰⁵ Beneš přibyl do Moskvy z londýnského exilu 17. 3. 1945. **Táborský, Eduard:** Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha 1993, s. 231.

¹⁰⁶ Např. v roce 1925 kandidovalo do dolní komory parlamentu celkem 16 subjektů.

¹⁰⁷ **Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Teichman, Miroslav:** Východ..., s. 126.

¹⁰⁸ Původně se ještě v přípravě poválečného programu počítalo s blíže nespecifikovanou „stranou zemědělců“, po válce již nebyla otázka obnovy původní agrární strany otevřena.

¹⁰⁹ Oficiálně byl přijat na první schůzi košické vlády 5. 4. 1945. Více o konstrukci a přijetí Košického vládního programu viz **Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk:** Československá revoluce 1944 – 1948. Praha 1979, s. 179 – 182; **Vaněček, Václav:** Dějiny státu a práva v Československu. Praha 1975, s. 480 – 483.

¹¹⁰ **Rupnik, Jacques:** Jiná Evropa, s. 106.

¹¹¹ **Kladiva, Jaroslav:** Kultura a politika, s. 21 – 23; **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 49.

¹¹² Celé znění Košického vládního programu viz Košický vládní program. Praha 1945; **Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloslav – Vartíková, Marta:** Program revoluce..., s. 289 – 317.

¹¹³ **Rupnik, Jacques:** Jiná Evropa. Praha 1992, s. 106.

¹¹⁴ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1526.

¹¹⁵ Např. Z. Fierlinger píše ve své knize „Ve službách ČSR“, že si představoval jednotlivé body Košického programu „socialisticky zásadnější“. **Fierlinger, Zdeněk:** Ve službách ČSR..., s. 589.

*osvobozeného Československa – Košického vládního programu, který vytyčoval základní směr i jednotlivé úkoly při výstavbě lidově demokratické republiky a měl se stát východiskem cesty k socialismu.*¹¹⁶

Přijetí programu se neobešlo bez ostrých výměn názorů a polemik. Největší problém diskusí představoval šestý bod programu, který se týkal slovenské otázky a v němž bylo uvedeno, že vzájemné vztahy Čechů a Slováků budou spravovány na principu rovného s rovným.¹¹⁷ I když se toto ustanovení záhy ukázalo být iluzorním z důvodu tzv. asymetrického uspořádání, kdy SNR jako nositelka moci na Slovensku neměla paralelní a kompatibilní orgán na české straně, vznikl ohledně tohoto bodu vážný spor.¹¹⁸ Národní socialisté, již za první republiky přesvědčení nacionalisté, kteří stejně jako prezident Beneš nikdy Slováky jako rovnoprávný a svébytný národ neuznali, dokonce opustili jednací síň a odmítli dále o problému jednat. Olej do ohně ještě více přilil komunista V. Kopecký, rovněž nacionalista, který urazil národního socialistu J. Stránského tím, že mu řekl, aby se v této otázce „choval jako Slovan“, což byla zjevná narážka na jeho židovský původ.¹¹⁹ Nakonec se podařilo přijetím konsensu mezi znesvářenými stranami problém přece jen vyřešit a šestý bod zůstal v podstatě ve své původní dikci nezměněn.

Další body Košického programu se týkaly např. otázek potrestání kolaborantů – Němců a Maďarů (devátý bod)¹²⁰, armády (třetí bod)¹²¹, obnovy hospodářského života (dvanáctý bod)¹²² atd; na těchto bodech se dokázali politici shodnout bez větších problémů.

Druhá část moskevských jednání potom pokračovala debatami o sestavení první vlády NF, což způsobilo vážné spory. Komunisté měli vlastní, neformální návrh složení vlády, který vypracovali ještě v únoru 1945¹²³. Co se týče jednání samého, tak největší rozpory mezi stranami byly zaznamenány u resortů vnitra, obrany, zemědělství a nově zřízeného ministerstva informací, tedy obecně resortů, které měly z pohledu komunistů důležitý politicko-mocenský význam. KSČ požadovala bezvýhradně resorty vnitra, zemědělství, informací již v prosinci 1943 při jednání s dr. Benešem v rámci uzavření československo-sovětské smlouvy, o ostatních resortech byla ochotna jednat. Na tato klíčová ministerstva si též dělali nárok národní socialisté a resort financí, či zdravotnictví požadovali lidovci. Komunisté nakonec své návrhy prosadili, to znamená, že obsadili nejen resort vnitra, zemědělství, ale i informací.¹²⁴ Ministerstvo obrany, o jehož obsazení komunisté také

¹¹⁶ Snítíl, Zdeněk: Vítězný únor a jeho mezinárodní význam. Praha 1983, s. 84.

¹¹⁷ K tomu viz Laštovička, Bohuslav: V Londýně..., s. 664 - 693.

¹¹⁸ K tomu blíže viz IV. kapitola této práce.

¹¹⁹ Gottwald musel Kopeckého za jeho výroky volat k odpovědnosti a ten se Stránskému později omluvil.

¹²⁰ Košický vládní program. Praha 1945, s. 15 – 18.

¹²¹ Tamtéž, s. 5 – 9.

¹²² Tamtéž, s. 21 – 22.

¹²³ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. Komunisté vypracovali v únoru 1945 interně předběžné složení vlády, které vypadalo takto: předseda vlády – Z. Fierlinger nebo jiný „levý“ sociální demokrat, ministr národní obrany: Arm. gen. L. Svoboda, ministr zahraničních věcí: J. Masaryk, ministr vnitra: R. Slánský, ministr spravedlnosti: J. Stránský, ministr informací: V. Kopecký, ministr ochrany práce a sociální péče: J. Šoltész, ministr školství: Z. Nejedlý, ministr financí: J. Ursíny, ministr průmyslu: B. Laušman, ministr zemědělství: J. Ďuriš, ministr výživy: J. Lettrich, ministr dopravy: V. Široký, ministr pošt: V. Majer, ministr zdravotnictví: F. Hála.

¹²⁴ Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 49. Složení první vlády NF (košické) vypadalo takto: předseda vlády: Z. Fierlinger (ČSSD), náměstkové předsedy vlády: Josef David (ČSNS), K. Gottwald (KSČ), V. Široký (KSS), J. Šrámek (ČSL), J. Ursíny (DS), ministr vnitra: V. Nosek (KSČ), ministr zahraničí: J. Masaryk (nestr.), ministr národní obrany: L. Svoboda (nestr.), financí: V. Šrobár (nestr.), ministr zahraničního obchodu: H. Ripka (ČSNS), ministr školství a osvěty: Z. Nejedlý (nestr.), ministr spravedlnosti: J. Stránský (ČSNS), ministr informací: V. Kopecký (KSČ), ministr průmyslu: B. Laušman (ČSSD), ministr zemědělství: J. Ďuriš (KSS), ministr vnitřního obchodu: I. Pietor (DS), ministr dopravy: A. Hasal (DS), ministr pošt: F. Hála (ČSL), ministr ochrany práce a sociální péče: J. Šoltész (KSS), ministr zdravotnictví: A. Procházka (ČSL), ministr výživy: V. Majer (ČSSD), státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí: V. Clementis (nestr.), v ministerstvu národní obrany: M. Ferjenčík (nestr.), v ministerstvu zahraničního obchodu: J. Lichner (DS). Viz Klimeš, Miloš –

uvažovali, připadlo „nestráníkovi“ arm. gen. L. Svobodovi.¹²⁵ Bývalý agrárník a ministr financí v londýnské exilové vládě L. Feierabend ve svých pamětech „Soumrak československé demokracie“ vzpomíná: „Masaryk [ministr zahraničí – pozn. aut.] se nevyslovoval pochvalně o Ludvíku Svobodovi. Generál prý ve svém přípitku na večeři v Kremlu mluvil tak servilně o Sovětském svazu a tak vychvaloval rudou armádu a její velení, že to bylo i Stalinovi nepříjemné.“¹²⁶ Ke generálu (tehdy plukovníkovi) Svobodovi zbývá dodat, že si svůj vztah k SSSR a potažmo ke komunistům vypěstoval zhruba v polovině války, když byl hluboce ovlivněn jeho mocí a silou vlasteneckého nadšení, které vypuklo po napadení SSSR Německem v červnu 1941.

Co se týče obsazení šéfa vlády, komunisté zůstali v tomto ohledu zdrženliví a prozíravě netrvali na svém kandidátovi, poněvadž to jednak považovali za předčasný krok a jednak, že jim to sovětský vůdce Stalin nedoporučil. Naopak Moskva považovala i z mezinárodního hlediska za vhodné, aby v čele vlády stanul některý zkušený nekomunista, na mysli měl např. premiéra londýnské exilové vlády msgr. dr. J. Šrámka, proti jehož jmenování nic nenamítal ani dr. Beneš.¹²⁷ Komunisté se rozhodli posléze nominovat do této funkce svého člověka – Z. Fierlingra¹²⁸, někdejšího velvyslance v Moskvě a levicového sociálního demokrata, který nabídnutou funkci přijal.¹²⁹ Komunistům se zpočátku nezamlouval plán nekomunistů na obsazení ministerstva zahraničních věcí J. Masarykem, neboť na ně měli vlastního kandidáta V. Clementise, ale po debatě Gottwalda s Masarykem 21. 3. 1945 se podařilo najít shodu, když Masaryk již dále nevystupoval proti Fierlingrovi jako uchazečovi na premiérský post.¹³⁰

Podle dohody obsadila každá strana tři resorty, KSČ šest, protože KSS byla sice formálně samostatnou stranou, ve skutečnosti pouze územní organizací KSČ, jak jsme shora uvedli. Původně měla dostat lidová strana o křeslo méně, ale na námitku jejího předsedy dr. Šrámka bylo lidovcům přiznáno ještě jedno křeslo. Naopak sociální demokraté požadovali čtyři vládní posty, tento návrh však komunisté zamítli.¹³¹ Vláda měla celkem 26 členů, z toho 5 nestráníků, nově byl navíc zřízen přidružený orgán vlády, předsednictvo vlády, které se skládalo z předsedy vlády a jeho náměstků (v první vládě NF bylo jejich zastoupení paritní, pět za každou stranu) a institut státních tajemníků v konkrétních resortech, přičemž platila zásada, že v ministerstvech ovládaných Čechem byl státním tajemníkem vždy Slovák a naopak.¹³² Devět křesel připadlo na slovenskou reprezentaci.

Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: Cesta ke květnu I. – 1. Vznik lidové demokracie v Československu. Praha 1965, s. 448 – 452; **Pekárek, Bohumil:** Dějiny ČSR a KSČ v letech 1938 – 1945. Praha 1967, s. 93.

¹²⁵ L. Svoboda byl tajným členem KSČ. Svoji příslušnost k této straně přiznal až v září v roce 1969 na zasedání ÚV KSČ, kdy řekl: V dubnu 1945 jsem byl znovu volán do Moskvy, kde byla sestavena vláda. Byl jsem určen členem vlády, ministrem národní obrany. Ptám se ho [Gottwalda]: „Klémo, prosím tě, co brání nyní k tomu, abyste mě přijali do strany? Kléma kouří tu dýmečku, vyndá ji, rozesměje se a říká: „Ludvíku, víš ty, co je parita? „Já vím, co je parita, ale co já mám společného s paritou? Podruhé vytáhl dýmku a řekl: „A víš, že máš?“. **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 211. Neuspějí tedy v tomto směru takové názory (např. Z. Fierlingra), které se snaží vykreslit arm. gen. L. Svobodu jako člověka „neustranného“, neorganizovaného v žádné straně. Ve skutečnosti si již v průběhu války arm. gen. Svoboda vypěstoval silné pouto k SSSR a ke komunistům. **Fierlinger, Zdeněk:** Ve službách ČSR..., s. 593. Sám potom ve svých pamětech „Cestami života“ přiznává, že jeho „základním bodem životní orientace je Sovětský svaz“. **Svoboda, Ludvík:** Cestami života, sv. II. Praha 1992, s. 340.

¹²⁶ **Feierabend, Ladislav:** Soumrak československé demokracie. Londýn 1988, s. 266.

¹²⁷ Srov. **Táborský, Eduard:** Prezident Beneš..., s. 238 – 240.

¹²⁸ Eduard Táborský jej označuje jako „notorického prosovětského Gottwaldova obdivovatele. **Táborský, Eduard:** Prezident Beneš..., s. 239.

¹²⁹ Dne 28. 3. 1945 bylo rozhodnuto o složení první vlády NF.

¹³⁰ **Kuklík, Jan:** Mýty a realita..., s. 235.

¹³¹ Tamtéž, s. 239.

¹³² **Adamová, Karolína – Zavacká, Katarína, Kaplan, Karel:** K ústavnímu vývoji v českých zemích..., s. 83.

Mezi důležité body moskevské schůzky se zařadil i problém dalšího účinkování londýnské vlády, resp. skončení jejího mandátu. Komunisté důrazně prosazovali, aby londýnská vláda přijela na československé území ve stavu demise, aby tak nová vláda NF mohla převzít moc. S tímto návrhem vyslovili nekomunističtí politikové souhlas a sám předseda londýnské vlády msgre dr. Šrámek přislíbil, že vláda podá ještě před příchodem na československé území demisi, což se 3. 4. 1945 (s platností 2. 4. 1945) skutečně stalo.¹³³ Komunistům šlo v tomto případě o politický účinek, neboť usilovali o to, aby na československém období úřadovala již vláda NF, což v podstatě ukončovalo mandát prozatímního státního zřízení v Londýně, symbolu západního „buržoazního“ odboje.¹³⁴

Celkově lze říci, že přijetím Košického vládního programu komunisté dosáhli významného úspěchu, který zdánlivě předznamenal další politický vývoj v poválečném státu. Všechny body programu s mírnými korekcemi ze strany nekomunistů zůstaly v takové podobě, kterou komunisté původně koncipovali. Nabízí se zde ještě jedna otázka, nad kterou mnozí historikové kroutí hlavami, a to proč nekomunisté souhlasili s přijetím Košického programu a nepostavili svůj alternativní, na který by komunisté museli brát zřetel.¹³⁵ Komunistu B. Laštovička¹³⁶, přímý účastník jednání, popsal situaci nekomunistů výstižně: „*Politická delegace z Londýna přijela do Moskvy s prázdnými rukama. Nepředložila žádný program, žádný návrh.*“¹³⁷

Třetirepublikový politický režim¹³⁸ využíval principu kontinuity a diskontinuity s předmnichovskou republikou. NF sice ctěla prvorepublikovou tradici soutěže politických stran, avšak nedala za vznik klasickému parlamentně demokratickému systému, neboť parlament byl pouze jednou ze součástí mocensko-politického ústrojí, a i když formálně neztratil svá dřívější prerogativa, jeho funkce byla limitována mocenským monopolem NF. Na druhé straně se režim nedokázal zbavit kritizovaných nešvarů z předválečné doby, např. došlo k opětovné monopolizaci ministerstev jednotlivými stranami, tolik negativně hodnocený neduh za první republiky.

Politické strany se staly oporou „lidově demokratického“ režimu, na ně se převedla veškerá váha politického rozhodování a tvorby státní politiky. Všechny strany v NF byly rovněž stranami vládními, takže po volbách, při kterých občané volili stále stejné strany, mělo docházet pouze k mocenskému posílení konkrétní strany a k personálním přesunům uvnitř vlády, nikoli k jejímu vyřazení z politického rozhodování a jejímu odchodu do opozice, pokud by se k tomu sama nerozhodla. Po dlouhých debatách bylo rozhodnuto, že NF se zredukuje na tyto politické subjekty: Komunistickou stranu Československa, Komunistickou stranu Slovenska¹³⁹, Československou stranu národně socialistickou, Československou stranu

¹³³ Šrámek skutečně podal demisi ve vlaku před překročením státní hranice (ve Lvově). **Kuklík, Jan:** Mýty a realita..., s. 239.

¹³⁴ Srov. **Fierlinger, Zdeněk:** Ve službách ČSR... , s. 581.

¹³⁵ Například národní socialisté měli svůj vlastní program již v lednu 1945 vcelku dokončený, sociální demokraté měli svůj vlastní akční program z února 1945, který byl v době konání moskevských rozhovorů v podstatě hotov, ale strana se rozhodla jej nekonfrontovat s komunistickým, resp. se nestal předmětem samotných jednání.

¹³⁶ Bohuslav Laštovička (1905 - 1981), český komunistický politik a publicista. Původně byl důstojníkem čs. armády, ve 30. letech psal do komunistického tisku, v letech 1937 – 1938 se účastnil španělské občanské války. Po osvobození republiky se stal ředitelem Československého rozhlasu. V letech 1948 – 1950 byl velvyslancem v Moskvě, poté (do roku 1952) náměstkem ministra obrany, v letech 1964 – 1968 předsedou Národního shromáždění. Vydal knihu „V Londýně a za války“, odhalující zákulisí moskevských jednání v březnu 1945.

¹³⁷ **Laštovička, Bohuslav:** V Londýně a za války. Zápas o novou ČSR 1939 – 1945. Praha 1978, s. 643.

¹³⁸ **Drápala, Milan:** Na ztracené vartě západu. Praha 2000, s. 17 – 67.

¹³⁹ KSS byla považována za samostatnou stranu pouze z taktických důvodů, ve skutečnosti slovenské vedení podléhalo pražskému. Tuto skutečnost přiznal G. Husák, který ve své knize „Svědectví o Slovenském národním povstání“ píše: „Z Gottwaldovy strany bylo v Košicích dohodnuto celostátní vedení strany – dočasný ÚV KSČ. Měl to být interní stranický orgán, protože navenek vystupovaly KSČ a KSS jako organizačně samostatné strany.“ Viz **Husák, Gustáv:** Svědectví o Slovenském národním povstání. Praha 1974, s. 630. Co se týče

lidovou, Československou stranu sociálně demokratickou, slovenskou Demokratickou stranu¹⁴⁰.

KSČ se tedy přijetím Košického programu a jmenování první vlády NF¹⁴¹ stala poprvé ve svých dějinách stranou vládní. To sebou přinášelo pro stranu zcela nový rozměr v její politické strategii, neboť nyní nesla stejně jako ostatní strany NF vládní zodpovědnost. Posun antisystémového subjektu k subjektu vládnímu reflektoval a hodnotil K. Gottwald na žilinské konferenci 12. srpna 1945, když prohlásil, „že KSČ už není stranou opoziční, že bude muset nejen kritizovat, žádat a demonstrovat o to či ono, ale hlavně jako strana vládní dokázat vynalézavost, důslednost a skutečné umění vést, spravovat a vládnout.“¹⁴² Na konferenci také řekl: „*my musíme dokázat, že ne druzí nás budou vést, ale my povedeme druhé.*“¹⁴³, což znamenalo nepustit v žádném případě iniciativu z rukou a stanout „v čele národa.“

Porážka nacistického Německa a sil Osy byla hlavním předpokladem pro obnovu Československa, v němž měli komunisté hrát význačnou roli a získat historickou šanci k naplnění hlavního strategického cíle – uchopit veškerou moc.

předních slovenských funkcionářů, řada z nich byla kooptována do předsednictva ÚV KSČ na zasedání ÚV KSČ 5.8. 1945 (J. Ďuriš, J. Dolanský a další). Formální samostatnost KSS zanikla 27. – 29.9. 1948, kdy byly KSČ a KSS sloučeny v jednu stranu.

¹⁴⁰ Na Slovensku vznikly v průběhu roku 1946 ještě 2 strany, které však měly minimální mocenský vliv. Jednalo se o odbočku sociálně demokratické strany Stranu práce (později přejmenovaná Sociální demokracii na Slovensku), vzniknuvší 20.1. 1946. Jejím předsedou byl zvolen I. Frlička, čestným předsedou I. Dérer, zkušený prvorepublikový politik. V listopadu 1947 na XX. sjezdu sociálně demokratické strany se Strana práce organizačně začlenila do sociálně demokratické strany. Strana svobody (původně křesťansko – sociální strana; původní název NF neschválila) vznikla 1.4. 1946, jejím předsedou se stal V. Šrobár, jenž předtím působil v Demokratické straně. O vývoji těchto stran viz **Maliř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. I. Díl, 1861 – 1938. s. 1189 – 1224.**

¹⁴¹ Jmenována byla prezidentem 4.4. 1945.

¹⁴² **Adámek, Vladimír: Boj KSČ...**, s. 13.

¹⁴³ Tamtéž, s. 13.

II. Obnova KSČ

Obnova KSČ a její zapojení do politického života byla důležitým předpokladem v komunistické koncepci masového budování strany. Komunisté věděli, že je po válce čeká velmi těžká cesta, neboť asi 25 000 jejích členů¹⁴⁴, většinou funkcionářů¹⁴⁵, padlo v boji proti fašismu, kromě toho ztratila strana 16 členů předválečného ÚV a 28 členů ilegálních ústředních výborů.¹⁴⁶ Komunisté tak stáli před otázkou, jakým způsobem je nahradit. Sama obnova KSČ je potom výjimečná hned v několika ohledech. Zaprvé ukazuje, jak rychle se ze „strany mrtvých“ stala strana nejen životaschopná, ale i strana akceschopná, do níž krátce po válce proudily tisíce a tisíce členů a její členský aktiv strmě narůstal. Zároveň KSČ představovala jedinou stranu NF, jež přitahovala nové členy ze všech sociálních skupin obyvatelstva, čehož v první republice nebyla kvůli svému politickému programu schopna. Při nábořích do strany KSČ těžila z mocenského postavení SSSR a jeho role osvoboditelky zemí střední a jihovýchodní Evropy a levicové „revoluční vlny“.

KSČ prodělala během let 1940–1945 značné změny a její tvář se v poválečné republice významným způsobem transformovala. Jak jsme již shora uvedli, zaznamenala těžkou ztrátu v počtu členstva, přičemž většina jejích ilegálních skupin operujících na českém či na slovenském území byly nacisty rozbity. Proto také komunistická aktivita v letech 1943–1945 měla klesající tendenci a nikoliv vzrůstající, jak se snaží dokázat marxistická historiografie, protože všechny ilegální výbory KSČ (to platí i na Slovensku) byly buď rozbity, nebo jejich struktura ochromena zatýkáním jejich čelných představitelů. Pravdou je, že na konci války byla KSČ značně otřesena; představitelé moskevského byra, kteří tvořili jádro tzv. Prozatímního ústředního výboru¹⁴⁷, se navíc vraceli do vlasti s nejistotou, protože neznali zdejší realie ani smýšlení a nálady širokých vrstev lidu. Komunisté v každém případě usilovali převzít v poválečném ČSR iniciativu, stejně jako již při odbojové činnosti a při moskevských rozhovorech, což bylo v souladu s jejich politickou linií, kterou šířili rozpracovávali od rozhovorů s prezidentem Benešem v roce 1943 o poválečných poměrech.¹⁴⁸ Předpokladem obnovy KSČ a jejího následného růstu potom bylo správné vyhodnocení výchozí pozice komunistů doma v kontextu s celkovou situací ostatních politických sil. Již v prosinci 1945 na zasedání ÚV KSČ mohl Gottwald konstatovat, „že *toto uplynulé první období bylo charakterizováno také tím, že iniciativa politického dění u nás v republice byla po celou dobu pevně v rukou naší strany, že jsme udávali tempo.*“¹⁴⁹

Proces samotné obnovy KSČ a zapojení do politického systému NF probíhal v několika rovinách, z nichž nejdůležitější byla rovina organizační a politická, resp. ideově politická. KSČ stála v nové republice rozbitá, v českých zemích zprvu bez organizačního zázemí a takřka bez větší členské základny.¹⁵⁰ Růst počtu členů však začal skokově růst a

¹⁴⁴ Přibližný odhad J. Rupnika, skutečný odhad není k dispozici, toto číslo je pouze orientační. **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 67.

¹⁴⁵ Padli nebo popraveni byli např. novinář E. Urx, tělovýchovný pracovník K. Aksamit, E. Synek a další.

¹⁴⁶ **Kladiva, Jaroslav:** Kultura a politika. Praha 1968, s. 35.

¹⁴⁷ Vznikl 8.4. 1945 a měl 17 členů, převážně ze zahraničního vedení KSČ, v květnu 1945 rozšířen na 26 členů.

¹⁴⁸ Od této doby komunisté začínají pracovat s myšlenkou silné, početné strany, která bude hrát v poválečné době ústřední roli a stane se „motorem“ příštích společensko – ekonomických změn.

¹⁴⁹ Přehled dějin KSČ..., s. 234.

¹⁵⁰ Ke dni 5.5. 1945 čítala KSČ 247 325 řádných členů, tedy zhruba desetinásobek stavu, který měla po bolševizaci strany v roce 1929. **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 160.

zhruba od léta 1945 zaznamenala prudký vzestup.¹⁵¹ Zatímco počet předválečných členů můžeme odhadnout zhruba na 40 000¹⁵², již 3. 7. 1945 registrovala komunistická strana kolem půl milionu členů¹⁵³ a k 4. září 1945 712 776 členů, většinou ty, kteří předtím nebyli politicky angažováni.¹⁵⁴ V březnu 1946 narostl počet členů na milion. KSS sdružovala zhruba 200 000¹⁵⁵ členů a členská základna dále rostla a zastavila se až po únoru 1948, konkrétně v srpnu 1948. Na tomto místě je třeba říci, že strana byla generačně rozdělena na předválečné „staré kádry“, pamětníky bolševizace v roce 1929, kteří však byli v menšině¹⁵⁶, a zastánce tvrdé linie – mladší, kteří vstoupili do KSČ po válce s nevyhraněnými názory a s mnohdy iluzorními představami, jakým způsobem bude prováděna komunistická politika.¹⁵⁷

Organizační stránka zahrnovala především obnovu či vybudování sítě komunistických organizací na všech úrovních, tedy od místní až po krajskou, včetně zakládání závodních organizací na pracovištích a v závodech. K tomu vyzval generální tajemník KSČ R. Slánský na krajské konferenci ve Zlíně 8. 7. 1945, kde prohlásil, „že na závodech je soustředěna největší masa pracujícího lidu“.¹⁵⁸ V březnu 1946 existovalo v závodech s více než 50 zaměstnanci 3459 organizací KSČ¹⁵⁹, což bylo na necelý rok po osvobození relativně vysoké číslo. Této stránce věnovali komunisté mimořádnou pozornost a vedoucí funkcionáři nařídili nižším složkám, aby síť těchto organizací vznikala pokud možno všude, i v odlehlých a méně přístupných obcích.

Do konce roku 1946 pak měla KSČ ve všech místech ČSR své základní organizace, které byly ve stálém spojení s ústředím strany. Vůbec komunikaci mezi centrálou a nižšími organizacemi strany i masovými organizacemi věnovali komunisté velkou péči, mimo jiné proto, aby v případě potřeby proudily z ústředí zprávy o aktuální politické situaci s příslušnými instrukcemi k nižším složkám, což se mělo realizovat pomocí stálé kurýrní služby.¹⁶⁰ Ostatní strany NF se za komunistickou stranou v obnově své organizační sítě opozdily; pro vedení národně socialistické i lidové strany představovala nedokonalá struktura jejich organizací problém i po květnových volbách v roce 1946, protože v některých krajích neměla ani základní organizace, resp. závodní organizace, což např. předseda národních socialistů Zenkl kritizoval.¹⁶¹

Vznik a působení NV po osvobození upravovala vyhláška z 5. 5. 1945 o volbě a pravomoci národních výborů¹⁶², dále vládní nařízení ze 7. 8. 1945¹⁶³ a vyhláška ministerstva vnitra z 3. 8. 1945.¹⁶⁴ Bylo zajímavé, že i když národní výbory byly spravovány na principu parity, jak zněla dohoda stran NF, komunisté v nich dominovali, proto také trvali na jejich bezpodmínečném zapojení do politickomocenského systému. K. Gottwald při svém projevu

¹⁵¹ Růst členů KSČ: 3. 7. 1945 – 475 304, 6. 8. 1945 – 653 471, 4. 9. 1945 – 712 776, 1. 11. 1945 – 793 140, 15. 3. 1946 – 1 007 834. Viz **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr**: Československá společnost..., s. 71.

¹⁵² Tamtéž, s. 204, srov. Dějiny KSČ..., s. 224. Vladimír Adámek uvádí číslo 50 000 členů. Viz **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 14, Jaroslav Kladiva 40 000 členů. Viz **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika..., s. 36, Jiří Maňák 28 485 členů. Viz **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal**: Bolševismus..., s. 160.

¹⁵³ **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika..., s. 36.

¹⁵⁴ **Malíř, Jiří – Marek, Pavel**: Politické strany..., s. 1138; srov. **Feleman, Ondřej a kol.**: K dějinám socialistického Československa. Praha 1986, s. 31.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 1138; srov. **Rupnik, Jacques**: Dějiny komunistické strany..., s. 204. Bruno Hříbek uvádí číslo 1007 834 členů v 11 332 organizacích. **Hříbek, Bruno**: Vítězný únor 1948. Praha 1988, s. 17.

¹⁵⁶ Tvořili asi jen 2, 4% členské základny. **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal**: Bolševismus..., s. 160.

¹⁵⁷ **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 14.

¹⁵⁸ **Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.**: Politické strany... s. 1134.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 1134.

¹⁶⁰ **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 45.

¹⁶¹ K tomu viz **Kocian, Jiří**: Československá strana národně socialistická..., s. 43 – 59.

¹⁶² Vládní vyhláška č. 4/1945 Sb.

¹⁶³ Vládní vyhláška č. 44/1945 Sb. a č. 46/1945 Sb.

¹⁶⁴ Vyhláška ministerstva vnitra č. 46/1945 Sb.

na školení okresních a krajských funkcionářů KSČ pražského kraje 9. 7. 1945 prohlásil, „že je nutno upevnit a zakotvit systém národních výborů.“¹⁶⁵ Dále řekl: „*Naše strana a každá její organizace musí pochopit, že právě národní výbory jsou nástrojem, kterým je možno od základu změnit politickou strukturu celého našeho státního zřízení.*“¹⁶⁶ A jinde: „*Národní výbory jsou reprezentantem lidu, jsou lidem samotným.*“¹⁶⁷ Gottwald ještě potom zdůraznil, že „národní výbory jsou hlavní arénou politického boje.“¹⁶⁸ Z těchto a jiných výroků je tedy vidět, jak důležitou úlohu komunisté NV přisuzovali. Naděje KSČ, že se komunistům podaří trvale udržet v NV všech stupňů moc, kterou měli bezprostředně po osvobození, se nevyplnily, resp. jen zčásti, poněvadž, jak víme, volby na Slovensku v roce 1946 na rozdíl od českých zemí prakticky odstranily moc KSS v těchto nižších člancích moci. Moc, kterou komunisté v NV požívali, bychom mohli odvodit ze situace, která panovala na Slovensku v době těsně před povstáním a po něm¹⁶⁹, kdy KSS uvažovala při zakládání národních výborů sektářským způsobem a do těchto organizací, zvláště na východním Slovensku, odmítala pouštět zástupce nově se tvořivší Demokratické strany.¹⁷⁰

Po skončení války se situace zlepšila a slovenští komunisté začali spolupracovat úžeji s představiteli Demokratické strany, společným ideovým svorníkem se stala tzv. povstalecká ideologie¹⁷¹, tzn. důsledný protifašistický boj, který v dobové terminologii znamenal „vyhnání německého živlu do posledního.“ Tzv. povstalecká ideologie, tedy společná platforma DS a slovenských komunistů za boj proti fašismu, mohla být samozřejmě živena jen potud, pokud to vyhovovalo komunistům na celostátní úrovni a pokud to nebylo v příkrém rozporu s jejich politickomocenskými ambicemi. To je jeden z mnoha důvodů, proč slovenští komunisté několikrát na Slovensku změnili svou strategii, zejména to platí po prohraných květnových volbách v roce 1946.¹⁷² Jak správně poznamenává historik Karel Kaplan, komunisté na celostátní úrovni podřizovali slovenské poměry výhradně politickomocenským cílům.¹⁷³

Komunisté měli v českých zemích předsedu obou zemských výborů¹⁷⁴ a značné převahy využívaly v okresních národních výborech.¹⁷⁵ Pro lepší orientaci dodejme, že komunistický ministr vnitra hlásil na zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946 toto zastoupení komunistů v národních výborech: z celkového počtu 6 381 předsedů NV bylo 2 975 míst, tj. 46 %, obsazeno komunisty a 847 míst členy sociálně demokratické strany.¹⁷⁶ V ZNV neměli komunisté tak silné zastoupení, z tohoto důvodu požadovali přechod od stávajícího zemského zřízení, které existovalo z první republiky, na krajské zřízení, neboť tím by ZNV zanikly a s ním i poměrně silný vliv nekomunistických stran v nich. Zrušení starého zemského zřízení a jeho nahrazení krajským se stalo předmětem VIII. sjezdu, který tuto problematiku řešil. Následující tabulka

¹⁶⁵ Hanzlík, František: Únor 1948..., s. 45.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 45.

¹⁶⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 60, a. j. 934.

¹⁶⁸ Jablonický, Jozef: Slovensko na prelome. Počiatky národnej a demokratickej revolúcie. Bratislava 1985, s. 216.

¹⁶⁹ Po porážce SNP vznikla v Košicích Delegace pro osvobozené území (Delegácia pre oslobodené území), která vznikla 1. 2. 1945 a postupně začala ovládat vznikající NV. K tomu viz Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století..., s. 13.

¹⁷⁰ Jablonický, Jozef: Povstanie bez legend. Dvadsať kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania. Bratislava 1990, s. 171 – 174; Jablonický, Jozef: Slovensko na prelome. Počiatky národnej a demokratickej revolúcie. Bratislava 1985, s. 191 – 247; Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr: Československá společnost..., s. 18.

¹⁷¹ V červnu 1945 podepsaly obě strany společné prohlášení, v němž se k vytčenému cíli zavazují.

¹⁷² K problematice tzv. povstalecké ideologie viz Kaplan, Karel: Pravda o Československu..., s. 170 – 172.

¹⁷³ Tamtéž, s. 165.

¹⁷⁴ Zemské národní výbory (ZNV) v Praze a v Brně vznikly 15. 5. 1945 usnesením první vlády NF.

¹⁷⁵ V okresních národních výborech komunisté daleko převyšovali svým počtem ostatní strany, naopak slabší postavení měly v MNV.

¹⁷⁶ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ ze 4. 2. 1946.

zachycuje vliv komunistů a dalších stran v národních výborech v českých zemích těsně po osvobození:

Politická strana	Členů NV	Předsedů NV	Předsedů NV v %
KSČ	17 369	1 797	46
ČSNS	7 826	561	15
ČSSD	7 344	419	11
ČSL	6 762	433	11
Nestraníci	6 933	644	17
Celkem	46 234	3 854	100

Zdroj: **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost a komunisté v letech 1945 – 1948. Praha 1967, s. 35.

Jak už jsme naznačili, organizační výstavba strany probíhala po válce velmi rychle a dynamicky. Komunisté na konci roku 1945 měli nejhustší síť organizací všech stupňů, zatímco lidovci a národní socialisté tohoto stavu dosáhli až po květnových parlamentních volbách v roce 1946. Důvod musíme vidět především v členském aktivu KSČ, který v osvobozeném státě hýřil aktivitou v budování a postupném dotváření funkční struktury strany. Základní organizace si směrem nahoru vytvořily efektivní komunikační kanál, který informoval vyšší složky strany o příslušných instrukcích a nejaktuálnější politické situaci.¹⁷⁷ Tzv. desítkoví důvěrníci, operující v nižších stranických organizacích, zajišťovali plynulý tok informací směrem dolů, takže vznikl komplex, v němž se mohl snadno orientovat i prostý člen strany.¹⁷⁸ Komunisté rozšiřovali také svůj aparát, přesněji placený aparát, ve kterém pracovalo zhruba tolik lidí, kolik zaměstnávaly ostatní nekomunistické strany dohromady. Aparát brzy začal mohutnět a již v roce 1946 postupně prorůstal do aparátu státního.

Co se týče ideově-politického profilu strany, druhého pilíře, který vtiskoval tvář poválečné KSČ, nebyl po květnu 1945 zcela vyjasněný. Konstatovali jsme, že KSČ prodělala během války podstatné změny, jež ve svých důsledcích zformovaly jinou stranu, než která zde existovala v předmnichovské republice. Přerod strany antisystémové ve stranu státotvornou, participující na vládě a připravující se vést boj o moc, byl nejdůležitějším rysem či atributem v poválečné éře této strany. Stejně jako v první republice existovalo v KSČ i v ostatních stranách NF více politických proudů¹⁷⁹, jež měly svoji představu o strategii a politické linii strany. Rozdílná stanoviska charakterizovala, jak odlišný konglomerát stále se vyvíjejících názorů a představ tvořily stranu těsně po skončení války, což nám ukazuje, že KSČ netrvala striktně na ideologickém ohledu při přijímání nových členů. V této době nebyla komunisty nastavena příslušná měřítko a kritéria pro posuzování „ideologické výbavy“ nově přichozích

¹⁷⁷ Srov. **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 53.

¹⁷⁸ Tamtéž, Nekrvavá revoluce...s. 52 – 53, 56 - 57.

¹⁷⁹ Např. v lidové straně to byly tři křídla: „šrámkovské“, vedené msgre. dr. J. Šrámkem a prosazující koncilantní postoj ve vztahu ke KSČ, křídlo kolem poslankyně H. Koželuhové, manželky lidoveckého ministra zdravotnictví A. Procházky, které požadovalo tvrdší postup proti komunistům, Staškovo v čele s msgre. B. Staškem, předsedou české části strany. K tomu více viz **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 – 1946, s. 56 – 64. Diplomová práce. 2002; **Drápala, Milan:** Na ztracené vartě Západu..., s. 39 – 41. V národně socialistické straně existovalo křídlo soustředěné kolem předsedy P. Zenkla, dále skupina poslance J. Davida, „levé“ křídlo okolo poslanců A. Neumanna a E. Šlechty, odborářské křídlo F. Koktána a O. Wunsche a další, malé skupinky regionálního charakteru. K tomu viz **Kocian, Jiří:** Československá strana národně socialistická...,s. 87 – 90. V sociálně demokratické vedle sebe koexistovaly tři názorové směry – prokomunistický („levicový nebo levý), reprezentovaný Z. Fierlingerem, centristický, který lavíroval mezi spoluprací mezi komunisty a „pravíci“ a jehož představitelem byl ministr průmyslu B. Laušman, dříve zastánce spolupráce s komunisty, ministr výživy V. Majer potom zaštiťoval poslední proud, antikomunistický, „pravicový“. K tomu viz **Vošahlíková, Pavla:** Československá sociální demokracie a Národní fronta...,s. 31 – 33.

členů.¹⁸⁰ Sama strana otevřela dveře všem zájemcům o členství, protože bylo v souladu s její politickou linií vybudovat pokud možno ve střednědobém horizontu stranu masovou, daleko převyšující ostatní strany.¹⁸¹ Proto se také „ideologická čistota“ nových členů upozadila, vedení strany k názorovým diferencím nepřihlíželo, a tudíž na čas opustilo „marxisticko-leninská kritéria“ při přijímání členstva do strany. Jak konstatoval 3. 7. 1945 K. Gottwald, meritorní byla ideologická jednota nových a „starých“ komunistů, kteří měli samozřejmě odlišná stanoviska a řešení na různé politické problémy.¹⁸²

V komunistické straně můžeme detekovat tři základní proudy, které se podílely na formování politické linie, jež procházela postupem času dalším vývojem a různicemi. První proud byl v zásadě umírněný, přijal politiku NF za svou a prezentoval se svoji ochotou ke kompromisům ve vztahu ke koaličním partnerům v orgánech moci. K hlavním osobnostem tohoto proudu patřili předseda KSČ Klement Gottwald nebo generální (ústřední) tajemník Rudolf Slánský. Další ideový směr představovali radikálové seskupení kolem ministra informací V. Kopeckého¹⁸³, ministra zemědělství J. Ďuriše¹⁸⁴ a předsedy ÚRO A. Zápotockého a pražského komunisty J. Krosnáře, kteří hleděli na politiku NF s nedůvěrou a požadovali tvrdší prosazování komunistické politiky ve vládních orgánech, v krajním případě ji ukončit, což by znamenalo rozkol politického systému NF¹⁸⁵. Základnu tohoto směru představovala pražská organizace strany, vedení KSS (G. Husák, V. Široký¹⁸⁶) a masové organizace pod komunistickou kontrolou – ústředí rolnických komisí a Svaz slovenských partyzánů. Konečně třetí, nejradikálnější a nejnesmířlivější proud byl reprezentován komunisty v Bezpečnosti, bezpečnostních složkách státu. Komunisté nejen ovládli ministerstvo vnitra (V. Nosek)¹⁸⁷, ale *de facto* kontrolovali také druhý silový resort ministerstvo obrany, vedené arm. gen. L. Svobodou, formálně bezpartijním.

Všechny politické proudy spojoval jediný cíl – dosáhnout v blíže neurčené době „diktatury proletariátu, tedy mocenské hegemonie KSČ, ale každý proud měl své specifické představy o

¹⁸⁰ Srov. Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 53.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 14

¹⁸² Tamtéž, s. 14.

¹⁸³ V. Kopecký (1897 - 1961), komunistický politik, novinář a ideology strany, od 20. let reprezentoval v KSČ platformu kolem K. Gottwalda. Za války představitel moskevského vedení KSČ, po válce byl jmenován ministrem informací, důležitého nástroje komunistické propagandy. V období 1945 – 1948 patřil k nejostřejším odpůrcům nekomunistickým stran, zároveň zastával tvrdý kurs proti všem oponentům komunistické politiky. Po únorových událostech zůstal ve funkci ministra informací. Krátce před svou smrtí v roce 1961 vydal knihu „Třicet let KSČ“, která je snůškou záměrných nepravd, fabulací a nesmyslných konstrukcí, mající jediný cíl – vždy a v každém případě ospravedlit komunistickou stranu.

¹⁸⁴ Julius Ďuriš (1904 - 1986), slovenský komunistický politik a publicista. Studoval práva na Univerzitě Karlově v Praze a v roce 1927 vstoupil do KSČ. V letech 1939 – 1941 členem I. ilegálního vedení KSS, v letech 1941 – 1945 byl vězněn. Po po válce se stal ministrem zemědělství, kde působil do roku 1951. V letech 1951 – 1953 byl předsedou Sboru pověřenců, potom ministrem finance. Za podporu obrodného procesu v roce 1968 byl v roce 1970 vyloučen z KSČ. Zemřel v roce 1986.

¹⁸⁵ Např. V. Kopecký se ještě před parlamentními volbami v roce 1946 vyjádřil, že politika NF je „zbytečná“ a že je politikou ústupků politickým partnerům. Byl to však v té době ojedinělý názor člena komunistického vedení.

¹⁸⁶ V. Široký (1902 - 1971), slovenský komunistický politik a novinář. V roce 1921 vstoupil do KSČ, kde pracoval v jejím aparátu, v roce 1929 se stal členem ÚV KSČ, ve druhé polovině 30. let tajemníkem strany. V letech 1940 – 1941 byl krátce členem moskevského vedení KSČ, poté odjel na Slovensko, kde byl zatčen a odsouzen na 14 let vězení. V letech 1945 – 1953 zastával funkci náměstka ministra vlády a současně předsedy KSS. Široký má podstatný podíl na vykonstruovaných politických procesech v první polovině 50. let. V roce 1963 byl zbaven všech stranických a státních funkcí a zemřel jako odsunutý a nevýrazný politik v roce 1971.

¹⁸⁷ Václav Nosek (1892 - 1955) československý komunistický politik. Původně sociální demokrat vstoupil Nosek v roce 1921 do KSČ a začal pracovat v Rudých odborech, v roce 1929 se stal členem ÚV KSČ. Po válce jmenován ministrem vnitra, které komunisté stranicky zneužívali ke svým politickomocenským cílům a využili je při provedení únorového státního převratu v roce 1948. V roce 1953 byl Nosek přearžován na ministerstvo pracovních sil, na kterém působil až do své smrti v roce 1955.

prostředcích, které se k tomu použijí. Tyto skupiny spolu musely koexistovat, což si dobře uvědomovaly, protože KSČ musela navenek působit kompaktně a srozumitelně, nicméně Gottwald vytýkal již v roce 1945 radikálním členům strany jejich sektářství, „levičáctví“ a netrpělivost, kterou si přinesli do nových poměrů.

Poválečná politická linie KSČ byla spjata se dvěma faktory, které principiálně určovaly její podstatu. V první řadě ji spoluvytvářela mezinárodní situace, přesněji výsledky druhé světové války a celková výslednice vztahů mezi velmocemi protihitlerovské koalice. Za druhé potom aspekt vnitropolitický – páteří politicko-strategické linie komunistů byla koncepce politiky NF, kterou komunisté přijali za svou, neboť jí také vdechli život. Důležitou roli hrálo především to, že koncepci NF přijali i nekomunističtí partneři KSČ. I když se ozývaly hlasy z KSČ vystupující proti koncepci NF, nepatřily k těm, jež by reálně formovaly oficiální politiku strany. Gottwald však musel již několikrát v roce 1945 mírnit radikální nálady nespokojenců, kteří si koncepci NF „neosvojili“, za což byli předsedou strany opakovaně káráni.

V marxistické historiografii se hovoří o tzv. pokojné cestě k socialismu, což znamenalo oproti předválečné době odklon od občanské války a násilného převzetí moci, a podle marxisticko-leninského učení přizpůsobit politiku konkrétní komunistické strany specifickým podmínkám regionu.¹⁸⁸ Program „pokojné cesty k socialismu“, oficiálně prezentovaný komunisty, byl tedy závislý na tom, zda se podaří udržet spolupráci protifašistické koalice v mezinárodním kontextu, a doma udržet NF a koaliční spolupráci.¹⁸⁹ Komunisté se připravovali i na jiné řešení mocenské otázky v případě rozpadu NF, i když zůstává pravdou, že je považovali za krajní. Kdyby selhala politika NF, komunisté by pak podle A. Zápotockého „museli přejít k otevřenému třídnímu boji“, což v komunistickém slovníku v podstatě znamená ozbrojený puč či násilné převzetí moci. Toto řešení však vnímali i představitelé radikální skupiny jako extrémní a poslední možné.

Představu o postavení v NF měla KSČ vstupem na osvobozenou půdu ujasněnou. Nejprve usilovala o to, aby se Národní blok pracujícího lidu, měst a venkova stal „socialistickým“ jádrem NF, přes nějž by se uskutečňovaly důležité sociálně-ekonomické transformace vedoucí k socialismu. Záhy ovšem zjistila, že blok se stává nefunkčním tělesem, že v něm převažují nejednotné představy o tempu a rozsahu těchto přeměn, proto se komunisté rozhodli vytvořit pouze se sociálně demokratickou stranou levicové jádro NF a současně svého nejbližšího (a vlastně jediného) spojence. Věc však nebyla zdaleka tak jednoduchá, jak se mohlo zdát. Komunisté považovali za spojence pouze její „levé“ křídlo, podle nich skutečného reprezentanta sociální demokracie, vedené Z. Fierlingerem¹⁹⁰. Ostatní směry považovalo vedení KSČ za reakční a pro stranu nebezpečné, protože podle něj chtěly odtrhnout sociální demokracii od spolupráce s komunisty. Jakýkoliv náznak prosazovat samostatnou politiku hodnotili komunisté jako vzestup snahy reakce, která usiluje o zpřetrhání „soudružských“ svazků, což mělo vyjít v ústrety nekomunistickým stranám jakožto ústředním platformám „reakčních rejdu“. Současně jim vyhovovala slabá sociální demokracie, která by neohrožovala vedoucí postavení KSČ v NF, na něž si dělala nárok, neboť silná sociální demokracie v praxi znamenala provádění samostatné politiky. To kolidovalo s plány Z. Fierlingera, jehož vizí byl v souladu s komunistickým úmyslem početně a mocensky slabý politický subjekt.

¹⁸⁸ V marxistické historiografii se setkáme s leninským termínem „přerůstání národní a demokratické revoluce“ v revoluci socialistickou, aniž je přesně specifikován časové ohraničení, ve kterém k tomu má dojít.

¹⁸⁹ Srov. Cesar, Jaroslav – Snítíl, Zdeněk: Československá revoluce 1944 - 1948. Praha 1979, s. 187 - 202

¹⁹⁰ K dalším představitelům „levého“ křídla patřili např. O. John, J. Havelková, L. Jankovcová nebo E. Erban.

Dalšími spojenci měli být v představách vedoucích funkcionářů KSČ i nekomunistické strany, ale pouze jejich tzv. „levá“ (podle komunistů „demokratická“ či „pozitivní“) křídla.¹⁹¹ Levé frakce měly soustřeďovat ty členy, které si buď komunisté ještě během války či těsně po ní zavázaly, nebo jedince nespokojené s vedením jejich strany. Podle představ komunistů měla levá uskupení vyvíjet tlak na tato „reakční“ vedení do té doby, než je sami nepřevzmou, což komunisté považovali v letech 1945–1946 takřka za ideální stav, zároveň ale v tomto údobí nereálný a prakticky neproveditelný krok. Proto také komunisté z taktických důvodů neoznačili nekomunistické strany jako celek za reakční, ale pouze jejich vedení, která začala časem vystupovat antikomunisticky a nesouhlasila s politikou KSČ.

Představu o tom, jak bude fungovat politika NF, nastínil V. Kopecký: *„Představovali jsme si, že KSČ bude vedoucí silou a jí nejbližší bude stát sociální demokracie, do jejíhož čela přijde levé vedení. U sociální demokracie jsme se mohli nadít, že tam bude nejlepší půda pro úzkou spolupráci a pro eventuální brzké spojení. Pokud jde o národní socialisty, představovali jsme si, že budou onou tradiční stranou středních vrstev a že budou (podobně) tou stranou, která bude pro spolupráci s KSČ a bude se vyvíjet tak, aby se na základě úzké spolupráce mohla také jednou s námi spojit, a tak bychom vytvořili jednu česko-slovenskou stranu dělnickou. Pokud jde o stranu lidovou, že to bude strana katolická s programem náboženským, že bude působit na vrstvy střední, maloměšťanské a buržoazní, že to bude jediná buržoazní strana, která by s námi spolupracovala v rámci Národní fronty. To byl náš ideál...“*¹⁹²

Rozeberme si nyní sociální složení strany, které nám indikuje zajímavý posun oproti první republice. V první řadě strana vystupovala navenek jako strana „všeho pracujícího lidu“, elementárně však zůstávala stranou dělnickou, stejně jako před válkou. Na začátku roku 1946 ji tvořilo 58 % dělníků¹⁹³, nejvíce ze socialisticky či dělnicky orientovaných stran, dále 12, 8 % rolníků, 4, 1 % živnostníků¹⁹⁴ a 9, 2 % inteligence.¹⁹⁵ Tento trend byl determinován tím, že ke KSČ přešli ze sociálně demokratické strany průmysloví a kvalifikovaní dělníci, tedy vrstvy, které KSČ před válkou ve svých řadách neměla. Vysoká politická organizovanost dělnictva, stejně jako ostatních vrstev, se stala po skončení války fenoménem *sui generis*. Komunistické dělnictvo začalo kromě politické organizovanosti také aktivně zasahovat do politického života formou vysílání deputací do parlamentu, souhlasných či nesouhlasných rezolucí a pomocí masových organizací, zejména odborů, jež komunisté kontrolovali. 60 % dělníků v řadách KSČ byl však pouze výchozí stav, který časem pozvolna klesal, takže kupříkladu již za tři roky, v roce 1949, představovalo složení dělnictva ve straně pouze 49 % zastoupení a dále klesalo.¹⁹⁶

¹⁹¹ „Vtyčky“, jak se v oficiálním slovníku tyto frakce nazývaly, se v letech 1945 – 1946 v žádné straně neustavily. K jejich zakládání došlo až později, přibližně na podzim 1947, což souvisí s krizí NF jako nejvyšší politické platformy.

¹⁹² Kaplan, Karel: Některá revoluční..., s. 26 – 27.

¹⁹³ Nejvyšší zastoupení dělníků mezi komunisty vykazovala krajská organizace v ostravském kraji – 85, 7%, nejnižší potom v karlovarském kraji – 31,1%. Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Praha 2003, s. 161. Srov. Vartíková, Marta: Zjazdy..., s. 117.

¹⁹⁴ Nejvyšší počet rolníků a živnostníků bylo v karlovarském kraji – 19,9% a 16,9%, nejnižší v Praze – 2% a 3%. Viz Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus..., s. 161.

¹⁹⁵ Nejvyšší zastoupení dělníků bylo v ostravském kraji (85, 7%), nejnižší v karlovarském (31, 1%) Viz Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus..., s. 161; Hříbek, Bruno: Vítězný únor. Praha 1988, s. 17; Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr: Československá společnost..., s. 71; Rupnik, Jacques: Dějiny komunistické strany..., s. 204. Pro srovnání: např. ČSL měla ve svých řadách 40% zemědělců, 14% dělníků, živnostníků 7, 5%, veřejní zaměstnanci 4%, svobodná povolání 2%. Viz Pehr, Michal: Československá strana lidová..., s. 20.

¹⁹⁶ Maňák, Jiří: Komunisté na pochodu k moci: Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945 – 1948. Praha 1995, s. 33 – 35; srov. Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany..., s. 1138.

J. Rupnik resumuje, že v českých zemích byl každý devátý člověk komunista, na Slovensku pak každý dvacátý pátý.¹⁹⁷ Rozdíl mezi českými zeměmi a Slovenskem je nasnadě: na rozdíl od KSČ, kam těsně po osvobození proudily tisíce členů a komunisté vlastně nepřijali žádná závazná kritéria výběru, ve východní části ČSR byl výběr a procedura při přijímání nových členů mnohem přísnější. Před VIII. sjezdem KSČ proběhly v KSS malé čistky, které měly za následek zredukování stavu členstva o 45 000, zatímco v českých zemích stoupl počet členstva o 200 000.¹⁹⁸ Jak jsme shora uvedli, v českých zemích komunisté zavedli přísnější měřítko až v červnu 1947, kdy proběhla první „výměna členských legitimací“ a od té doby se stala KSČ stranou v zásadě výběrovou s akcentem na ideové a mravní kvality každého člena.

Komunistická strana byla budována, jak již bylo uvedeno, jako masový subjekt. Tento rys, charakteristický pro třetí republiku, umožňoval stranám se transformovat v obrovské kolosy, sdružující statisíce členů s poměrně velkým politickým vlivem. Z toho také vyplývala celkově vysoká politická organizovanost v obnovené republice; bylo málo lidí, kteří k politickému dění zaujímalí lhostejný postoj, nebo byli politicky indiferentní.

Pokud jsme hovořili o zastoupení KSČ v orgánech moci, které bylo ze všech stran NF nejsilnější, musíme se ještě zmínit o komunistickém zastoupení v masových organizacích. Masové organizace představovaly po válce jev zcela nový, dobově specifický, zasahující poměrně silně do politiky a správy věcí veřejných vůbec. Komunistické masové organizace sloužily KSČ jako „zálohy“, převodové páky, které vykonávaly její politickou vůli a staly se důležitým nástrojem na ovlivňování veřejného mínění. Komunisté využívali vlivu v těchto organizacích pokaždé, když vláda přijala usnesení, jež nevyhovovalo jejich aktuálním politickým záměrům, nebo když byli ve vládě přehlasováni. Nejsilnější masovou organizací po válce se staly sjednocené odbory (ROH – Revoluční odborové hnutí)¹⁹⁹, v nichž tvořili většinu komunisté a levicoví sociální demokraté²⁰⁰, již nejen ovládli vedení odborů, ale také aparát²⁰¹, takže mohli pořádat různé protestní akce proti vládě v případě nespokojenosti KSČ s výsledky přijatými v legálních orgánech moci. V Představenstvu ÚRO působilo osm funkcionářů bývalých Rudých odborů²⁰² a pět bývalých tajemníků sociálně demokratických a národně socialistických odborů.²⁰³

Odbory se také účastnily zasedání vlády a připravovaly některé návrhy spolu s komunistickými ministry, které potom vydávaly za společnou iniciativu. Musíme si také uvědomit, že kromě značného vlivu ve vládě se KSČ těšila velké podpoře masových organizací, např. Svazu revoluce, slovenského Svazu partyzánů²⁰⁴, Svazu rolníků²⁰⁵ apod. Samostatnou kapitolu potom tvořil významný spojenec KSČ odbory²⁰⁶, dvoumilionový kolos,

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 204.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 205.

¹⁹⁹ Výkonným orgánem ROH byla ÚRO – Ústřední rada odborů, tvořená představenstvem a presidiem, dále existovaly v návaznosti krajské odborové rady (např. v Praze, Plzni, Kladně, Mostě atd.). Úplnou organizační strukturu ROH po I. všeodborovém sjezdu viz **Růžička, Karel**: ROH v boji..., s. 104 – 105.

²⁰⁰ Např. generální tajemník ÚRO Evžen Erban nebo J. Kubát; oba členové sociálně demokratické strany.

²⁰¹ Karel Kaplan uvádí, že v odborovém aparátě bylo kolem 30% komunistů; **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 54.

²⁰² Rudé odbory měly za první republiky minimální vliv na dělnictvo, to bylo ve své většině sdružené v sociálně demokratických odborech – Všeobecném sdružení československém.

²⁰³ Tamtéž, s. 54.

²⁰⁴ Předsedou byl S. Falt'an.

²⁰⁵ Předsedou byl M. Falt'an.

²⁰⁶ Odbory přijaly název Revoluční odborové hnutí (ROH) a od počátku byly budovány jako jednotné, na Slovensku byla jejich součástí Slovenská odborová rada (SOR). Výkonným orgánem ROH byla Ústřední rada odborů (ÚRO) v čele se zkušeným odborářem A. Zápotockým, na Slovensku vedl SOR F. Zupka (1901 - 1976) a I. Kušík. Odbory vznikly z dvou protektorátních organizací – Národní odborové ústředny zaměstnanecké (NOÚZ) a Ústředí veřejných zaměstnanců. O problematice odborů a jejich inkorporace do politicko - mocenského ústrojí nejlépe viz **Růžička, Karel**: ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy (1945- 1948). Praha 1963.

jenž měl formálně paritní zastoupení všech stran, ve skutečnosti je však ovládala KSČ. Odbory aktivně zasahovaly do politiky, účastnily se schůzí vlády, a dokonce si nárokovaly rovnoprávné postavení s ní. Komunisté po válce nabyli vlivu zejména v závodech, kde začali po osvobození zřizovat své organizace, takže začátkem roku 1946 nebyl prakticky závod bez její základní organizace.

Dalšími silnými organizacemi, které komunisté měli pod kontrolou, byl Svaz české mládeže²⁰⁷, na Slovensku jeho pandán Zväz slovenskej mládeže, Svaz přátel SSSR²⁰⁸, rolnické komise²⁰⁹. Rolnické komise²¹⁰ se angažovaly v zemědělských otázkách, kdy agitovaly pro komunistické návrhy a v této oblasti spolupracovaly s ministrem zemědělství J. Ďurišem, jenž byl za tuto praxi²¹¹ kritizován nekomunistickými stranami. Na Slovensku k těmto organizacím patřil Svaz slovenských partyzánů²¹², vyznačující se radikálními způsoby politického boje. Slovenské partyzány bychom mohli označit za jednu z nejradikálnějších organizací. Když komunisté utrpěli porážku v orgánech moci, hrozil svaz nezřídka pochody slovenskými městy. Situace byla o to vážnější, že partyzáni disponovali zbraněmi, které vlastnili od doby SNP, takže i pro komunisty samé představoval Svaz partyzánů svým způsobem nevyzpytatelnou organizaci, schopnou konat kroky nezávisle na komunistickém vedení. Ve Svazu vysokoškolského studentstva si rovněž komunisté udržovali po válce poměrně silné postavení, i když později se zde ocitli v menšině, protože spolky ovládli reprezentanti lidové a národně socialistické strany.²¹³

V politickém životě každé politické strany hraje důležitou úlohu tisk. Komunistický zaujímal v tomto směru významnou roli pozici, tribunu, která veřejnosti přímo tlumočila názory a stanoviska komunistických činitelů na aktuální politická i nepolitická témata. V „lidově demokratickém“ ČSR na rozdíl od první republiky²¹⁴ prakticky neexistovala cenzura, což na jednu stranu otevíralo poměrně široký prostor pro politické subjekty, aby svobodně vyjadřovaly svá stanoviska, na druhou stranu zde však byla omezení, vyjádřená příslušnými pasážemi Košického vládního programu a NF samou. Nesmělo se např. psát hanlivě o Sovětském svazu, zahraniční orientaci ČSR, vládním programu, „lidově demokratických“ spojencích apod. I když tato omezení nepředstavovala jakousi zákonnou normu, politické strany je víceméně dodržovaly, aby nemohly být nařknuty svými koaličními partnery z neplnění vládního programu.

KSČ měla nad ostatními stranami výhodu v tom, že po válce obsadila ministerstvo informací (V. Kopecký), které rozhodovalo o přidělu papíru pro jednotlivé tiskoviny, periodický i neperiodický tisk; k tomu navíc připočteme fakt, že po válce byl v zemi všeobecný nedostatek papíru.²¹⁵ Ministr informací a příslušné odbory „bděly“ nad obsahem

²⁰⁷ Vznikl 5. 7. 1945. První sjezd se konal v březnu 1946.

²⁰⁸ Vznikl 22. 6. 1945.

²⁰⁹ Rolnické komise pořádaly vrcholné akce – sjezdy, jež měly vykonávat v konkrétní věci nátlak na oficiální vládní orgány, aby původní rozhodnutí, se kterým komunisté nesouhlasili, revokovaly.

²¹⁰ Komunisté měli silný vliv mezi rolnickými organizacemi, naproti tomu v Jednotném svazu českého zemědělství (JSČZ) jejich postavení nebylo tak silné. V této organizaci převažoval vliv lidovců a zvláště národních socialistů (místopředseda V. Mikuláš); naopak ve slovenském Jednotném svazu slovenských rolníků měli navrch komunisté. Jeho předsedou byl M. Falťan.

²¹¹ U ministra zemědělství (a jiných komunistických ministrů) se to projevovalo tak, že nejprve dali k své návrhy k posouzení rolnickým komisím a až poté vládě. To se týká např. předložení tzv. šesti zemědělských zákonů rolnickým komisím k posouzení dříve než vládě v červenci 1946.

²¹² Jeho předsedou se stal po válce K. Šmidke.

²¹³ Národně socialističtí studenti vystoupili v roce 1946 z vysokoškolského spolku a založili vlastní nezávislý spolek.

²¹⁴ V první republice existovala preventivní (předběžná) cenzura. V případě zákazu konkrétní tiskoviny (např. Rudého práva v 30. letech) nahrazoval tuto tiskovinu tzv. hlavičkové listy.

²¹⁵ Pehr, Michal: Československá strana lidová..., s. 25.

tiskovin a sám ministr povoloval vydávání a zakládání nových tiskovin²¹⁶. Též mohl v případě, když uznal za vhodné, udělit konkrétní tiskovině výtku nebo ji pozastavit, v krajním případě zakázat.²¹⁷ Další nespornou výhodou komunistického tisku byla jeho masovost. Ústřední komunistické deníky vycházely v mohutných, statisícových nákladech. Hlavní komunistickou tiskovinu představoval v osvobozené republice deník *Rudé právo*, které vycházelo od roku 1921 a jehož náklad se pohyboval okolo půl milionu výtisků²¹⁸. Dalšími významnými deníky byly brněnská *Rovnost*, ostravská *Nová Svoboda*, olomoucká *Stráž lidu*, plzeňská *Pravda*, na Slovensku vycházel jako hlavní deník KSS deník *Pravda*. Z týdeníků, které vycházely pod hlavičkou KSČ a které komentovaly politické dění, jmenujme např. *Tvorbu*²¹⁹, o jejímž vydávání rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ 3. 7. 1945²²⁰, nebo *Nedělní noviny*. Celkový náklad deníků KSČ činil zhruba sedm set tisíc výtisků.²²¹ Ke „spojeneckým“ tiskovinám patřil ústřední deník *ÚRO Práce*²²², „kopírující“ politickou linii a usnesení komunistické strany, dále týdeníky *ÚRO*, *Lidová kultura* a satirický časopis *Dikobraz*. Prokomunistická byla rovněž *Mladá fronta*²²³, deník Svazu české mládeže, *Zemědělské noviny*, vydávané Jednotným svazem českých zemědělců (JSČZ), a také armádní deník *Obrana lidu*.²²⁴

Vzhledem k neexistenci oficiální cenzury, jež byla zavedena za druhé republiky, se otevřel poměrně široký prostor (v gesci Košického vládního programu) ke svobodnému vyjadřování o politickém i nepolitickém dění. Navíc si uvědomme, že tehdy neexistovala skutečně masová média, jako je dnes televize nebo internet, takže periodický a neperiodický tisk se stal *de facto* jedinou tribunou, skrze níž mohly tlumočit politické strany své názory veřejnosti. Komunisté se ve svém tisku samozřejmě soustředili na prezentaci své politiky a využívali jej často jako nátlakovou zbraň při prosazení klíčových komunistických požadavků, jakož i pro různé denunciační kampaně a smyšlená obvinění nekomunistických politiků.²²⁵

KSČ se po osvobození stala nejpřitažlivější stranou, atrahující jak lidi, již volili KSČ před válkou, tak lidi politicky nerozhodnuté, kteří v novém režimu lavírovali, do které strany vstoupit. Položme si tedy otázku, čím byla KSČ pro široké vrstvy tak atraktivní, čím dokázala lidi oslovit a které faktory determinovaly její poválečný profil a postavení ve společnosti. Abychom dostali plastický obraz komunistické strany, musíme si uvědomit čtyři ústřední činitele. Jak již zaznělo, první prostý důvod hledejme ve faktu, že SSSR se stal vítězem druhé světové války, což nesmírně posílilo jeho prestiž a rovněž kredit komunistických stran nejen ve střední a jihovýchodní Evropě, zájmové sféry Sovětů, ale i na Západě²²⁶. Za druhé,

²¹⁶ Do ledna 1946 bylo podáno asi 900 žádostí o povolení, přibližně 500 z nich bylo vyhověno. Viz **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 – 1946..., s. 25.

²¹⁷ Např. na podzim 1945 V. Kopecký pohrozil lidoveckému týdeníku *Obzory*, že je zakáže expedovat, protože prý obsahují „štvavé“ protisovětské články a píší v „reakčním a fašistickém duchu“. Nutno podotknout, že *Obzory* patřily k jedním z mála výjimek, jež připouštěly kritickou diskusi v tehdejšímu spojení. K tomu viz **Kaplan, Karel – Tomášek, Dušan**: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha 1994, s. 8; **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 – 1945..., s. 28.

²¹⁸ **Drápala, Milan**: Na ztracené vartě Západu..., s. 51.

²¹⁹ První číslo vyšlo 26. 7. 1945. Redakční kruh tvořili: S. K. Neumann, G. Bareš, L. Čivrný, K. Konrád, M. Pujmanová, J. Rybák, L. Štoll.

²²⁰ **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika (1945 - 1948). Praha 1968, s. 73.

²²¹ Pro srovnání: celkový náklad národně socialistických deníků *Svobodné slovo*, brněnské *České slovo*, ostravské *Nové slovo*, olomoucké *Volné slovo*, plzeňský *Svobodný směr* činil 500 000 výtisků, celkový náklad lidoveckých deníků *Lidová demokracie*, brněnská *Národní obroda*, ostravský *Hlas*, olomoucký *Osvobozený nášinec* činil zhruba 320 000 výtisků. Viz **Drápala, Milan**: Na ztracené vartě..., s. 51.

²²² Vycházela v nákladu 250 000 výtisků. Viz **Drápala, Milan**: Na ztracené vartě..., s. 51.

²²³ Vycházela v nákladu 80 000 výtisků. Viz **Drápala, Milan**: Na ztracené vartě..., s. 51.

²²⁴ Srov. **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika, s. 72 – 75.

²²⁵ Srov. **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika, s. 87 - 91

²²⁶ Komunistická strana Francie spolu s Komunistickou stranou Itálie patřily k nejsilnějším a nejvlivnějším komunistickým stranám na Západě, když se staly současně vládními partnery v koaličních vládách. V roce 1947

komunisté se deklarovali jako strana, prezentující se jasným a srozumitelným souborem programových postulátů, jež pružně přizpůsobili dobovým změnám a které dokázali zakomponovat do svého programu. Aby oslovili co nejširší spektrum lidí, kladli hlavní důraz na každodenní i radikální sociálně-ekonomické požadavky; ty měly zajistit lidem sociální potřebnost a sociální jistoty od dělníka přes živnostníka až k pracujícímu inteligentovi.

Dalším důvodem vzrůstající obliby komunistů po válce byl psychologický dopad Mnichova a událostí v září 1938, který komunisté dokázali v osvobozené republice mistrně využít ve svůj prospěch. Gottwald rád a často prohlašoval, že jeho strana byla jedinou silou, která se postavila proti Mnichovu a že se tehdy mělo v souladu s náladami lidu se silnějším protivníkem bojovat. Komunisté tak jako jediná strana nezhradila a postavila se za republiku, což jí v nových poměrech umožnilo operovat způsobem, že je stranou s „čistým štítem“. Předseda KSČ prohlásil 8. 4. 1945 v Košicích: „*Československá buržoazie, která byla ještě v roce 1938 pevně v sedle, která zradila národ, dopustila Mnichov, aby zachránila svoje třídní panství, stojí před rozvalinami toho, o čem tolik bojovala a za udržení čeho se dopustila – národní zradou...*“²²⁷ Gottwald také přesně pojmenoval, o co komunistům v osvobozené zemi půjde: „*Svádíme dnes s buržoazií boj o důvěru národa. Soutěžíme o to, kdo dovede lépe národní věci vést a spravovat.*“²²⁸

Negace předchozích politických pořádků (předmnichovské republiky) přinesly komunistům nemalý politický kapitál a bezesporu se jim vyplatily. Čtvrtý faktor pak souvisí s třetím bodem – komunisté se považovali za stranu nejvlastenečtější a zároveň s nejostřejším protiněmeckým ostnem. Ve vzedmuté atmosféře nacionalistické vlny proti Němcům toho komunisté využili tak, jak to nedokázala žádná jiná strana. J. Rupnik poznamenává, že „v letech 1945–1946 patřila KSČ (spolu s národními socialisty) k nejnacionalističtější, nejšovinističtější a nejslovanofilnější stranám v Československu“.²²⁹ Komunisté zmíněné činitele potom spojili se svou odbojovou aktivitou, kterou označili jako nejvlastenečtější a nejintenzivnější ze všech stran NF. Odbojovou činnost nekomunistických stran buď úmyslně marginalizovali, nebo ji zkrátka ignorovali a nazvali ji neupřímnou a „prozápadnickou“.²³⁰

Program komunistické strany tvoří samostatnou kapitulu ve výkladu spojeném s obnovou strany a jejím zapojením do nového režimu. V předcházející kapitole jsme již uvedli, že komunisté od roku 1941, resp. 1943, kdy se rozbíhaly diskuse o poválečném programu, úzkostlivě dbali na to, aby termín socialismus se všemi jeho imanentními součástmi, zejména „diktatura proletariátu“, nebyl zahrnut v přípravných fázích tvorby programu. S tímto „ideologickým“ socialismem, jakožto konečným cílem své politiky, komunisté nejen v moskevském exilu neoperovali, ale rozhodli se jej z taktických důvodů veřejně neexponovat. Nutno říci, že Zdrženlivost v používání sovětského modelu socialismu komunistické vedení dodržovalo i v osvobozené republice, a i když vedoucí funkcionáři dobře věděli, že dosažení sovětského socialismu je konečným záměrem strany, počítali s jeho realizací postupně a stavěli jej do vzdálené budoucnosti jako dlouhodobý cíl.

Samo komunistické vedení postupovalo v dané situaci realisticky, neboť kdyby socialismus veřejně prezentovalo s jeho imanentními ideologickými aspekty a postuláty, mohlo to potenciální voliče KSČ odradit, což si vedení strany dobře uvědomovalo. Proto vydávali za svůj program košický, jehož byli tvůrci a vyhlásili jej jako celonárodní, pro všechny strany závazný, což bylo plně v souladu s vlastní koncepcí „celonárodní“ strany, vedoucí síly

byly spolu s dalšími komunistickými stranami vytlačeny z vlád vzhledem ke změně poměrů na mezinárodní scéně.

²²⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 7, a.j. 312.

²²⁸ Husák, Gustáv: Svědectví..., s. 631.

²²⁹ Rupnik, Jacques: Dějiny komunistické strany..., s. 196; srov. Protokol VIII. sjezdu KSČ. Praha 1946, s. 115 – 116.

²³⁰ Komunisté vycházeli z ideologického klišé, které hlásalo, že politika „buržoazie“, tedy nekomunistických stran, v září 1938 zbankrotovala.

v obnoveném státě.²³¹ Komunističtí funkcionáři neměli samozřejmě zákaz socialismus veřejně popularizovat, ale všichni věděli, že zatím (tedy především do voleb v roce 1946) není na pořadu dne, a podle toho se také chovali. Výstižně taktiku KSČ komentoval K. Gottwald: „Znamená to, že už dnes je čas, kdy jako nejbližší cíl si stanovíme sovětskou republiku, socialistický stát? Ne! Bylo by naopak velkou strategickou chybou, kdyby strana měla takové bezprostřední perspektivy. Přes příznivou situaci nejsou nejbližším cílem sověty a socializace, nýbrž skutečně důsledné provedení demokratické, národní revoluce, v jejímž proudu se nalézáme, a to až do konce, tak, abychom si v dalším mohli otevřít cestu k novým cílům, pokud možno v široké frontě národní a v čele národa.“²³²

Zdrženlivost v prezentování sovětského modelu socialismu potvrzuje A. Zápotocký, který se vyjádřil, že socialismus „pojímá jako problém, nejde o to, jestli socialismus bude, ale o to, jakým způsobem bude realizován“.²³³ Tuto tezi publikoval v Rudém právu, když prohlásil: „Těžiště otázky jest v tom, udržíme-li národní jednotu, prohloubíme-li ji a upevníme, anebo zda národní jednotu se bude drobit a nakonec dojde místo jednotného vývojového budování socialismu k bojovému řešení tohoto nezbytného problému.“²³⁴ Proto komunisté rovněž z takticko-politických důvodů nekoncepovali Košický program jako svůj program, neboť měl být z titulu KSČ závazný pro všechny strany NF, tedy měl se stát jakýmsi závazkem v očích veřejnosti, že tyto strany jej budou naplňovat.

Zprvu neměli komunističtí funkcionáři přesnou představu o tom, jakou cestou se socialismu dosáhne, protože v KSČ o tom existovaly značně diferencované představy. V tomto ohledu museli brát komunisté především ohled na Moskvu a její mocenské zájmy v Evropě a přirozeně také mezinárodní situaci, kterou, jak zmíněno, charakterizovala celistvost protifašistické koalice a spojenců v ní. Rozložení mezinárodních politických sil mohlo dát za vznik myšlence tzv. československé (specifické) cesty k socialismu, čili koncepci znamenající dosažení socialismu bez „diktatury proletariátu“. Tato idea se začala rodit v průběhu roku 1946, konkrétně v září, kdy předseda KSČ K. Gottwald rokoval se sovětským vůdcem Stalinem o tom, že neexistuje pouze sovětská (násilná či krvavá) cesta k socialismu, ale je možno ji dosáhnout jinými prostředky, bez „diktatury proletariátu“.²³⁵

Komunisté projednávali koncepci „specifické cesty k socialismu“ na zasedání ÚV KSČ 25. 9. 1946, kdy Gottwald nastínil svou představu o více možnostech přechodu k socialistickému uspořádání, tedy i bez „diktatury proletariátu“. Předseda Gottwald prohlásil: „Jak zkušenosti už ukázaly a jak nás učili klasikové marxismu-leninismu, neexistuje za všech okolností jen jedna cesta k socialismu, tj. přes diktaturu proletariátu a sověty. Za určité konstelace mezinárodních i vnitřních sil je možná i jiná cesta k socialismu... Na naší specifické cestě k socialismu jsme už kousek prošli, naučili jsme se na ní chodit, a po této cestě půjdeme pevněji a sebevědoměji.“²³⁶

Gottwald ještě potom zopakoval ideu specifické cesty k socialismu 4. 10. 1946 v Praze na aktivu funkcionářů závodních organizací KSČ, kde rovněž poukázal na více možností dosažení socialismu „bez diktatury proletariátu“ a „státního zřízení sovětského“.²³⁷ Tato koncepce „alternativního“ modelu socialismu byla závislá na tom, jak se bude vyvíjet dění na mezinárodní scéně, ale roli hrálo i ideologické vymezení myšlenky. Českoslovenští komunisté totiž jiný model socialismu než sovětský neznali: vedení KSČ tvořili lidé, kteří si již před válkou osvojili linii Kominterny, a ta jiný model než sovětský neuznávala. Koncepce

²³¹ Kladiva, Jaroslav: Politika a kultura, s. 36 – 37; Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus..., s. 160.

²³² Reiman, Pavel a kol.: Dějiny komunistické strany..., s. 476.

²³³ Rudé právo z 3.1. 1946, s. 3.

²³⁴ Tamtéž, s. 3.

²³⁵ V tomto smyslu se Stalin vyjádřil i o Polsku, Bulharsku nebo Jugoslávii.

²³⁶ Gronský, Ján: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 155.

²³⁷ Tamtéž, s. 156.

„československé cesty k socialismu“ tedy nemohla být ničím jiným než cestou, na jejímž konci dosáhnou komunisté tak jako tak monopolu moci, stejně jako u sovětského modelu socialismu.²³⁸ Šlo *de facto* o nesovětskou cestu k sovětskému modelu socialismu. Nicméně Gottwald a komunistické vedení často v letech 1945–1946 zdůrazňovali, že „jdeme stále svou specifickou cestou k socialismu“²³⁹, čímž měl na mysli i období následující po volbách. Ostatně i komunistický tisk ve sledovaném období tuto myšlenku často na svých stránkách akcentoval. Nutno ještě podotknout, že část vedení KSČ, byť názorově atomizována, žila v iluzi dosažení socialismu bez „diktatury proletariátu“ ještě krátce po převzetí moci v únoru 1948.²⁴⁰

Pokud bychom měli obecně charakterizovat politickostrategickou linii KSČ v letech 1945–1946, soustředila se na 2 body: 1. důsledně hájit a plnit body Košického programu, ze kterého do voleb odvozovali svůj vlastní; 2. postupně obsazovat mocenské instituce počínaje nižšími články moci (národní výbory) a konče vrcholnými politickými orgány, a zároveň zmenšovat vliv nekomunistických stran v nich, až k jejich konečnému vytlačení z klíčových politicko-mocenských pozic ve státě.²⁴¹ KSČ tak podle svých slov postupovala v souladu se zákony a ústavou, přesto byla ochotna v mezních případech tuto hranici překročit, a to zejména v důležitých „třídních bojích“, jejichž rozdmýchávání pak komunisté prohlásili jako „bezprostřední vůli lidu“, a *de facto* tím desavuovali zákony a ústavu.²⁴² To se také odráželo např. v případě přípravné fáze znárodnovacích zákonů (dekretů) v říjnu 1945, kdy si komunisté stěžovali, že „to ve vládě drhne“, nebo v otázce uvalování národních správ na bývalé německé podniky apod.

Na závěr této kapitoly můžeme shrnout, že obnova KSČ a její zařazení do politickomocenského systému proběhla podle komunistických představ, to znamená poměrně rychle a dynamicky. Mocenské postavení KSČ se odvíjelo především od vnějších činitelů; přítomnosti SSSR v jihovýchodní a střední Evropě a z toho pramenící „revoluční“ vlny vyvolané vítězstvím SSSR v právě skončené válce. V tomto ohledu to tedy byla objektivní příčina. Co se týče vnitřních činitelů, zopakujme, že KSČ mimořádně těžila ze svého odmítavého postoje k mnichovskému diktátu, který se bohatě zúročil o několik let později, z aktivní odbojové činnosti a velké politické aktivity při hospodářské obnově země, čímž objektivně předčila ostatní strany.

²³⁸ Srov. Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová: Křižovatky 20. století. Bílá místa v našich dějinách. Praha 1990, s. 223; Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 25 – 26.

²³⁹ Specifická cesta k socialismu, dobový termín, odrážel ideové rozdíly v KSČ, které až do února 1948 muselo vedení tolerovat, po únorovém převzetí moci komunisty byl tento pojem stále ještě živý některými funkcionáři, avšak brzy přirozeně zanikl, neboť funkcionáři, jež určovali státní politiku, se plně podřídili zájmům Moskvy, nepřipouštějí jiný než sovětský model.

²⁴⁰ Srov. Rupnik, Jacques: Jiná Evropa. Praha 2002, s. 107 – 108.

²⁴¹ Srov. Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 15 – 19.

²⁴² Komunisté sice byli ochotni respektovat ústavu, zákony a existující omezenou demokracii (jak to také vyplývá z dokumentů a zasedání ÚV KSČ), na druhou stranu pokud šlo o zvlášť důležité politikum, prohlásili tuto demokracii jako formalin nebo „buržoazní“, tedy podřazenou bezprostřední „vůli lidu“.

III.

KSČ v prvních dvou vládách Národní fronty

V této kapitole se budeme zabývat nejdůležitějšími kroky prvních dvou vlád NF v kontextu s činností a postavením komunistů v nich, a to ve značně specifickém období, které je ohraničeno 4. 4. 1945²⁴³–2. 7. 1946.²⁴⁴ Doba prvních dvou vlád je zajímavá několika zvláštnostmi, o nichž bude ještě řeč, nejpodstatnější ovšem zůstává fakt, že v době první vlády postrádala NF zákonodárný orgán, kde by se schvalovaly její návrhy zákonů, což v krátkém údobí po osvobození republiky mohlo mít za následek ochromení zákonodárné činnosti.²⁴⁵ Z tohoto důvodu bylo nutné suplovat nezbytné zákony ve formě vydávání dekretů²⁴⁶ prezidenta republiky, který tuto činnost rozvinul již v exilové londýnské vládě.²⁴⁷ V osvobozené republice prezident potom pokračoval ve vydávání dekretů, na jejichž tvorbu měl však již podstatně menší vliv než za existence prozatímního státního zřízení. Do doby, než bylo svoláno zákonodárné těleso, upravoval vydávání dekretů prezidenta republiky dekret o výkonu moci zákonodárné v přechodné době z 22. 2. 1945²⁴⁸, který navazoval na dekret o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. 10. 1945. Tak bylo právně zajištěno kontinuální vydávání dekretů s platností zákonů od jmenování košické vlády až do října 1945.²⁴⁹

Dekrety měla vláda později dodatečně (retroaktivně, *ex tunc*) schválit (ratihabovat)²⁵⁰ a prohlásit dekrety jako zákony a ústavní dekrety za ústavní zákony, což se skutečně stalo na jaře 1946.²⁵¹ Ratihabice²⁵² tak potvrdila „revoluční zákonodárství“ z doby londýnského exilu, kdy nebylo možno přijímat zákony a ústavní zákony standardní cestou, neboť neexistovalo zákonodárné těleso. K přechodu ke standardnímu zákonodárství došlo v říjnu 1945, kdy se konstituovalo Prozatímní národní shromáždění (PNS) ústavním dekretem prezidenta republiky.²⁵³ PNS vykonávalo svou funkci do 18. 7. 1946, kdy bylo ustaveno na základě řádných parlamentních voleb Ústavodárné národní shromáždění (ÚNS).²⁵⁴

²⁴³ Jmenována první vláda NF. Její mandát trval do 6. 11. 1945. Vláda se sešla celkem k 101 schůzím.

²⁴⁴ Jmenována druhá vláda NF. Její mandát trval do 2. 7. 1946. Vláda se sešla celkem k 68 schůzím.

²⁴⁵ Původní předmnichovský parlament byl nacistickou mocí rozpuštěn 21. 3. 1939.

²⁴⁶ Pravomoc vydávat dekrety upravoval § 2 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 15. 10. 1940, č. 2 Úř. věst. čs. o praozatímním výkonu moci zákonodárné. O dekretální normotvorbě viz **Kuklík, Jan**: Mýtus a realita takzvaných Benešových dekretů. Praha 2002; **Flegl, Vladimír**: Dokumenty k vývoji československého ústavního práva. Praha 1989, s. 9.

²⁴⁷ Z právního hlediska vycházela moc prezidenta republiky z dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čs. z 15. 10. 1940 o prozatímním výkonu moci zákonodárné, čímž se zákonodárná moc přenesla na prezidenta republiky. Na Slovensku upravovala zákonodárnou a výkonnou moc *via facti* nařízení SNR ze z 29. 9. 1944.

²⁴⁸ Dekret č. 21/1945 Sb. z 22. 2. 1945.

²⁴⁹ **Beneš, Zdeněk a kol.**: Rozumět dějinám. Praha 2002, s. 222.

²⁵⁰ SÚA, fond 100/24 Klement Gottwald, 28. schůze vlády dne 5. 2. 1946. Celé znění zákona viz **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 108 – 109; **Soukup, Jaroslav**: Cestou května..., s. 361 – 362; **Beneš, Zdeněk a kol.**: Rozumět dějinám. Praha 2002, s. 238 – 240.

²⁵¹ Zákonem č. 57/1946 Sb. z 28. 3. 1946 byla ratihabována dekretální normotvorba. V prvním článku zákona se píše: „Prozatímní národní shromáždění schvaluje a prohlašuje za zákon ústavní dekrety a dekrety prezidenta republiky ze dne 15. 10. 1945, č. 2 Úř. věst. čs. (č. 20/1945 Sb.) o prozatímním výkonu moci zákonodárné, a to včetně právě uvedeného ústavního dekretu, pokud se tak již nestalo.“ Celé znění zákona viz **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 108 – 109.

²⁵² Někdy se používá pojmu ústavní ratifikace.

²⁵³ Ústavní dekret č. 47/1945 Sb. z 25. 8. 1945, na něj navazovalo vládní nařízení č. 48/1945 Sb. o volbě Prozatímního národního shromáždění. Celé znění ústavního zákona č. 47/1945 Sb. viz **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 71 – 73; **Soukup, Jaroslav**: Cestou května..., s. 280 – 281. Více o PNS viz **Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan**: Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost. Praha 2005, s. 423; **Rychlík, Jan**: Češi a Slováci ve 20. století..., s. 34; **Kocian, Jiří**:

Specifikum PNS bylo to, že nebylo volené²⁵⁵, resp. o jeho složení nerozhodli voliči v parlamentních volbách, takže jeho existence mohla budit zdání neústavně utvořeného tělesa. Proto se politické strany musely v tomto směru shodnout na konsensu, že PNS bude mít 300 poslanců, „zvolených“ delegačními volbami a každá strana obdrží paritní počet křesel.²⁵⁶ Celou dohodu stran o obsazení PNS bychom mohli shrnout do těchto bodů: 1) podle programu vlády a ve smyslu dekretu prezidenta republiky bude zvoleno PNS na podkladě národních výborů a svoláno nejpozději do konce září 1945; 2) až do svolání Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS) všeobecnými, tajnými, přímými volbami bude PNS vykonávat všechny funkce dřívějšího Národního shromáždění; 3) PNS bude mít 300 členů; 4) členové PNS budou zvoleni na zemských sjezdech NV v Praze, Brně a Bratislavě²⁵⁷; 5) delegace tyto zemské sjezdy delegátů NV provede takto: místní NV zvolí delegáty na okresní konferenci NV.²⁵⁸ Na každých 150 obyvatel připadne jeden delegát; 6) zemské sjezdy delegátů NV se mají sejít 22. 9. a 29. 9. 1945. Zemské sjezdy v Praze a Brně zvolí zemské NV; 7) kandidátky členů PNS budou jednotné a dohodnou se na nich všechny strany NF, do kandidátek budou navíc přijati také členové navržené svými složkami NF, tj. jednotnými zájmovými organizacemi (odbojovými, zemědělskými, družstevními apod.)²⁵⁹

Volba poslanců PNS potom proběhla na schůzích (sjezdech) delegátů NV v Praze a Brně dne 14. 10. 1945,²⁶⁰ na Slovensku 28. 10. 1945 v Báňské Bystrici a 7. 10. 1945 v Prešově.²⁶¹ O tom již dříve rozhodla vláda 21. 8. 1945 ve svém usnesení, které uložilo ministru vnitra Noskovi, aby připravil volby do PNS pro tato data.²⁶²

PNS bylo svoláno symbolicky v den vzniku samostatného československého státu 28. 10. 1945, a v ČSR se tak ustavil řádný zákonodárný orgán a *de facto* byla ukončena ústavní krize, neboť vláda nebyla nikomu ze své funkce ústavně odpovědná. PNS tvořilo šestičlenné předsednictvo ustavené na principu parity.²⁶³ Dekret o PNS stanovil, že aktivní volební právo bude náležet občanovi, který dosáhl 18. roku věku, a pasivní volební právo potom občanovi, jenž dosáhl nejméně 21. roku.²⁶⁴ PNS přijalo od 28. 10. 1945–18. 6. 1946 celkem 80

Československá strana národně socialistická..., s. 77 – 78; **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 73 – 75; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 39; **Záděra, Vladimír:** Deset let parlamentní retrospektivy 1939 – 1945. Praha 1948; **Beneš, Zdeněk:** Rozumět dějinám, s. 238 – 240.

²⁵⁴ **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 73.

²⁵⁵ O volbě PNS a jeho dalších právně – politických aspektech viz **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** Vývoj práva..., s. 210 – 220; **Bouček, Miroslav – Šibrava, Karel:** Komunisté v boji za novou socialistickou Prahu. Praha 1982, s. 59 – 65.

²⁵⁶ KSČ obdržela 51 křesel, KSS 47, národní socialisté 50, sociální demokraté 50, lidová strana 49, slovenští demokraté 46, Ukrajinská národní rada Prjaševčiny 5, pět zbývajících křesel obsadili nestraníci: dr. M. Ferjenčík, F. Halas, ing. G. Michalič, F. Peroutka, P. Židovský. SÚA, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532; **Adamová, Karolína – Zavačká, Katarína – Kaplan, Karel:** K ústavnímu vývoji..., s. 14 – 15, s. 20 – 22; **Flegl, Vladimír:** Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 11 – 12; **Kocian, Jiří:** Československá strana národně socialistická..., s. 78; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 39.

²⁵⁷ Jeden delegát připadal na každé 2 000 a na Slovensku na 4 000 obyvatel slovenské národnosti v okrese. Po schválení kandidáta všemi politickými stranami se konala volby aklamaví v podstatě podle zákona o volbách zemských a okresních zastupitelstev z roku 1927.

²⁵⁸ Srov. **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** Vývoj práva..., s. 210 – 214.

²⁵⁹ SÚA, f. 100/24, sv. 6, a.j. 284; srov. **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 73 – 75.

²⁶⁰ **Beneš, Zdeněk a kol.:** Rozumět dějinám, s. 239; **Bouček, Miroslav – Šibrava, Karel:** Komunisté v boji..., s. 64.

²⁶¹ A KPR, i. č. 1396, sign. 14924, č. k. 251.; **Záděra, Vladimír:** Deset let parlamentní retrospektivy. Praha 1947, s. 48.

²⁶² **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** Vývoj práva..., s. 213.

²⁶³ Předsednictvo PNS tvořili: předseda – J. David (ČSNS), místopředsedové: R. Gottier (KSS), F. Tymeš (ČSSD), A. Petr (ČSL), A. Hodinová – Spurná (KSČ), A. Cvinčák (DS).

²⁶⁴ **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1948, s. 211.

zákonů.²⁶⁵ PNS zvolilo na své ustavující schůzi 28. 10. 1945 jednomyslně prezidentem republiky dr. E. Beneše, který neměl protikandidáta.²⁶⁶ Výsledek voleb byl uveřejněn v Úředním listě ministerstva vnitra 21. 10. 1945.²⁶⁷

První schůze řádně zvoleného ÚNS se konala 18. 6. 1946, kterou zahájil předseda vlády Z. Fierlinger, jenž následně podal demisi.²⁶⁸ ÚNS potom mělo hlavní úkol přijmout novou ústavu, která by zakotvila poválečné společensko-ekonomické změny, nejpozději však do 19. 6. 1948.²⁶⁹ Aktivní volební právo měl občan, jenž dosáhl alespoň osmnácti let, pasivního práva nabyl po dovršení 21. roku věku. Právo volit se přiznávalo příslušníkům armády a SNB, což přispělo k ještě větší politické angažovanosti jednotlivých složek československé společnosti.²⁷⁰ ÚNS stejně jako PNS bylo na rozdíl od první republiky jednokomorové a mělo celkem 300 poslanců.²⁷¹ Ve třetí republice byl obnoven Volební soud, zachován byl Nejvyšší soud²⁷², který existoval již za první republiky a sídlil v Brně, a Správní soud. Na Slovensku fungoval Slovenský nejvyšší soud, sídlící v Bratislavě. Z ústavních institucí nebyl naopak obnoven Senát.

V květnu 1945 skončila druhá světová válka v Evropě a před dvěma vládami NF stálo nemálo úkolů, které měly vést k obnovení a konsolidaci hospodářství, zajistit výživu obyvatelstva, zásobování, obnovit měnu, vyřešit palčivou otázku odsunu menšin, připravit podmínky k úplnému zotavení a běžnému fungování státu. Vláda se musela potýkat s rozličnými těžkostmi, ať už máme na mysli rozvrácenou infrastrukturu, dopravní spojení, naprostý nedostatek základních potravin – mléka, mouky a tuku, a připočteme k tomu ještě fakt, že dědictvím války zůstal přídelový systém potravin, zachovaný z protektorátu. Průmyslová výroba a průmysl jako celek pracoval pouze na 50 % využití kapacity.²⁷³ Dále bylo zapotřebí řešit palčivé desideratum pohraničí, které mělo kořeny již v první republice. Neméně složitý problém představovala otázka možných územních změn (Lužice, Kladsko, Ratibořsko, Hlubčicko), resp. rektifikace hranic atd.²⁷⁴ Problematika pohraničí samozřejmě souvisela s postavením menšin v zemi²⁷⁵ a skýtala z hlediska nové státoprávní koncepce vlády, která deklarovala stát jako místo soužití dvou rovnoprávných národů, Čechů a Slováků, další problémy. Na obnově československého hospodářství se významnou měrou podílela mezinárodní organizace UNNRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration²⁷⁶), která Československu dodávala nezbytné potraviny, zdravotnická zařízení a další komodity důležité pro další vývoj země.²⁷⁷ Celkově UNNRA dodala Československu

²⁶⁵ A PČR, Prozatímní národní shromáždění (1945 - 1946), viz též <http://www.psp.cz>; SÚA, f. 100/24, sv. 54, a. j. 886.

²⁶⁶ Beneš, Zdeněk: Rozumět dějinám, s. 239.

²⁶⁷ Záděra, Vladimír: Deset let..., s. 48.

²⁶⁸ Tamtéž; Soukup, František: Ročenka Ústavodárného národního shromáždění republiky československé 1946 – 1947. Praha 1947, s. 8.

²⁶⁹ Po převzetí moci komunisty v únoru bylo nutné kvůli ústavě přijmout ústavní zákon č. 74/ 1948 ze 16. 4. 1948, jímž se na přechodnou dobu do účinnosti nové ústavy upravuje volba a pravomoc Národního shromáždění a činnost Ústavodárného národního shromáždění. Bylo to tím, že květnová ústava (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) byla přijata ÚNS 9. 5. 1948, kdy ještě nebyl právoplatně zvolen nový zákonodárný sbor, proto se funkční období ÚNS prodloužilo do 30. 5. 1948, kdy se konaly „volby“ s jednotnou kandidátkou. Celý text ústavního zákona 74/1948 Sb. viz Flegl, Vladimír: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 103 – 105.

²⁷⁰ V první republice mohli volit příslušníci armády a policie do roku 1926, kdy byl vydán zákon č. 56/ 1926 Sb., který tyto složky vylučoval z výkonu volebního práva.

²⁷¹ Kocian, Jiří: Československá národně socialistická..., s. 100.

²⁷² Zákon o Nejvyšším soudu byl přijat č. 216/1919.

²⁷³ Frejka, Ludvík: Hospodářství ČSR na jaře 1946. Praha 1946.

²⁷⁴ K tomu nejlépe viz Kaplan, Karel: Československo v poválečné Evropě. Praha 2004, s. 16 – 55.

²⁷⁵ Především německé, maďarské, ukrajinské, rusínské.

²⁷⁶ Byla ustavena v listopadu 1943. Pod její vznik se podepsalo 14 států.

²⁷⁷ Jejím zástupcem v Československu byl A. M. Alexejev. Organizace ukončila svoji misi v Československu v červnu 1947.

zboží ve výši 13 miliard.²⁷⁸ S těmito problémy si musely poradit první dvě vlády NF, stejně jako KSČ, která tvořila její pevnou součást.

Na následujících řádkách budou tyto problémy rozebrány jako nejdůležitější kroky prvních dvou vlád NF, ve kterých se významnou měrou angažovali komunisté. Z tohoto hlediska je také zajímavé si všimnout, jak KSČ dokázala vytvořit ze zdánlivě zanedbatelného apolitického tématu významné politikum, ze kterého dokázala posléze těžit. Názorně nám to ukazuje např. otázka znárodnění, provedené v říjnu 1945, nebo odsun Němců, kolaborantů a zrádců z přelomu let 1945–1946. Komunisté chtěli záměrně dosáhnout stavu, aby nekomunistické strany byly postaveny před hotovou věc a nuceny vyslovit svůj souhlas s komunistickými návrhy, svévolně prezentovanými jako „vůle mas“, a v případě jejich nesouhlasu je ukázat v očích veřejnosti jako retardační prvek. V letech 1945–1946 tuto praxi KSČ aplikovala mnohokrát a většinou úspěšně.²⁷⁹

V první a druhé vládě NF měli převažující vliv komunisté a jejich spojenci, kteří tento stav vyjednali v moskevských rozhovorech, v březnu 1945.²⁸⁰ Obsadili všechna strategická ministerstva, důležitá z politickomocenského hlediska: resort vnitra, zemědělství, informací, navíc kontrolovali resort obrany. Když k tomu připočteme, že předsedou vlády se stal levý sociální demokrat Z. Fierlinger,²⁸¹ seznáme, že komunisté si vytvořili v osvobozené republice velice dobrý výchozí stav, což navíc ještě umocňuje velký vliv v nižších orgánech moci, národních výborech, které komunisté označili jako základní nositele moci. To podle jejich slov znamenalo přímou negaci dvoukolejné správy z předmnichovské republiky.²⁸² I když podle dohody stran obsadila každá po třech křeslech, komunisté jich obsadili šest, protože KSS vystupovala jako samostatný politický subjekt. Na Slovensku neměli komunisté tak silné politickomocenské pozice, neboť zákonodárný orgán země SNR²⁸³ byl až do voleb 1946 spravován na principu parity, stejně jako výkonný orgán sbor pověřenců.²⁸⁴

Dne 10. 5. 1945²⁸⁵ odpoledne dosedl letecký speciál s košickou vládou²⁸⁶ na kbelské letiště a ta začala ihned vykonávat svoji pravomoc.²⁸⁷ Prezident Beneš opustil Bratislavu 12. 5. 1945 a přijel do Prahy 16. 5. 1945, tedy po šesti letech od vypuknutí války.²⁸⁸ Základním stavebním kamenem obou vlád NF se stal Košický program a litera jeho 16 bodů, které se každá strana zavázala plnit. Komunisté stejně jako nekomunistické strany bezprostředně po osvobození usilovali o překonání stávajícího stavu daného válkou, tj. v první řadě rozvrácené ekonomiky²⁸⁹, dále požadovali zajistit plynulé zásobování a výživu lidu. Proto také bylo

²⁷⁸ Viz Veselý, Zdeněk: Československá zahraniční politika v letech 1945 – 1949. Praha 1989, s. 53

²⁷⁹ Např. proběhly již před samotným znárodněním četné demonstrace organizované komunistickou stranou, které požadovaly provést bezodkladně znárodnovací proces, který by se vztahoval na všechna odvětví průmyslu.

²⁸⁰ Srov. Adamová, Karolina, Zavacká, Katarina – Kaplan, Karel: K ústavnímu vývoji..., s. 69 – 88;

Felcman, Ondřej a kol.: K dějinám..., s. 25; Hříbek, Bruno: Vítězný únor 1948, s. 11 – 12.

²⁸¹ Proti Z. Fierlingerovi jako kandidátovi na post ministerského předsedy protestovali národní socialisté, hlavně Prokop Dřtina, pozdější ministr spravedlnosti. Již v průběhu války věděli, že Fierlinger je prokomunisticky orientován a že se v osvobozené zemi stane přímým exponentem komunistické strany v sociálně demokratické straně. L. K. Feierabend nazval po válce Fierlingra „sociálně demokratickým quislingem“.

²⁸² Komunisté a marxistická historiografie hovoří o rozbití „starého buržoazního aparátu.“

²⁸³ Předsedou SNR se stal představitel agrárního křídla Demokratické strany J. Lettrich. Byl jím až do 26. 2. února 1948, kdy jeho funkci převzal slovenský komunista K. Šmidke, kterého potvrdilo plénum SNR dne 12.3. 1948 ve funkci.

²⁸⁴ Předsedou sboru pověřenců (zboru povereníků) byl slovenský komunista K. Šmidke.

²⁸⁵ O tom rozhodla vláda na své 9. schůzi 7.5. 1945, kdy zasedala ještě v Bratislavě.

²⁸⁶ Vládu doprovázel ministr zahraničních věcí V. A. Zorin a maršál Malinovskij.

²⁸⁷ Na rozdíl od SNR, která do osvobození celého státu uplatňovala suverénně na Slovensku svoji pravomoc, košická vláda, ač jmenována prezidentem republiky, svoji pravomoc uplatňovat z důvodu trvajících válečných stavů nemohla. Z ústavního hlediska tak nastala pozoruhodná situace – řádně jmenovaná vláda nemohla *de facto* kde vládnout.

²⁸⁸ Husák, Gustáv: Svědectví..., s. 639.

²⁸⁹ Průmysl se nacházel zhruba na 50% předválečného stavu a zemědělství na 62% předválečného stavu.

zřízeno ministerstvo výživy, které spravoval sociální demokrat V. Majer. Rovněž požadovali rychlé uvalení národních správ²⁹⁰ na německé podniky, aby s nimi němečtí kolaboranti nemohli volně disponovat, provést znárodnění klíčového průmyslu, položit základy k obnově válkou zničeného hospodářství, k čemuž mělo sloužit vydávání dekretů prezidenta republiky. Důležitou otázkou také zůstávalo státoprávní uspořádání Slovenska, resp. nové vymezení vztahů Čechů a Slováků v poválečné době. Všechna tato desideria doby se stala předmětem jednání vlády, NF a příslušných parlamentních plenárních zasedání. Před dvěma vládami NF tak stála těžká práce, která byla komplikována jak vnitřními, tak vnějšími činiteli.

Jak jsme již shora konstatovali, první vláda NF, ustavená 4. 4. 1945, převzala správu země po šestileté nacistické porobě, která svoji exploatační politikou značně poškodila československé hospodářství, oslabilu měnu a rozvrátila průmysl.²⁹¹ Nacistická okupační moc navíc poškodila dopravu, zvláště důležité železniční uzly spojující české země se Slovenskem. Všechny strany se shodly především na tom, že je třeba zabezpečit výživu obyvatelstva, k čemuž vznikly mimořádné vyživovací komise odpovědné vládě. Dalším krizovým jevem s tím souvisejícím se ukázal být chronický nedostatek základních potravin – chleba, másla, mouky a dalších komodit. Dílčí potíže se podařilo překonat až v závěru roku 1945, kdy se zásobování obyvatelstva upravilo tak, aby distribuce základních potravin byla dostupná každému občanovi, i když nadále situace zůstávala neutěšená, zejména na venkově. Navíc si musíme uvědomit, že z doby protektorátu zůstal zachován lístkový systém, což znamenalo pro občana další útrapy.²⁹²

Problém státoprávního postavení Slovenska v ČSR²⁹³

Prvním závažným činitelem, který bychom měli v souvislosti s výše uvedenými problémy zmínit, je vztah Čechů a Slováků v osvobozeném státě, resp. politickomocenské postavení Slovenska v obnoveném státě. Je důležité si uvědomit, jak podstatnou úlohu hrála československá otázka v ČSR, politických úvahách českých politiků a rovněž v komunistických představách pojetí česko-slovenských vztahů. V první řadě si musíme uvědomit, že oba národy měly po válce odlišnou historickou zkušenost, český národ byl poroben nacistickou mocí a z války vyšel jako vítězný stát, naopak Slovensko (Slovenský štát) plnilo důležitou roli satelitu Německa. Odlišný vývoj obou zemí, který byl vnímán českým a slovenským národem různě, se odrazil i v poválečném státoprávním uspořádání. Na slovenské straně převládala nedávná zkušenost z tzv. Slovenského štátu, který mu poskytoval relativní autonomii, což ve vědomí nemálo Slováků vyvolalo pocit, že „konečně“ mají vlastní stát, s nímž je možno se ideově ztotožnit.²⁹⁴ U Slováků převládal (*de facto* až do rozpadu Československa v roce 1993) pocit, že hrají úlohu jakéhosi pěšáka na „české šachovnici“ a že jejich suverenita a autonomie pramenící z rámce unitárního uspořádání je Čechy omezována či potlačována. To se však může jevit pouze naopak, protože vláda dlící v Praze nebyla „pražská“ ani centrální, nýbrž československá, neboť v sobě nesla společnou československou ideu státnosti.

²⁹⁰ Národní správy představovaly vlastně první fázi znárodnění, v říjnu 1945 už byly dosazeny 9 302 průmyslových a řemeslných podniků zaměstnávající přes milion lidí. K tomu viz **Lhota, Václav**: Znárodnění v Československu 1945 – 1948. Praha 1987, s. 63; **Jech, Karel (ed.)**: Němci a Maďaři..., s. 78 – 79; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr**: Československá společnost..., s. 48 – 49.

²⁹¹ Celkové škody zapříčiněné válkou odhadl Z. Veselý na 347 mld. korun předválečných korun. Viz **Veselý, Zdeněk**: Československá zahraniční politika v letech 1945 – 1949. Praha 1989, s. 25.

²⁹² Zachován byl až do provedení měnové reformy v květnu 1953, kdy vznikly dva trhy - volný a vázaný.

²⁹³ K tomu viz **Kaplan, Karel**: Pravda o Československu 1945 - 1948. Praha 1990, s. 159 - 170 ; **Kováč, Dušan**: Dějiny Slovenska. Praha 1999, s. 252 – 254; **Rychlík, Jan**: Češi a Slováci ve 20. století..., s. 11 – 21; **Cesar, Jaroslav – Snítil, Zdeněk**: Československá revoluce..., s. 229 – 243.

²⁹⁴ **Kaplan, Karel**: Pravda o Československu, s. 161.

Po válce však ve státoprávní otázce Čechů a Slováků nastala kvalitativně jiná situace, a to jednak proto, že oficiální teze tzv. čechoslovakismu²⁹⁵ již byla mrtvou literou, protože, jak v této souvislosti správně podotýká Karel Kaplan, Slováci měli přirozené právo na vlastní stát a tedy svébytnost, a jednak proto, že po skončení války a zánikem Slovenského štátu se ukázalo být státoprávní uspořádání obou národů jako klíčové pro další politický vývoj země.²⁹⁶

Otázkou zůstávalo, jaká forma státoprávního uspořádání bude přijatelná jak pro Čechy, tak Slováky, kteří po osvobození prosazovali federativní nebo případně volnější (konfederativní)²⁹⁷ spojení s Čechy. Sám princip federativního uspořádání prosazoval bulharský komunista G. Dimitrov, který na jednání s Gottwaldem a dalšími v prosinci 1944 se vyjádřil v tom smyslu, aby každá republika měla vlastní parlament a svou vládu, zastřešenou vládou federální.²⁹⁸ Komunisté tuto myšlenku na rozdíl od londýnského exilu zpočátku též podporovali a slovenští komunisté se s myšlenkou ztotožnili na konferenci 27. 2. 1945 v Košicích, kde byl koncept federace přijat.²⁹⁹

V Košickém vládním programu bylo v bodu šest uvedeno, že vztahy Čechů a Slováků budou spravovány na principu „rovný s rovným“ a bude zdůrazněna suverenita a svébytnost slovenského národa.³⁰⁰ Tato proklamace, jakkoli odpovídající snaze politiků včlenit Slovensko do Československa jako rovnoprávného partnera, však měla spíše deklarativní charakter. SNR, výkonný orgán Slovenska, disponovala v krátkém údobí konce roku 1943 až do června 1945 velkými pravomocemi a na Slovensku skutečně vládla.³⁰¹ SNR vydala 2. 3. 1945 memorandum, v němž se prohlašuje za jedinou reprezentantku slovenského národa, a dokument potom slovenští představitelé vzali za základ pro moskevská jednání.³⁰² 21. 4. 1945 vydala SNR nařízení o zákonodárné moci na Slovensku, které tento stav potvrzovalo.³⁰³ Potíž nastala po osvobození Československa, kdy si již v květnu 1945 čeští politici stěžovali, že na Slovensku nevládnou, nebo tam mají slabé pravomoci, což byla poněkud kuriosní námitka, neboť ve vládě zasedli bok po boku Češi i Slováci, a jak jsme poznamenali, vláda měla celostátní působnost.³⁰⁴

Celkový náhled českých politiků na Slovensko jistě souvisel s jejich všeobecným, leč nesprávným pohledem na Slováky, jakožto „slabšího“ východního souseda, na kterého musejí české země „doplácet“. Tato teze je staršího data a má své kořeny již v první republice. Čeští představitelé sice na jednu stranu dávali najevo ochotu pomoci Slovensku v jeho politické a hospodářské konsolidaci, na druhou stranu ihned po osvobození se počal jejich postoj ke „slovenské otázce“ měnit. Sami komunisté zprvu prosazovali vybavit SNR širokými pravomocemi, protože se domnívali (či spíše věřili), že po válce budou mít v tomto orgánu dominantní pozici. Tento předpoklad se ovšem později ukázal jako mylný, takže komunisté svou koncepci stáhli, a v první fázi se začali zasazovat o to, aby SNR ztratila část svých pravomocí ve prospěch centrální pražské vlády. KSČ nezůstala ve své snaze osamocena a připojily se k ní i ostatní české strany, lidová, sociálně demokratická, a hlavně národně

²⁹⁵ Čechoslovakismus hlásá, že český a slovenský národ je jeden a nejedná se o dva samostatné svébytné celky. Tuto teorii zastával např. V. Šrobár nebo prezident Beneš.

²⁹⁶ **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu 1945 – 1948, s. 159.

²⁹⁷ Bylo zajímavé, že tuto myšlenku podporoval i v roce 1947 komunista V. Kopecký, nacionalista, který nadto poměry na Slovensku neznal a choval se (jako mnozí jiní komunisté) ke Slovákům povýšeně.

²⁹⁸ **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu..., s. 163.

²⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 159 – 170.

³⁰⁰ Košický vládní program, s. 6.

³⁰¹ K činnosti SNR a její uplatňování výkonné moci na Slovensku v poválečném období viz **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** Vývoj práva v Československu 1945 – 1989. Praha 2004, s. 642 – 658.

³⁰² **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu..., s. 164.

³⁰³ Nařízení SNR č. 30/ 1945 Zb. n. SNR.

³⁰⁴ Např. ministr informací V. Kopecký opakovaně kritizoval skutečnost, že pověřeník koná svá rozhodnutí bez ohledu na příslušného ministra v ústřední vládě.

socialistická.³⁰⁵ Z tohoto uskupení vznikl posléze tzv. nacionalistický blok, jenž byl charakteristický jednak svým nacionálním (protislovenským) hrotem, živěným především národně socialistickou stranou a stranou lidovou, a jednak jej komunisté využívali k prosazení svých politickomocenských požadavků na Slovensku.

KSČ si zakrátko vytvořila o slovenské otázce a Slovensku samém vlastní teorii: nejprve věřili, že na slovenském území, kde bude mít KSS v SNR a sboru pověřenců dominantní postavení, vznikne ohnisko „revoluce“, které se později přesune do českých zemí. Ale jak víme, tento předpoklad se nenaplnil a již v květnu roku 1946 hovořil Gottwald o Slovensku jako o „slabém článku v řetězu“ nebo jako o „brzdící síle“.³⁰⁶ Proto komunisté změnili taktiku a jejich záměrem mělo být nyní jednak odnětí velké části pravomocí, kterými disponovala SNR, a za druhé v pozdější fázi oslabit Demokratickou stranu. První záměr korespondoval s neznalostí českých politiků o Slovensku, kteří podle Karla Kaplana často podléhali nejednotnějším iluzím o něm, a za druhé považovali za přirozené a nezadatelné právo „pražské“ vlády mít pod kontrolou slovenské orgány moci, když se tato koncepce opírala o jednotné stanovisko nacionalistického bloku.³⁰⁷

Samotný problém česko-slovenské asymetrie vyvěral ze základního faktu, že české země neměly svůj národní výkonný orgán, jinými slovy, že slovenský problém byl řešen na principu národním s vlastními národněsprávními orgány, kdežto české země na teritoriálním – Čechy, Moravu s expoziturou pro Slezsko bez vytvoření vlastních národněsprávních orgánů.³⁰⁸ ČNR, jež se vytvořila pouze jako centrum pro řízení a koordinaci pražského povstání, tímto protipólem slovenské SNR být nemohla; už 12. 5. 1945 jí vyjádřili Sověti nedůvěru a záhy musela likvidovat.³⁰⁹

Třetí plochy mezi pražským ústředím a Slovenskem částečně utlumily tři tzv. pražské dohody z 2. června 1945, z 11. dubna 1945 a 27. června 1946.³¹⁰ První dvě dohody ještě přiznávaly relativně svrchovanou moc SNR, avšak třetí již stanovila, že jednotlivý pověřenec je odpovědný resortnímu ministrovi v ústřední vládě, což prakticky znamenalo konec suverénního vykonávání moci SNR a sborem pověřenců.³¹¹ Pro pražské dohody hlasovaly i nekomunistické strany, neboť viděly neoprávněně ve východním sousedovi jakousi mocenskou protiváhu, což je ovšem nesmysl, protože jsme konstatovali, že vláda měla celostátní působnost. Nepochopení českých politiků pro „slovenskou otázku“ však dále přetrvávalo a stalo předmětem pozdějších kompetenčních sporů.

Další tahanice však pokračovaly dál ve vymezení kompetencí SNR a sboru pověřenců v kontrapozici k ústřední vládě, odpor slovenských představitelů byl vždy vládou „utlumen“.³¹²

³⁰⁵ Národní socialističtí funkcionáři byli stejně jako komunisté (z nichž za největšího můžeme označit V.

Kopeckého) zaměřeni ostře nacionalisticky, kteří nepochopili, že idea čechoslovakismu je po druhé světové válce mrtvá.

³⁰⁶ Kaplan, Karel: Pravda o Československu..., s. 75

³⁰⁷ Kaplan, Karel: Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha 1990, s. 75 – 83; srov. Rychlík, Jan: Češi a Slováci..., s. 11 – 21, 27 – 51.

³⁰⁸ Kaplan, Karel: Pravda o Československu, s. 165 – 166.

³⁰⁹ O tom jednomyslně rozhodla vláda dne 12. 5. 1945. Srov. Karel, Kaplan: Nekrvavá revoluce, s. 44.;

Adamová, Karolína – Zavaacká, Katarína – Kaplan, Karel: K ústavnímu vývoji v českých zemích..., s. 45; s. 88 – 90; Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století..., s. 17 – 18; Jech, Karel (ed.): Němci a Maďaři..., s. 47; Kuklík, Jan: Mýty a realita..., s. 249.

³¹⁰ O pražských dohodách viz Kaplan, Karel: Pražské dohody 1945 – 1947: sborník dokumentů. Praha 1992.

Celý text tří pražských dohod viz Flegl, Vladimír: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 89 – 98.

³¹¹ Kaplan, Karel: Pravda o Československu..., s. 166 – 184.

³¹² Spor se vedl i po únorovém mocenském zvratu, kdy byla postupně moc slovenských národních orgánů degradována a později proměněna v bezmocný přívěsek pražské vlády.

Znárodnění v ČSR³¹³

Znárodnění se ukázalo být v osvobozené republice jako významné politikum. Znárodnění (či dobově zestátnění) výrobních prostředků v poválečné republice můžeme považovat za jeden z klíčových požadavků širokých vrstev „lidově demokratického režimu“. Ve svém důsledku znamenalo vážný zásah do stávajících vlastnických vztahů, sociálně-ekonomické skladby, jejíž struktura se tímto aktem pronikavě změnila. Znárodnění³¹⁴ musíme vnímat jako významný sociálně-ekonomický fenomén též dobovou optikou, neboť proběhlo i v některých západních zemích, např. v Anglii³¹⁵ nebo v Itálii. V případě československých podmínek se znárodněním počítaly všechny strany NF. V Košickém vládním programu sice nebylo explicitně uvedeno³¹⁶, že vláda ke znárodnění přistoupí, ale strany s ním v poválečné době počítaly, navíc svůj souhlas vyjádřil i dr. Beneš. Sám Beneš se již 4. 2. 1944 vyjádřil v projevu ve Státní radě pro provedení znárodnovacího procesu v průmyslu, peněžnictví, dolů, pojišťovnictví a dalších odvětvích.³¹⁷ Není také bez zajímavosti, že nekomunistické odbojové organizace jako Obrana národa nebo Petiční výbor Věrní zůstaneme požadovaly již těsně po vypuknutí války znárodnění (zestátnění) klíčového průmyslu.

Sami komunisté sice s provedením znárodnění v poválečném státě počítali, ale zprvu zachovávali v této otázce zdrženlivost, a tak neproklamovali požadavek znárodnění veřejně. O to více je překvapil postup sociálnědemokratické strany, která těsně po osvobození začala pro znárodnění plédovat způsobem, jaký komunisté nečekali, ba co více – postup sociální demokracie je zaskočil.³¹⁸ KSČ o znárodnění nemluvila od svého pobytu v moskevském exilu, neboť neznala nálady obyvatelstva doma a v této souvislosti zpočátku takticky vyčkávala. Více naznačil A. Zápotocký, když prohlásil: „*Dnes jsme v periodě národní revoluce. V politickém směru je vedoucí myšlenkou revoluční demokracie; na poli hospodářském jdeme směrem státního národního kapitalismu.*“³¹⁹

Poprvé se strana vyjádřila o svém úmyslu provést znárodnění tzv. klíčového průmyslu v červenci 1945 na komunistickém aktivu v Praze–Křči. Tam promluvil K. Gottwald a řekl, že podmínky již dozrály k tomu, aby se mohlo k znárodnění přikročit. Gottwald potom 3. 7. 1945 navrhl prezidentu Benešovi přípravu příslušných znárodnovacích dekretů klíčového průmyslu.³²⁰

Když si vezmeme postoje ostatních stran, dá se říci, že se shodovaly pouze v jednom bodě, a to provést znárodnění. Další otázkou bylo, zda znárodněvat jednorázovým aktem buď s náhradou, či bez náhrady,³²¹ případně po etapách, tedy postupně. Národní socialisté spolu s lidovci zastávali názor etapizovaného znárodněvání, to znamená pokračovat v něm i po ustavení stálého zákonodárného tělesa, v tomto případě Ústavodárného národního

³¹³ O znárodnění nejlépe viz **Lhota, Václav**: Znárodnění v Československu 1945 – 1948. Praha 1987; **Kaplan, Karel**: Znárodnění a socialismus. Praha 1968; **Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan, Kadlecová, Erika**: Křížovatky 20. století, s. 220 – 221; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 42 – 45; **Růžička, Karel**: ROH v boji..., s. 47 – 71; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr**: Československá společnost..., s. 53 – 58; SÚA, f. 100/24, sv. 69, a. j. 987, Znárodnění.

³¹⁴ V tehdejší době se používaly též výrazy socializace, etatizace nebo nacionalizace.

³¹⁵ V Anglii došlo k znárodnění některých odvětví těžkého průmyslu: hutnictví, doly apod.

³¹⁶ Ve XII. bodě Košického vládního programu je napsáno, „že vláda bude se snažit postavit klíčové podniky průmyslové a přírodní i energetické zdroje pod všeobecné státní vedení“. Tuto větu formuloval sociálnědemokratický ministr výživy V. Majer.

³¹⁷ **Jech, Karel (ed.)**: Němci a Maďaři..., s. 65.

³¹⁸ K nejaktivnějším „propagátorům“ znárodnění patřil sociálně demokratický ministr průmyslu B. Laušman.

³¹⁹ **Rupnik, Jacques**: Dějiny komunistické strany..., s. 207.

³²⁰ Klíčovým průmyslem rozumíme doly, banky, pojišťovny, elektrárny, železárny, plynárny, zbrojovky, cukrovary atd.

³²¹ Otázka znárodnění za náhradu se vlekla až do února 1948 a nebylo uspokojivě dořešeno. Po tomto datu se stala již bezpředmětnou.

shromáždění (ÚNS). Sám prezident Beneš sice veřejně své názory ohledně znárodnění nepublikoval, nicméně souhlasil s nekomunisty; chtěl mírnější tempo znárodnovacího procesu. Později řekl Z. Fierlingerovi: „Víte, že můj postup v otázce podpisu těchto dekretů byl od počátku kladný. Byl bych si přál – říkal jsem to otevřeně – kdybychom byli postupovali po etapách a kdyby celý zákon co do rozsahu byl prováděn tak, aby postupem doby bylo více zkušeností. Rozhodli jste se však pro okamžité řešení celé věci najednou. Víte jak velký úkol jste na sebe vzali a jak velký úkol na vás všechny čeká. Netajím se také, že budeme mít tu a tam těžkosti. Ale vím, že dělnické masy našeho státu a že náš průmyslový život a průmyslové obyvatelstvo pro zákon tento jsou zralé.“³²²

Naopak komunisté a jejich hlavní spojenci v této otázce sociální demokraté byli pro rychlé a pokud možno jednorázové provedení znárodnění. K. Gottwald to vysvětloval tak, „že je nutné kout železo, dokud je žhavé“, neboť se ČSR nachází „ve víru revoluční vlny“. Spory ohledně tempa provedení znárodnění potom propukly i ve vládě a byly dosti úporné. Zejména lidovecký ministr zdravotnictví A. Procházka³²³ a místopředseda vlády za tutéž stranu nesouhlasil s komunistickým návrhem a vznesl proti němu námitky. Stanoviska komunistů i nekomunistů byla v této oblasti protichůdná, proto komunisté označili postup nekomunistických politiků jako reakční. Na způsobu, jakým mělo být znárodnění provedeno, se všechny strany musely dohodnout, protože v ČSR neexistoval zákonodárny orgán, což představovalo v Evropě určitou raritu, takže znárodnění musely potvrdit příslušné dekrety prezidenta republiky, vydávané s platností zákonů.

Kritérium pro to, jestli konkrétní podnik spadá pod znárodnění, se stal počet zaměstnanců a měl být přijat stav zaměstnanců k 1. 1. 1944. S tímto návrhem však nesouhlasili lidovci³²⁴, kteří se jej snažili zvrátit, avšak bezúspěšně. Lidovci podobně jako národní socialisté³²⁵ nevyjádřili důvěru k tak rozsáhlému znárodnění, než se původně očekávalo, odvolávající se na Košický vládní program. A. Procházka jménem své strany v říjnu 1945 prohlásil: „Ministr prof. Dr. A. Procházka činí poté jménem členů vlády lidové strany prohlášení, jímž se především odvolává na obě dřívější prohlášení, přednesená na počátku a během projednávání dekretu o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Zdůrazňuje znovu, že tato osnova ve své schválené formě značně překročuje program vlády Národní fronty přijatý v Košicích, s kterým vláda předstoupila před veřejnost na řadě veřejných schůzí... Teprve budoucnost ukáže, zda tento postup jest správný a zda jest správné, že většina členů vlády, ač v jiných případech přísně dbá dodržování vládního programu, přešla v případě osnov o znárodnění k dalšímu jednání, přehlížejíc oprávněné kritiky a výhrady některých ministrů. Řečník považuje tuto okolnost za tím závažnější, že jde o osnovu přímo osudového významu pro hospodářský život republiky a pro sociální a politickou skladbu našeho národa.“³²⁶ Na faktické připomínky lidové strany reagoval Gottwald tak, „že vůbec nevadí, že když se překračuje Košický program, protože se může dělat více, nikoli méně – může se jednat v duchu programu a nikoli proti jeho duchu.“³²⁷

Pokud budeme zkoumat postoje nekomunistických stran obecně, převažovaly názory, že je potřeba znárodnovat s rozmyslem, s ohledem do budoucnosti. Především se však zasazovaly o

³²² Pehr, Michal: Československá strana lidová..., s. 48.

³²³ A. Procházka (1900 - 1970), představitel lidové strany, právník a právní teoretik, od roku 1936 profesor občanského práva na Masarykově univerzitě v Brně. V letech 1942 – 1945 byl předsedou správní rady československé vlády v Londýně. Po válce zastával funkci ministra zdravotnictví, v únoru 1948 podal demisi na protest proti zneužívání bezpečnostních sil komunisty. Poté emigroval do USA, kde působil v Radě svobodného Československa. Zemřel v roce 1970 v New Yorku.

³²⁴ A. Procházka navíc požadoval, aby některé podniky vybrané vládou byly vyňaty ze znárodnění.

³²⁵ K postoji a výkladu znárodnění národními socialisty podrobně viz Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická..., s. 79 – 82.

³²⁶ Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 – 1946..., s. 46 – 47.

³²⁷ Tamtéž, s. 47.

to, aby tempo nebylo překotné a nezpůsobilo mezinárodněpolitické komplikace. Lidovci spolu s národními socialisty byli zajedno, že je třeba znárodnovat po etapách, s čímž souhlasila i Demokratická strana. Ve vládě se tak utvořily dva bloky – lidovci, národní socialisté a slovenští demokraté a proti nim sociální demokraté s komunisty, které navíc podporovaly silné odbory a rezoluce ze závodů, dělnictvo společně s horníky, kteří představovali těsně po válce velmi radikální složku společnosti.³²⁸ Problém spočíval v něčem jiném, v celkovém pojetí otázky znárodnění a jeho hranic. Komunisté společně s odbory³²⁹ a sociálními demokraty chtěli těžit ze situace, která v ČSR vznikla těsně po osvobození. Není pochyb o tom, že revoluční vlna, kterou zapříčinil pobyt sovětských vojsk v Evropě a vítězství nad fašismem, zaznamenala v zemi značnou odezvu, a to zvláště u nejnižší postavených vrstev. Proto se v nejednom závodě ozývaly hlasy o případných stávkách, když se nepřistoupí „okamžitě“ ke znárodnění.³³⁰ Komunisté o těchto hlasech věděli, sami jimi byli do určité míry zaskočení, a proto, jak jsme již uvedli, se stavěli k otázce znárodnění zatím zdrženlivě. Jak můžeme vidět, ostatní strany neměly „zálohy“ jako komunisté – odbory bezpečně ovládali oni, na závodech jasně převažovali dělníci s komunistickou legitimací, takže v kontextu s celkovými náladami, které hovořily pro znárodnění, postrádaly funkční platformu, na které by mohly oponovat komunistickým návrhům na překotné znárodnovací tempo.

V marxistickém dějepisectví se také často dočteme, že nekomunisté byli komunisty a „revolučně smýšlejícími masami“ přinuceni k tomu, aby samotné znárodnění akceptovali. Tato premisa se však nezakládá na relevantních argumentech, poněvadž všechny strany, i ty nekomunistické, souhlasily jednak s Košickým vládním programem, jednak počítaly s provedením znárodnění v dohledné době v nových poměrech. Nicméně faktem je, že jak národní socialisté, tak lidovci a na Slovensku Demokratická strana se stavěli k znárodnění a etatizaci vůbec zdrženlivě a rezervovaně, ale nikoliv však negativně. Nekomunističtí politici je posuzovali z mezinárodního hlediska, brali celý proces jako nevyhnutelný s ohledem na silně radikalizovanou společnost, která znárodnění (jako součást „socializace“) důrazně požadovala těsně po osvobození. Není tedy pravdou, že komunisté nekomunisty přinutili k akceptaci jejich představy o znárodnění; výše prezentovaný závěr např. v případě lidovců selhává, neboť právě lidová strana dlouho komunistům oponovala v jejich pojetí a koncepci znárodnovacího procesu.³³¹

Konečně vláda stanovila, že základem ke znárodnění se stanou podniky s více než 500³³² zaměstnanci, i když tato hranice byla pouze orientační, neboť při samém aktu znárodnění ojediněle připadly pod znárodnění i podniky s méně zaměstnanci.

Prvními znárodněnými položkami se v osnově zákona z 13. 9. 1945 staly doly a některé průmyslové závody. Komunisté počítali s tím, že prezident republiky je podepíše ještě v září téhož roku.³³³ To se však kvůli odporu národních socialistů a v poslední fázi přípravy

³²⁸ Hornictvo požadovalo důsledné znárodnění dolů, klíčového průmyslu a dalších podniků. Sám A. Zápotocký je musel na shromážděních uklidňovat a mírnit jejich revoluční entusiasmus, když prohlásil, že na znárodnění je ještě čas.

³²⁹ Předseda ÚRO dával najevo po obtížných jednáních ve vládě, že pokud by bylo v nějaké fázi znárodnění ohroženo, může dojít ke stávkové vlně.

³³⁰ V tomto směru se po válce nejvíce radikalizovali především uhelné a hornické závody.

³³¹ P. Reiman píše, že „znárodnění přesvědčilo buržoazii, která byla součástí Národní fronty, že vývoj revoluce probíhá jinak než předpokládala, že na rozdíl od situace po první světové válce revoluční vlna neopadla, ale naopak, že se prohlubuje. **Reiman, Pavel: Dějiny KSČ, s. 496.**

³³² Kategorie podle počtu zaměstnanců byly následující: 500, 300, 200, ojediněle 150. Viz **Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 45.**

³³³ Celkový rozsah znárodnění podle jednotlivých odvětví byl takový: pojišťovnictví – 100%, hornictví – 100%, peněžnictví – 100%, energetika – 99,7%, hutnictví – 99, 5%, chemický – 74, 3%, kovoprůmysl – 71, 8%, keramický průmysl – 63, 5%, kožedělný a gumárenský průmysl – 57, 9%, papírenský průmysl – 50, 2%, textilní průmysl – 47, 7%, sklářský průmysl – 39, 2%, pivovarnický průmysl – 27, 4%, lihovarnický průmysl – 23, 9%,

znárodnovacích dekretů také lidovců nepodařilo a podpis dekretů se odložil až na říjen. Říjen 1945 považovali komunisté za nejzazší termín; chtěli tak docílit toho, aby prezident slavnostně podepsal na výročí vzniku republiky, to znamená 28. října 1945.³³⁴ Nakonec se vláda po ústupcích ze strany lidovců a národních socialistů dohodla na tom, že k podepsání znárodnovacích dekretů dojde k 24. 10. 1945, což se skutečně stalo.³³⁵ Prezident republiky podepsal navíc dekry o podnikových a závodních radách³³⁶, o řízení výroby³³⁷ a kontrole zahraničního obchodu³³⁸, s čímž souhlasily všechny strany.³³⁹

Celkem se znárodnilo zhruba 70 %³⁴⁰ průmyslu, to znamená dvě třetiny celkového průmyslového potenciálu země. Znárodněno bylo přes 3 000 podniků (16, 5 % veškerých závodů) nad 500 zaměstnanců, ovšem nebyly výjimkou i podniky nad 150 zaměstnanců.³⁴¹ Ve znárodněném sektoru pracovalo od této doby 61, 2 % všech osob zaměstnaných v průmyslu a znárodněný sektor se podílel zhruba 50 % na tvorbě národního důchodu.³⁴² V soukromých rukou zůstalo celkem 8 449 závodů, z toho bylo 7 234 podniků do 50 zaměstnanců.³⁴³ Všechny vydané dekry samozřejmě souvisely s celkovou obnovou hospodářského života v zemi; to se týká hlavně oživení měny³⁴⁴, zajištění základních potřeb a výživy lidu, jakož i zásobování, což korespondovalo se snahou všech vládních stran dosáhnout rychle ekonomické konsolidace, k čemuž skutečně došlo na konci roku 1945, resp. na počátku roku 1946.

Znárodněním klíčového průmyslu vznikla v ČSR tzv. třísektorová ekonomika³⁴⁵, skládající se ze znárodněného sektoru, z kapitalistického a malovýrobního, přičemž znárodněný byl nejsilnější, a začal postupně svou expanzivností potlačovat další sektory. Základem znárodněného sektoru se staly tzv. národní podniky, které dostaly svůj status.³⁴⁶ Kapitalistický a malovýrobní sektor se později dostaly do vleku znárodněného, což často kritizovaly nekomunistické strany, avšak bez úspěchu.³⁴⁷ Faktem zůstává, že znárodněním došlo k faktické likvidaci velkokapitálu, který přestal hrát v zemi dominantní roli. Nyní vše směřovalo ke koncepci plánování; výrazem toho se stal dekret prezidenta republiky o zřízení Hospodářské rady jako pomocného orgánu.³⁴⁸ Naproti tomu se znárodnění zcela vyhnulo odvětví velkoobchodu, zahraničního obchodu a stavebnictví a částečně také potravinářského

mlynářský průmysl – 22,0%, dřevařský průmysl – 18, 3%, potravinářský průmysl – 14, 8%. **Hříbek, Bruno:**

Vítězný únor 1948, s. 146.

³³⁴ 28. 10. 1945 mělo skončit období dekretální normotvorby a vydávání dekretů prezidenta republiky a ustavilo se PNS.

³³⁵ **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 66.

³³⁶ Dekret č. 104/1945 Sb.

³³⁷ Dekret č. 109/1945 Sb.

³³⁸ Dekret č. 113/1945 Sb.

³³⁹ Prezident republiky podepsal celkem 32 dekretů, nejdůležitější z nich byly tyto: č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků potravinářského průmyslu, č. 102/1945 Sb. o znárodnění akciových bank, č. 103/1945 Sb. o znárodnění soukromých pojišťoven.

Jech, Karel (ed.): Němci a Maďaři..., s. 66 – 67.

³⁴⁰ Podle Jána Gronského 75 – 80%. **Gronský, Ján:** Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 80; **Soukup,**

Jaroslav: Cestou května..., s. 461.

³⁴¹ **Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Teichman, Miroslav:** Východ..., s. 142; **Dějiny KSČ...**, s. 232.

³⁴² **Gronský, Ján:** Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa..., s. 80; srov. **Felcman, Ondřej a kol.:**

K dějinám..., s. 63; **Plevza, Viliam a kol.:** KSČ a vývoj..., s. 429.

³⁴³ **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 56.

³⁴⁴ Dekretem č. 91/1945 Sb. z 1.11. 1945 byla obnovena měna (nominální základ 1 koruna= 1K) na československém území.

³⁴⁵ Někdy se v naší literatuře objevuje v literatuře termín smíšená.

³⁴⁶ **Kuklík, Jan:** Mýty a realita..., s. 335.

³⁴⁷ Srov. viz **Kaplan, Karel:** Některá revoluční, s. 42 – 43.

³⁴⁸ Dekret č. 63/ 1945 Sb.

průmyslu.³⁴⁹ I když komunisté dávali najevo, že znárodnění v takovémto rozsahu je na dlouhou dobu poslední, počítali s dalšími znárodnovacími akty *pro futuro* jak v distribuci, tak ve výrobě.³⁵⁰

Je možno konstatovat, že celý znárodnovací proces posílil komunistickou stranu, která patřila se sociálními demokraty k nejhrolivějším prosazovatelům znárodnění, i když zpočátku tak činila neveřejně. Komunisté využili rovněž provedení znárodnovacích dekretů k propagandistickým a politickým účelům, když *Rudé právo* psalo 25. 10. 1945 o tom, že „historické dílo“ bylo vykonáno.³⁵¹ Naproti tomu komunisté veřejně proklamovali podporovat střední a drobné podnikání, což obsahoval i jejich program, a bránili se hlasům, jež tvrdily, že komunisté hodlají v blíže neurčeném časovém horizontu tyto vrstvy zlikvidovat.³⁵² Znárodnění znamenalo výrazný zásah do vlastnických vztahů, a změnilo tak stávající sociálně-ekonomickou skladbu. Na jedné straně došlo k obroušení dvou protipólů v sociálně-ekonomické sféře společnosti tím, že znárodněním byla likvidována moc velkoburžoazie, jež už nemohla disponovat ekonomickými prostředky jako v předválečné republice, a na druhé straně se postupně zvedaly sociální podmínky nejnižší postavených vrstev, které byly nejvíce postiženy válkou. Znárodnění rovněž přispělo k celkové nivelizaci ve společnosti, a to jak platové, tak sociální.³⁵³ Musíme si uvědomit, že se znárodnovací proces odehrával v hektické době hospodářské rekonstrukce, a tak se z něho nutně muselo stát politikum, což si komunisté uvědomovali, a úspěšně jej využili k posílení svého politického vlivu.

Odsun Němců³⁵⁴ a Maďarů z Československa

Odsun německé menšiny, jakož i Maďarů a zrádců z ČSR můžeme označit jako jeden z nejdůležitějších kroků vlády provedených v osvobozeném státě. Důvodů můžeme uvést několik: za prvé Německo bylo státem, který prohrál válku, a dále nebylo možné ani myslitelné setrvání zhruba 3 milionů Němců na našem území, zvláště v pohraničí; za druhé bezprostředně po skončení války se v ČSR zvedla vlna vypjatého nacionalismu, navíc uměle živěného komunisty, již z něho vytěžili nemalý politický kapitál. Možno tedy říci, že cokoli německého se považovalo přinejmenším za cizí a podezřelé. Za třetí by další setrvání Němců v ČSR kolidovalo se státní koncepcí Národní fronty, která deklarovala, že nadále budou „pány“ své země pouze Češi a Slováci jako dva rovnoprávné národy.³⁵⁵

Londýnská exilová vláda a prezident dr. Beneš se vyslovili již v roce 1943 pro odsun³⁵⁶, když tento akt podpořil jak SSSR, tak později i Velká Británie.³⁵⁷ Postup komunistů v této záležitosti zaznamenal v průběhu války zásadní změny. Až do roku 1943 komunisté podle direktiv z Moskvy byli obecně proti odsunu menšin, neboť stále věřili své předválečné teorii,

³⁴⁹ Tato odvětví byla znárodněna až po únoru 1948 znárodnovacími zákony z dubna, resp. května 1948.

³⁵⁰ Později (9.2. 1948) Předsednictvo ÚV KSČ vyhlásilo v rozporu s tehdejší vládou program znárodnění velkoobchodu a stavebnictví.

³⁵¹ *Rudé právo* z 25. 10. 1945, s. 1.

³⁵² Viz např. Protokol VIII. sjezdu KSČ. Praha 1946.

³⁵³ Srov. **Kaplan, Karel**: *Nekrvavá revoluce*, s. 42 – 43.

³⁵⁴ K tomu viz **Staněk, Tomáš**: *Odsun Němců 1945 – 1947*. Praha 1991; Srov. **Vondrová, Jitka (ed.)**: *Češi a sudetoněmecká otázka 1939 - 1945. Dokumenty*. Praha 1994; **Kučera, Jaroslav**: *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu*. Praha 1992, s. 48 - 81; **Beneš, Zdeněk a kol.**: *Rozumět dějinám*. Praha, s. 182 – 265.; **Jech, Karel (ed.)**: *Němci a Maďaři...*, s. 53 – 65; **Brandes, Detlef**: *Cesta k vyhnání 1938 – 1945*. Praha 2002; **Kuklík, Jan**: *Mýty a realita...*, s. 252 – 288; **Spirit, Michal**: *Tzv. Benešovy dekrety...* s. 209 – 233.

³⁵⁵ Na rozdíl od třetí republiky byla první republika mnohonárodnostním státem, což někteří (marxističtí historikové) považují za jeden z faktorů, jež zapříčinily Mnichovský diktát. Němci, Maďaři a další národnosti byly trvalou součástí vládních koalic.

³⁵⁶ Nutno v této souvislosti podotknout, že prezident dr. Beneš se zabýval samotnou otázkou odsunu již těsně po svém opuštění republiky a tuto problematiku začal rozpracovávat po příjezdu do Londýna.

³⁵⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526.

že na troskách zničeného Německa vznikne ohnisko socialistické revoluce a komunisté je ovládnou. Pronikavé změny názorů KSČ, na které jsme upozornili již jinde, a jistota ambivalenci v této a jiných otázkách však plně ovlivňoval Kreml a jeho političtí představitelé. Zhruba od roku 1943 se stanovisko komunistů změnilo a začali se hlásit k odsunu Němců a dalších menšin v konkrétních regionech Evropy.³⁵⁸ O odsunu menšin rozhodla Postupimská konference v červenci 1945 na jednání o budoucím uspořádání Německa.³⁵⁹ Němci měli být postupně přepraveni do americké a sovětské zóny v Německu. Otázka odsunu se stala, jak ještě později uvidíme, velice citlivou domácí záležitostí, až se z ní stalo politikum. Navíc, jak jsme výše konstatovali, česká společnost reagovala na Němce a další etnika na čs. území se značnou rezervovaností, až s nelibostí.

Směrodatným aktem, který se týkal trestněprávních a majetkových záležitostí Němců, Maďarů a kolaborantů, se staly příslušné retribuční dekrety prezidenta republiky – tzv. Velký retribuční³⁶⁰, k němu přidružený dekret o Národním soudu³⁶¹, a Malý retribuční.³⁶² Na Slovensku se retribuce řídila nařízeními SNR.³⁶³ Dále s nimi byly spojeny dekrety prezidenta republiky³⁶⁴, které souvisely se státněpolitickým a hospodářsko-majetkovým hlediskem ve vztahu k Němcům, Maďarům, jakož i zrádcům československého národa. Celkově vzato, dekrety vymezily postavení menšin v obnoveném státě a vláda projevila značnou iniciativu, co se týče záležitostí německé a maďarské menšiny. Podle zprávy ministra spravedlnosti z června 1947 bylo podle retribučních dekretů obžalováno 132 349 osob, z toho 111 207 bylo osvobozeno nebo zbaveno obžaloby. Na Slovensku žalovaly lidové soudy a Národní soud celkem 20 550 osob, z toho 8 055 bylo odsouzeno, ostatní zproštěny obžaloby. K trestu smrti bylo v českých zemích odsouzeno 713 osob, na Slovensku 65.³⁶⁵

Prezident Beneš patřil spolu s komunisty a národními socialisty k nejhorlivějším zastáncům potrestání Němců a jejich odsunu z Československa.³⁶⁶ Mnichovské události a následné rozbití republiky v Benešovi natrvalo zanechaly otřesné vzpomínky a zážitky a nyní, po skončení války, chápal odsun a spravedlivé potrestání Němců a dalších jako osobní satisfakci za pokoření českého národa v letech 1938 a 1939. Ve svých pamětech v souvislosti s menšinami píše: „...*prakticky to znamenalo: bude třeba přesvědčit Angličany, Francouze,*

³⁵⁸ Němci byli odsunuti např. z Jugoslávie, Dánska, Rumunska a dalších zemí.

³⁵⁹ Jednání konference trvalo od 17. 7. 1945 – 2. 8. 1945, zúčastnily se jí vítězné mocnosti druhé světové války – SSSR, USA a Velká Británie. **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 53.

³⁶⁰ Dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech ze 16. 6. 1945. V průběhu roku 1946 byl několikrát novelizován, a to zákony č. 22/ 1945 Sb. ze dne 24.1. 1946, č. 149/ 1946 Sb. ze dne 18.7. 1946, č. 245/ 1946 Sb. ze dne 18.12. 1946. K tomu viz **Kaplan, Karel – Jech, Karel:** Dekrety prezidenta republiky..., s. 249. Retribuce v českých zemích se opírala o právní předpisy z předválečné republiky – zákon č. 50/1920 Sb. na ochranu republiky i z bývalého Rakouska – Uherska - trestní zákoníky z roku 1852, resp. 1871. Celé znění dekretu viz **Gronský, Ján:** Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 38 – 49.

³⁶¹ Dekret č. 17/1945 Sb. Národní soud byl zřízen k soudnímu procesu s protektorátní vládou.

³⁶² Dekret č. 138/1945 Sb. o některých proviněních proti národní cti.

³⁶³ Nařízení SNR č. 33/ 1945 Zb. nar. SNR z 15.5. 1945, přičemž na rozdíl od českých zemí nařízení SNR nenavazovala na předmnichovské předpisy a neřídila se dekrety prezidenta, i když u sporných případů se vláda se SNR předem dohodla. Slovenské předpisy byly přísnější než české, což např. znamenalo, že slovenská úprava připouštěla u některých trestných činů pouze jediný rozsudek, rozsudek smrti.

³⁶⁴ Jednalo se především o tyto dekrety: č.5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetko – právních jednání z doby nesvobody a národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů; č. 28/1945 Sb. o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci; ústavní dekret č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské; č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa; č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

³⁶⁵ Viz **Gronský, Ján:** Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 49.

³⁶⁶ Pokud hodnotíme Benešovy protiněmecké poválečné postoje, možno říci, že jeho rétorika mnohdy upadala až do extrému, což jen přizívalo vzednutou nacionalistickou vlnu těsně po skončení války.

*Američany a Rusy – a možno-li i Němce samé – že při zásadním zachování předmnichovského Československa bude třeba zmenšit velmi radikálně počet jeho menšin; a bude třeba přesvědčit Čechoslováky, že tomuto cíli budou muset i oni přinést některé oběti.*³⁶⁷ I z uvedené citace je patrné, že Benešovy poválečné projevy působí velmi radikálně, někdy až přehnaně exaltovaně. Mimo jiné 12. 5. 1945 v Brně řekl: „*Náš zběsilý soused...si vytvořil situaci, jejíž důsledky stihnou celé jeho dnešní i budoucí generace, ponesou je jako zasloužený a plně mu náležející trest...Tento národ přestal být v této válce už vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným a jeví se nám už jen jako velická lidská nestvůra...Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.*³⁶⁸ Komunistická rétorika se vyznačovala rovněž ostrým protiněmeckým ostřím, kterou dokumentuje např. státní tajemník na ministerstvu zahraničí V. Clementis³⁶⁹, který 14. 6. 1945 řekl, „že německá pátá kolona musí z Československa pryč.“³⁷⁰

První fáze odsunu Němců z Československa časově vymezujeme květnem 1945 a červencem, resp. srpnem 1945, kdy se konala Postupimská konference. V prvé řadě je nutno uvést, že první fáze odsunu německé menšiny není obdobím, které by se pozitivně zapsalo do analů českých dějin. Toto krátké údobí je totiž ve své valné míře charakterizováno masovým vyháněním Němců z domovů ve velmi krátkém čase, často i bez základních životních potřeb.³⁷¹ Odsun byl realizován pomocí vojenských orgánů v součinnosti s národními výbory příslušného stupně nebo komisemi. V okresech fungovaly např. okresní národní výbory (ONV) nebo okresní správní komise (OSK), v místech místní národní výbory (MNV) nebo místní správní komise (MSK) apod. Atmosféru vzednutí nacionální vlny dokumentuje V. Kopecký, když v létě 1945 prohlásil: „*Vláda republiky je odhodlána postupovat důsledně a neoblomně ve věci Němců a nedá se ničím odvrátit od svého historického úkolu (autorem podtrženo): vypudit Němce z pohraničí a učinit naší zemi až do pohraničních hor skutečně naší, českou a slovanskou... všichni hraničáři kupředu k nástupu proti Němcům, kupředu k pohraničním horám a pak ještě dál po odvěké půdě!*“³⁷²

Divoký odsun vyústil v četné tragédie, které eskalovaly v letních měsících roku 1945, při kterých často umírali nevinní němečtí příslušníci.³⁷³ Československá vláda se stavěla k těmto excesům nejen liknavě, ale naopak se snažila vysvětlit tyto nezákonnosti „revolučním konáním“ Čechů a Slováků nebo spravedlivou odplatou. I. Herben³⁷⁴, národně socialistický šéfredaktor *Svobodných slova*, napsal: „*Dojde-li na některých místech republiky opět k vyrovnávání účtů revolučními prostředky, nebude vina na české straně, ale na německé.*“³⁷⁵ A

³⁶⁷ Beneš, Edvard: Paměti. Od Mnichova k nové válce a novému vítězství. Praha 1947, s. 315.

³⁶⁸ Staněk, Tomáš: Odsun Němců..., s. 58; Novotný, Karel (ed.): Edvard Beneš. Odsun Němců z Československa. Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940 – 1947. Praha 1996, s. 139.

³⁶⁹ V. Clementis (1900 - 1952), slovenský komunistický politik, novinář a publicista. Ve 30. let 20. století představitel intelektuálního okruhu kolem časopisu DAV (tzv. davisté), za kritiku paktu Ribbentrop – Molotov, podepsaného v srpnu 1939 byl vyloučen z KSČ; členství mu bylo navráceno v létě 1945 po provedení sebekritiky. Zastával funkci státního tajemníka na ministerstvu zahraničních věcí, po únoru 1948 jmenován po smrti J. Masaryka ministrem zahraničních věcí. V roce 1951 po tzv. akci kámen zatčen a po vykonstruovaném politickém procesu spolu s R. Slánským a dalšími v roce 1952 popraven.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 87.

³⁷¹ Někteří němečtí příslušníci museli opustit své domovy již během 2 hodin. Viz Staněk, Tomáš: Odsun Němců..., s. 83.

³⁷² Tamtéž, s. 72.

³⁷³ Na mysli máme především incidenty v Žatci, Lanškrouně, Děčíně – Podmoklech, Brně (tzv. brněnský pochod smrti) nebo Postoloprtech.

³⁷⁴ I. Herben (1900 - 1968), český novinář a politik, bratranec P. Drtiny. Ve 20. letech byl redaktor listů *Tribuna* a *České slovo* a poté šéfredaktor brněnské redakce *Lidových novin*. Koncem roku 1939 zatčen a v letech 1940 – 1945 vězněn v koncentračním táboře. Po válce se stal členem národně socialistické strany a zároveň šéfredaktorem *Svobodného slova*. Po únoru odešel do USA, kde se angažoval u zrodu rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Zemřel v roce 1968.

³⁷⁵ Staněk, Tomáš: Odsun Němců..., s. 82.

na jiném místě: „*Není Němců dobrých, jsou jen špatní a ještě horší...Není ani Němců demokratických...Český otec, který nevychová dítě k nenávisti vůči německé lžikultuře a nelidskosti, je nejen špatný táta. Stejně špatný, jako by své dítě nenaučil nenávidět zlo a lež...U nás nikdo nebude propagovat československé gestapáctví, ale musí být také klepnut přes prsty každý, kdo by chtěl v našem pohraničí Němcům z jakýchkoli důvodů nadřžovat.*“³⁷⁶

Vláda, dokonce žádná ze stran NF či jejích periodik, na excesy nereagovala, vyjma lidoveckého časopisu *Obzory*, které na konci léta 1945 upozornily na souvislosti se zacházením s německým obyvatelstvem: „*Dosud nikdy nebyla pověst Československa tak špatná, jako je dnes.*“³⁷⁷ Pavel Tigrid ve svých pamětech napsal: „*V Obzorech jsme se drželi celkem dobře; kritizovali jsme tyhle nepravosti, od počátku jsme odsuzovali vražedný způsob odsunu Němců a zvrácenou justici – takže jaký div, že vydávání tohoto listu koaliční strany chtělo Kopeckého ministerstvo informací několikrát zastavit.*“³⁷⁸ Tyto ilustrativní příspěvky však představovaly v nacionálně vypjaté atmosféře spíše výjimku, a proto také zapadly.

Osoby, jež usilovaly o to, aby jim byl stvrzen statut antifašisty, museli zažádat příslušný NV (komisi) o vydání zvláštního listu s osvědčením, který explicitně stanovoval, že příslušná osoba je antifašistou, a tudíž se mu podle zákona č. 108/1945 Sb.³⁷⁹ nekonziskuje majetek. Komise se skládaly obvykle z německých komunistů a sociálních demokratů, čili ze státně (národně) spolehlivých osob.³⁸⁰ Komunisté obecně považovali za důležité poukázat na ty lidi, kteří se nezkompromitovali kolaborací s nacismem a kteří s ním bojovali třeba i beze zbraně. Komunisté a zvláště K. Gottwald často zdůrazňovali, že je nutno důsledně oddělit antifašisty od představitelů nacistického režimu.³⁸¹ Antifašisté v republice však neměli zdaleka tak jisté postavení, jak se mohlo podle příslušných směrnic zdát. Jak jsme již poukázali na jiném místě, občané Československa měli po skončení války sníženou rozlišovací schopnost co se týče „němectví“, to znamená, že každý Němec se jim jevil jako „podezřelý živel“. Na druhou stranu se antifašisté zapojili do ekonomické struktury státu jako specialisté a představovali významnou pomoc při obnově jednotlivých článků výroby.

Celkově shrnuto, odsunuto bylo z Československa zhruba 2, 5 milionů Němců do americké a sovětské okupační zóny.³⁸² Na podzim roku 1946 bylo československými orgány konstatováno, že tzv. organizovaný odsun je ve své podstatě ukončen, neboť většina Němců republiku opustila, což dalo příležitost politikům celý akt hodnotit. Na manifestaci, symbolicky pořádanou v den zrodu československé republiky 28. 10. 1946, promluvil prezident dr. Beneš a předseda vlády Gottwald. Prezident republiky k tomu řekl: „*Nemesis spravedlivě zasáhla tyto škůdce republiky. Bez zášti a nenávisti, ale také bez lítosti, jen s pocitem naplňované spravedlnosti sledovali jsme provádění odsunu Němců...Ode dneška nejen po právu, nýbrž i ve skutečnosti náš stát je státem národním, státem Čechů a Slováků.*“³⁸³ Gottwald po něm dodal: „*Dnes a zítra odjíždějí z republiky poslední transporty Němců z republiky, to současně znamená dovršení našeho národního osvobození, zakončení*

³⁷⁶ Tamtéž, s. 126.

³⁷⁷ Kučera, Jaroslav: Žralok nebude nikdy tak silný. Československá zahraniční politika vůči Německu 1945 – 1948. Praha 2005, s. 28.

³⁷⁸ Tigrid, Pavel: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Praha 1990, s. 209.

³⁷⁹ Podle par. 1, odst. 1, 2, 3.

³⁸⁰ Staněk, Tomáš: Odsun Němců..., s. 147.

³⁸¹ Toto stanovisko vyjadřoval Gottwald a jeho spolustraníci vždy ve vládě, když se jednalo o Němcích a otázce pohraničí.

³⁸² V rámci tzv. organizovaného (řádného) bylo podle ministra vnitra vysídleno z ČSR celkem 2 165 135 Němců, z toho do americké zóny 1 415 135 a do sovětské zóny 750 000. Viz Staněk, Tomáš: Odsun Němců..., s. 223; srov. Jech, Karel (ed.): Němci a Maďaři..., s. 59.

³⁸³ Staněk, Tomáš: Odsun Němců..., s. 224.

*staletého zápasu našeho národa s cizím nepřátelským živlem, proniknuvším na naši českou půdu zvenčí.*³⁸⁴

I když většina „německého elementu“³⁸⁵ byla z republiky vysídlena³⁸⁶, stále zůstávalo otázkou, jaký *modus vivendi* zvolit k Němcům, kteří v zemi zůstali, tedy k antifašistům či osobám, jež prokázaly národní spolehlivost.

Transfer maďarské menšiny

Ve věci maďarské menšiny byla problematika složitější, a to z toho důvodu, že se na ně termín odsun nevztahoval.³⁸⁷ Prezident Beneš uvažoval o uplatnění stejného postupu jako u Němců i v případě Maďarů, tedy odsunout je z území Československa. O tom hovořil již v Moskvě v prosinci 1943 se sovětskou stranou.³⁸⁸, která vyslovila též souhlas s možným odsunem (transferem) maďarské menšiny. Čs. komunisté ve svém návrhu z února 1944 předložili v socialistickém bloku dokument, jenž zahrnoval i řešení maďarské otázky. Pokud srovnáme stanovisko SNR, ta vymezovala svůj postoj k Maďarům diferencovaně. Manifest³⁸⁹, který vyšel 4. 2. 1945, postuloval, že Maďaři, již přišli po roce 1938 na slovenské území z pověření budapešťské vlády, se vrátí, odkud přišli.³⁹⁰ Karel Kaplan poznamenává, že postavení většiny občanů maďarské národnosti bude záviset na jejich vztahu k Československu., přičemž jejich povinností bude, aby sami vymýtili všechny fašistické a protislovenské živly.³⁹¹

Na konferenci KSS, o níž jsme se zmiňovali v jiné souvislosti, promluvil člen povstaleckého vedení G. Husák, jenž akcentoval dobovou averzi či špatné zkušenosti Slováků s Maďary. Mimo jiné řekl: „*Existuje oprávněná nedůvěra k občanům maďarské národnosti a nový vztah mezi oběma může nastat jen tehdy, když Maďaři udělají čistku na svých územích a odčiní křivdu, kterou tehdy na našem národě spáchali.*“³⁹² Ještě připomeňme důležitý fakt, že počátkem března 1945 slovenské mocenské orgány, tedy především SNR, hromadný odsun Maďarů nepředpokládaly; diferencovaly v řadách těch osob, kteří se vyslovili státotvorně a kladně pro „slovenskou věc“. Avšak stejně jako o odsunu Němců panovala mezi českou vládou a SNR shoda, že je třeba provést vhodnou formou vystěhování maďarské menšiny z ČSR. Jak poznamenal V. Clementis, státní tajemník na ministerstvu zahraničí, „otázka vysídlení maďarské menšiny ze Slovenska je otázkou celostátní“.³⁹³ SNR měla snahu postupovat ve věci očisty národního života dynamicky a již 12. 4. 1945 byli rozhodnutím jejího předsednictva s okamžitou platností propuštěni ze státních a veřejných služeb osoby maďarské národnosti. Po řadě protestů ze strany Maďarů na toto opatření dovolil G. Husák ze svého titulu pověřence vnitra, aby v úřadech mohli setrvat maďarští antifašisté, z velké části

³⁸⁴ Tamtéž, s. 224.

³⁸⁵ Jednalo se o často používaný dobový termín.

³⁸⁶ Po proběhnutí tzv. organizovaného odsunu zůstalo v ČSR asi kolem 200 000 Němců. Poslední akcí navazující na vysídlovací proces byla tzv. akce „Link“, uskutečněná v letech 1949 – 1951, kdy z ČSR odešlo do SRN 16 832. Beneš, Zdeněk a kol.: Rozumět dějinám..., s. 215.

³⁸⁷ Srov. např. Kaplan Karel: Pravda o Československu..., s. 85 – 129; Jech, Karel (ed.): Němci a Maďaři..., s. 59 – 61.

³⁸⁸ SÚA, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1526; Kaplan, Karel: Pravda o Československu..., s. 85 - 92.

³⁸⁹ Podle díkce jednotlivých bodů měly vzniknout správní komise v obcích a okresech s většinou maďarského obyvatelstva, u nichž se ustavovaly poradní sbory té části demokratických Maďarů, kteří zůstali věrni „slovenské věci.“ Celé znění Manifestu viz Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: Cesta ke květnu..., s. 486 – 488.

³⁹⁰ Kaplan, Karel: Pravda o Československu..., s. 89.

³⁹¹ Tamtéž, s. 89.

³⁹² Tamtéž, s. 89.

³⁹³ Tamtéž, s. 92.

komunisté.³⁹⁴ Dalším opatřením předsednictva SNR přispívajícím k očistě se jevílo rozhodnutí z 18. 5. 1945 o zákazu členství občanů maďarské národnosti v politických stranách. Slováci a slovenské mocenské orgány obecně usilovaly o důsledné a rychlé provedení očisty od Maďarů a zrádců; v tom byly někdy iniciativnější než pražská vláda.

Vláda se na své 29. schůzi, konané 8. 2. 1946, zabývala několika problémy, jež se dotýkaly maďarského problému. V první řadě se všechny strany shodly na tom, aby se zastavily útoky v tisku, protože oboustranná kampaň se v tuto dobu začala vyhrocovat. Dále se probíralo, jaký počet vyměněných by byl pro čs. vládu vyhovující, a předběžně se konstatovalo, že to bude kolem 150 000–200 000³⁹⁵ Maďarů. Jejich umístění mělo probíhat v různých částech republiky a důraz kladli politici na plynulost výměny a její „bezvadnost“. V dalším bodě programu náměstek předsedy vlády Gottwald doporučoval, aby Slováci využili co nejvíce lidových soudů a snažili se odstranit co největší počet zrádců. Náměstek předsedy vlády za Demokratickou stranu J. Ursíny vznesl dotaz, zda již byly určeny modalitty pro odhad nemovitého majetku Maďarů a zjištění jeho náhrady. Státní tajemník na ministerstvu zahraničí V. Clementis řekl, že to bude úkolem statutu, který vypracuje společná česko-maďarská komise. Předseda vlády Fierlinger zároveň prohlásil, že navrhne složení takové komise. Tato komise měla být složena z náměstka předsedy vlády V. Širokého, náměstka Ursínyho, státních tajemníků na ministerstvu zahraničí a ministerstvu obrany.³⁹⁶ Problematika maďarské menšiny byla především odvislá od vzájemných vztahů ČSR–Maďarsko. V této intenci si čs. politici uvědomovali celý komplex problémů, který se maďarské otázky týkal.

Postupimská konference, jak jsme již předestřeli, se zabývala v československých záležitostech pouze odsunem Němců z ČSR, o Maďarech nepadlo ani slovo. Zklamání čs. politiků nad rozhodnutím velmocí se neangažovat či oficiálně neschválit vysídlení Maďarů se projevilo záhy. 3. 8. 1945 ministr zahraničí J. Masaryk seznámil vládu s rozhodnutím Postupimské konference nebrat v potaz i maďarskou menšinu. Ve vládě prohlásil: „*Postupimská konference se zabývala výhradně [autorem potvrzeno] německými věcmi, takže okolnost, že se nemluvílo o odsunu Maďarů neznamena, že by se nemusel provést.*“³⁹⁷

Čs. koncepce, že se odsune z ČSR i maďarská menšina stejně jako německá, vzala za své, tak jako snaha vlády, aby se odsun vztahoval také na Maďary. Od této doby byla na pořadu dne pouze tzv. výměna (transfer), kterou měly konzultovat obě strany, čs. a maďarská vláda, což čs. politici vzali na vědomí. První náznaky snahy dosáhnout dohody o vzájemné výměně obyvatelstva můžeme pozorovat zhruba na podzim 1945, rozhovory samé vypukly až na přelomu let 1946 a 1947. Další problém ovšem vyvstal na recipročním pojetí výměny, které maďarská strana považovala za disproportionální.³⁹⁸ Tyto problémy se vyřešily až na jaře roku 1947, kdy československá přesídlovací komise shromáždila celkem 90 390 slovenských zájemců o výměnu.³⁹⁹ V oboustranné výměně přišlo 59 774 Slováků, a protože asi 12 000 Slováků přihlášku zrušilo, zahrnula výměna celkem 73 273 lidí.⁴⁰⁰ Podle odhadů čs. vlády zůstalo po výměně na Slovensku asi 150 000 slovakizovaných a zhruba 200 000 „čistých“ Maďarů.⁴⁰¹

³⁹⁴ KSČ měla koncem roku 1945 ve svých řadách 2 155 maďarských členů. **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu..., s. 92.

³⁹⁵ SÚA, f. 100/24, zápis z 29. schůze vlády.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu..., s. 99 – 100.

³⁹⁸ Rozdíl v počtu Slováků v Maďarsku a Maďarů na Slovensku činil řádově kolem 500 000 osob. **Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav:** Východ..., s. 131.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 132.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 132. Srov. **Kováč, Dušan:** Dějiny Slovenska. Praha 1999, s. 247; **Jech, Karel (ed.):** Němci a Maďaři..., s. 59.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 132; srov. **Veselý, Zdeněk:** Československá zahraniční politika..., s. 49.

Komunisté dokázali v nacionálně vyhrocené atmosféře vytěžit z odsunu významný politický kapitál, vedle nich ovšem i národní socialisté se svými rezolutními stanovisky, které předkládali ve vládě. Rovněž připomeňme, že komunisté a ve vládě Gottwald striktně požadovali, aby z se z odsunu vyňali antifašisté, což zajisté přispělo k lepšímu politickému profilu KSČ v očích veřejnosti. Odsun představoval zákonitý jev, který souvisel a prolínal se s mnoha vedlejšími činiteli, ve své druhé fázi zejména s mezinárodními ohledy velmocí. Koncepce československé poválečné politiky, počítající s vybudováním národního státu s rovnoprávným postavením Čechů a Slováků, se tedy jevila jako inkompatibilní s dalším setrváním Němců v republice. Ostatně další pobyt Němců na území ČSR nebyl z mezinárodních důvodů a kvůli postavení Německa po válce možný.

Pozemková reforma v ČSR⁴⁰²

Posledním problémem, na nějž v této kapitole zaměříme pozornost, je pozemková reforma, uskutečněná jako tzv. revize první pozemkové reformy, již provedla čs. vláda v letech 1919–1920.⁴⁰³ Provedení pozemkové reformy⁴⁰⁴ mělo, stejně jako za první republiky, více rozměrů – politický a hospodářský, jenž měl uspokojit „hlad po půdě“, který po skončení války nastal. Pozemkovou reformu chápali především komunisté jako dobrou příležitost k tomu, jak rozšířit svůj elektorát směrem na venkov. Nezůstali ovšem osamoceni, protože např. i lidovci tradičně usilovali o proniknutí na venkov. V této souvislosti se jednalo hlavně o to, kdo získá hlasy po agrární straně, která byla v nové republice zakázána, a zda „agrarismus“, tj. ideologie této strany, je stále životaschopný. Za druhé, stejně jako po skončení první světové války se v pohraničních oblastech objevil dobou podmíněný a zákonitý jev – „hlad po půdě“; jinými slovy kdo a za jakých podmínek může získat půdu po Němcích, kteří byli z ČSR odsunuti. Na rozdíl od občanských stran komunisté spojili provedení pozemkové reformy s téměř bezplatným přidělem půdy, neboť ministerstvo zemědělství spravoval slovenský komunista J. Ďuriš.

Komunisté těsně po osvobození monitorovali situaci na venkově a došli k závěru, že pro politické zakotvení na venkově bude nutné získat malého a středního rolníka, jak to zdůrazňoval sám Gottwald. Na rozdíl od první republiky se komunistům nepodařilo rolníky oslovit, protože jejich program neobsahoval takové body, s nimiž by se rolníci ztotožnili. Navíc si uvědomme, že politicky podchycené je měla agrární strana, jež provedení pozemkové reformy za první republiky zrealizovala a dokázala si z venkova vytvořit silný politický elektorát. Toto samozřejmě komunisté věděli, a proto zvolili stejný postup. Již v létě roku 1945 komunistický ministr zemědělství Ďuriš rozdával téměř zdarma dekrety na půdu, přičemž rozhodovalo zejména politické hledisko. Komunisté ovládali k tomu příslušné instituce, Pozemkový fond⁴⁰⁵ a Osídlovací úřad, stejně jako na Slovensku.

Historik Jiří Kocian výstižně charakterizoval situaci, když píše, že „komunisté si touto politikou zcela přisvojili roli dárců půdy a arbitra poměrů na venkově.“⁴⁰⁶ Z pohraničí si tak komunisté dokázali obratnými manévry vytvořit velmi silný a kompaktní elektorát, takže soudobá literatura expresivně označuje pohraničí po roce 1945 jako „rudý pohraniční pruh“,

⁴⁰² K tomu viz Vykoukal, Vykoukal Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav: *Východ...*, s. 140; srov. Kaplan, Karel: *Nekrvavá revoluce*, s. 45; Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová, Erika: *Křižovatky 20. století*, s. 219 – 220; *Dějiny KSČ...*, s. 233; Felcman, Ondřej a kol.: *K dějinám...*, s. 58; Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr: *Československá společnost...*, s. 49 – 53.

⁴⁰³ Jednalo se o zákony náhradový č. 329/1920., přidělový č. 81/1920 a záborový č. 215/1919. K první pozemkové reformě viz Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky...*, s. 454 – 488.

⁴⁰⁴ Později byla revidována zákonem č. 142/1947 Sb. v rámci tzv. šesti Ďurišových zemědělských zákonů.

⁴⁰⁵ Předsedou byl někdejší místopředseda zaniklé ČNR J. Smrkovský.

⁴⁰⁶ Kocian, Jiří: *Československá strana národně socialistická...*, s. 83.

s čímž můžeme souhlasit. Pomocí mocenských složek, které komunisté ovládali, tedy ministerstvo zemědělství, na Slovensku pověřence zemědělství (polnohospodářstva) a pozemkové reformy a příslušných institucí, pronikli na venkov, což *de facto* zajistilo do značné míry vítězství komunistů v květnových parlamentních volbách 1946. Není proto divu, že Gottwald prohlásil v průběhu pozemkové reformy, že je to „odčinění Bílé hory“.

Samotný ekonomický aspekt pozemkové reformy znamenal podstatný zásah do vlastnických vztahů. K provedení pozemkové reformy zavazovala VI. kapitola Košického vládního programu⁴⁰⁷, o provedení pozemkové reformy a vytvoření Pozemkového fondu, která vymezovala, že má zahrnovat vyvlastnění půdy Němců, Maďarů, a zrádců. Celkově bylo vyvlastněno 2 946 000 hektarů, z toho asi 1 295 000 lesů. Kolem 1 220 000 hektarů pak převzalo asi 303 380 rolníků do soukromého vlastnictví.⁴⁰⁸ Nejvíce konfiskované půdy bylo v pohraničí po odsunutých Němcích, přibližně 1 995 000 hektarů.⁴⁰⁹ Tímto způsobem se vyřešila také část problémů, které za sebou zanechala předválečná pozemková reforma, jelikož do války se ze záboru, který byl určen k přerozdělení, vrátila původním majitelům zhruba polovina veškeré půdy, asi 2 000 000 hektarů.⁴¹⁰ Pozemková reforma tak „nasytila“ rolníky, kteří po válce usilovali o dosažení alespoň nějaké části půdy a uklidnila nepřehlednou situaci, jež na venkově po odsunu německé menšiny panovala.

Kdybychom měli celkově resumovat tuto kapitolu, můžeme konstatovat, že KSČ hrála v procesu obnovy politického a hospodářského života velmi aktivní roli. Přicházela se svými koncepcemi řešení problémů a v drtivé většině případů se jí s nimi ve vládě i NF podařilo uspět, aniž to mělo politické důsledky v NF, které by znamenaly možné ohrožení integrity samotných základů politického systému, tak jak se po válce utvořil. Naopak političtí partneři komunistů nevyvinuli takovou iniciativu jako oni, a tato pasivita se později odrazila při květnových parlamentních volbách v roce 1946, kdy došlo k prvnímu velkému měření sil mezi občanskými stranami a komunisty.

⁴⁰⁷ Košický vládní program..., s. 5.

⁴⁰⁸ Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav: Východ...s. 140; srov. Gronský, Ján: Dokumenty k ústavnímu vývoji, s. 54; Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 43; srov. Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 39.

⁴⁰⁹ Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 45; srov. Jech, Karel (ed.): Němci a Maďaři..., s. 65; Kozák, Jan: K některým otázkám strategie a taktiky KSČ v období přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou (1945 - 1948). Praha 1956, s. 76.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 140; Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická..., s. 83.

IV.

VIII. sjezd KSČ⁴¹¹

V této kapitole budeme věnovat pozornost přípravě, průběhu a zhodnocení VIII. sjezdu KSČ, prvního poválečného sjezdu strany. VIII. sjezd KSČ, konající se od 28. – 31. března 1946 v pražské Lucerně, vyvolal v době svého průběhu poměrně značnou pozornost politiků i veřejnosti. Bylo to dáno mimo jiné tím, že VIII. sjezd KSČ se od ostatních sjezdů politických stran v několika rysech odlišoval. V první řadě ho jeho iniciátoři připravovali a koncipovali jako sjezd volební⁴¹², protože se konal necelé dva měsíce před začátkem parlamentních voleb, takže mu přisuzovali velkou, ba mimořádnou pozornost. Komunisté si od něj slibovali, že zahájí velký nástup strany do voleb, a proto také usilovali o to, aby vzorně zvládli jeho přípravu a zdárný průběh. Za druhé měl sjezd manifestovat veřejnosti sílu a jednotu komunistické strany, což jen mělo podle komunistů stvrdit vedoucí postavení KSČ v NF, které si od jejího vzniku nárokovali.

Každý sjezd strany je dozajista politickou událostí, a proto se jako důležité ukázalo i to, že VIII. sjezd se zařadil vedle ostatních sjezdů nekomunistických stran jako „rovnocenný“, jenž vlastně nevybočoval ničím z řady, ale ukazoval navenek na projevenou ochotu a vůli komunistů podílet se výstavbě republiky a spolupracovat na společném projektu NF. Tak ho také chápali politikové ostatních stran, kteří mohli být přítomni jako čestní hosté komunistického sjezdu.⁴¹³ V této souvislosti můžeme říci, že VIII. sjezd jako ostatní velké sněmy odrážely tehdejší přátelskou atmosféru mezi stranami, poněvadž každého sjezdu, který se po válce konal, se zúčastnili i zástupci ostatních stran zastoupené v NF.

Na rozdíl od nekomunistických sjezdů se VIII. sjezd lišil především v tom, že byl mobilizační a zároveň přijal směrem k volbám závazné směrnice a programová východiska. Národní socialisté, jejichž první poválečný sjezd se uskutečnil v prosinci roku 1945, XX. sjezd sociální demokracie v říjnu téhož roku nebo sjezd lidové strany, konající se v dubnu roku 1946, akcentovaly sice dobové požadavky, avšak, a to platí zejména u národních socialistů, nebyly schopny předložit ucelenou soustavu programových postulatů jako komunisté. Národně socialistický akční program, přijatý v prosinci 1945, nebyl *de facto* programem v pravém slova smyslu, ale spíše souhrnem obecných programových tezí, i když nutno podotknout, že národní socialisté neměli dostatek času na jeho propracování, neboť sjezd se konal půl roku po osvobození.

Sjezd lidovců, konající se v dubnu 1946, se přece jen od komunistického lišil. Především tím, že byl svolán narychlo a bez potřebného času na volbu delegátů okresními organizacemi. Jeho příprava i průběh tak vyzněly poněkud chaoticky a jeho účastníci zdaleka nepůsobili svorným dojmem a jednotou jako v případě komunistického sjezdu. Lidovecký sjezd, ač se konal těsně po komunistickém, neprezentoval mobilizační požadavky a jeho závěry se nepromítly do souhrnného souboru programových priorit. Všechny nekomunistické sjezdy proběhnuvší těsně po skončení války tedy měly v tomto bodě slabinu, jež nebyla do voleb

⁴¹¹ O VIII. sjezdu viz Protokol VIII. sjezdu KSČ. Praha 1946; srov. Reiman, Pavel a kol.: Dějiny KSČ, s. 496 – 502; Plevza, Viliam: Historie československé současnosti. Praha 1978, s. 117 – 118; Dějiny KSČ. Praha 1978, s. 234 – 235; Felcman, Ondřej a kol.: K dějinám..., s. 80 – 82; Hříbek, Bruno: Vítězný únor 1948, s. 24 – 25; Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 49 – 56; Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr: Československá společnost..., s. 71 – 75; Vartíková, Marta: Zjazdy Komunistické strany Československa..., s. 114 – 129.

⁴¹² Na sjezdu zaznívala hesla jako „Budujeme silnou a šťastnou republiku“ (později ústřední heslo komunistické předvolební kampaně) nebo „Vše pro volební vítězství KSČ“.

⁴¹³ Za národně socialistickou stranu se sjezdu zúčastnil předseda P. Zenkl, za sociálně demokratickou stranu B. Laušman, dále se zúčastnil ministr financí V. Šrobár. Zároveň komunisté poslali pozdravci prezidentu Benešovi.

kompenzována. Komunisté tak mohli těžit ze své transparentnosti a otevřenosti vůči veřejnosti, což považovali za svou devizu.

VIII. sjezd KSČ potvrdil politickou linii KSČ, která se v té době orientovala na postupné rozšiřování komunistických pozic ve státním mechanismu. Sjezd stvrdil politický program, s nímž se komunisté ucházeli o voličskou přízeň v nadcházejících květnových volbách 1946. Přijal také organizační řád, což bylo vůbec poprvé v historii komunistických sjezdů a potvrdil stávající vedení ve funkci. VIII. sjezd se zapsal do historie KSČ jednak jako jediný velký sněm⁴¹⁴, který se konal ještě před definitivním uchopením moci KSČ v únoru 1948, jednak jako významná společensko – politická událost, demonstrující odhodlanost KSČ jít do voleb jako semknutá a vnitřně konsolidovaná síla. Sami komunisté totiž sjezd deklarovali jako věc nikoli lokálního dosahu, nýbrž celonárodního, který měl ukázat veřejnosti i ostatním stranám sílu KSČ.⁴¹⁵ Vzájemná provázanost VIII. sjezdu s volbami se posléze ukázala být jako vhodná kombinace, což si komunistické později pochvalovalo jako takticky vyspělý politický krok.

O svolání VIII. sjezdu uvažovali komunističtí funkcionáři již těsně po osvobození. Na rozdíl od VII. sjezdu, který se konal ještě před válkou, se VIII. sjezd měl proběhnout ve zcela jiných společensko-politických podmínkách. Poslední komunistický sjezd, tedy sedmý⁴¹⁶, konal se v době zostřené mezinárodní situace a hrozící fašistické hrozby ve světovém měřítku; naproti tomu realizace VIII. sjezdu byla zahájena již v „mírových“ podmínkách, necelý rok po válce. Komunistické vedení prozíravě analyzovalo novou politickou situaci, v níž se strana nacházela⁴¹⁷ a seznala, že bude politicky výhodné, pokud se sjezd bude konat spíše v krátkodobém časovém horizontu a že jej organicky spojí s parlamentními volbami, proponovanými na květen 1946.

Komunisté doufali v úspěch takovéto „symbiózy“, protože VIII. sjezd měl přijmout a potvrdit politický program KSČ, jež komunisté potom „importovali“ do voleb. Sjezd zhodnotil aktivitu KSČ v uplynulých šesti letech okupace, analyzoval tehdejší politickou situaci, kdy vyzdvihl základní princip politiky národní fronty. Dále konstatoval, že „revoluce“ se nachází ve fázi národně demokratické, kterou je třeba dále rozvíjet až do přechodu k fázi socialistické. Na sjezdu však slovo socialismus padalo zřídka a spíše výjimečně; bylo to dáno zejména taktickými důvody stávající politické linie KSČ, jak už jsme jinde uvedli. I když K. Gottwald prohlásil, že „konečným cílem našeho [komunistického – pozn. aut.] snažení, celého života nás komunistů jako jednotlivců je uskutečnění velkých a svatých ideálů socialismu“, o nějaké hlubší ideologické rozpravě uvnitř strany bylo interními předpisy zakázáno hovořit.

Jako nejdůležitější úkoly sjezdu se profilovaly dva velké celky problémů: 1. potvrdit dosavadní (podle KSČ úspěšnou) politickou linii, tzn. deklarovat, že se ČSR zatím nachází v národně demokratické revoluční fázi, a nikoli socialistické, k jejímuž přechodu se mělo dojít později; 2. koncipovat na sjezdu program, jež by tvořil páteř programu komunistické strany v nadcházejících volbách a byl by tedy programem volebním; 3. se měl sjezd věnovat organizačním a personálním záležitostem a přijmout organizační řád, po kterém se volalo již na předválečném VII. sjezdu. Volbě jednotlivých sjezdových komisí a zvolení nového Ústředního výboru byla věnována značná pozornost, protože organizačně-personální stránka se po válce stala v KSČ důležitou součástí vnitrostranického života vůbec.

Jako samostatný a důležitý požadavek sjezdu se ukázalo být návrh na zrušení zemských národních výborů, protože komunisté považovali dosavadní zemské zřízení ještě z doby

⁴¹⁴ Hovořilo se o něm jako o „sněmu budovatelů“ nebo o „slavném sjezdu“ (V. Kopecký). Dalšími hesly sjezdu byly „Kupředu k blahobytu lidu“, „Síla KSČ je v lidu“, „Vše pro volební vítězství KSČ“.

⁴¹⁵ Např. normalizační historik V. Plevza označuje konání VIII. sjezdu za nejvýznamnější politikou událost v Československu před volbami. **Plevza, Viliam**: Historie československé současnosti, s. 117.

⁴¹⁶ Konal se 11. – 14. dubna 1936.

⁴¹⁷ **Reiman, Pavel a kol.**: Dějiny KSČ, s. 501.

Rakouska – Uherska jako neodpovídající dobovým poměrům. KSČ se těsně po válce zasazovala o prosazení výhodnějšího krajského zřízení a zvýšení pravomocí národních výborů. Tento krok se však jevil jako čistě pragmatický a politickomocenský, neboť komunisté měli po válce v národních výborech (zvláště okresních a místních a též na Slovensku) nad ostatními politickými stranami převahu, které požívali i přes to, že formálně měly být spravovány na paritním principu.⁴¹⁸

Svolání samotného sjezdu předcházela plenární schůze rozšířeného ÚV KSČ, která se konala 18. 12. 1945 a tato schůze se usnesla svolat VIII. sjezd strany na dny 28. – 31. března do Prahy. O svolání sjezdu jednal PÚV KSČ z 12. 3. 1946⁴¹⁹ a zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946, kde Gottwald zmínil, že volební, předsjezdová a sjezdová kampaň spolu souvisejí a navrhoval, aby se předsjezdová kampaň využila ke zvýšení politické úrovně členstva.⁴²⁰ Plenární prosincová schůze zároveň připravila pevně daný program sjezdu, který měl celkem 10 bodů: 1. zahájení a volba předsednictva, 2. projevy hostů, 3. volba sjezdových komisí, 4. zpráva o činnosti strany od VII. sjezdu KSČ, konaného v dubnu 1936 (referát generálního tajemníka KSČ R. Slánského), 5. Referát předsedy strany K. Gottwalda s názvem „Dnešní situace, politika strany a její akční program, 6. zpráva o organizačním stavu, úkolech výstavby strany a nový organizační řád KSČ (referát M. Švermové), 7. ideová výchova a kulturní politika strany (referát ministra informací a ideologa V. Kopeckého), 8. zemědělská politika strany (referát zemědělský expert strany J. Nepomucký), 9. živnostenská politika strany (referát J. Horna), 10. volba Ústředního výboru a revizní komise strany.“⁴²¹

Komunisté věnovali velkou pozornost přípravné fázi sjezdu, důsledné rozpracování předsjezdových plánů považovali za podmínku úspěšného průběhu sjezdu. ÚV KSČ rozeslal základním organizacím 15. 1. 1946 dopis nazvaný „Všem členům strany“ s otázkami, které sjezd bude řešit. Jednotlivé organizace byly ÚV vyzvány, aby společně s jejich členstvem zaujali k těmto námětům stanovisko a aby o nich diskutovali.⁴²² Dopis o jedenácti bodech obsahoval tradiční komunistickou rétoriku o „zradě československé buržoazie“ v září 1938 a uměle vyzdvihoval a přeceňoval úlohu komunistické strany v druhém odboji. V dopise se mj. dočteme: „...Byla to naše strana, která měla lví podíl na organizování partyzánského hnutí a která stála v prvních řadách srpnového povstání na Slovensku, jakož i květnového povstání v Praze. Byla to naše strana, která po celou dobu národního odboje doma i za hranicemi byla páteří Národní fronty a dávala jí organizační, politickou a ideologickou náplň.“⁴²³ Kromě jiného v dopise zazněly i jiné dobové požadavky a politické náměty, jež byly později inkorporovány do programu vlády, jako např. znárodnění, potrestání Němců a kolaborantů nebo důraz na politiku NF.

V přípravné fázi sjezdu se rozhodl ústřední sekretariát strany zřídit zvláštní sjezdovou komisi, zabývající se výhradně technickými záležitostmi, jež se týkaly samotného sjezdu. První schůze komise se konala 30. 1. 1946 a na ní se ustavily jednotlivé subkomise⁴²⁴, jimž byly zároveň zadány konkrétní úkoly, za které měly ručit.⁴²⁵

Celý program VIII. sjezdu byl rozložen do čtyř jednacích dnů tak, aby se naplnily všechny stanovené body připravené rozpravy, přičemž program byl rozdělen na dopolední a odpolední

⁴¹⁸ Zajímavé je, že zatímco v českých zemích po volbách v roce 1946 získali komunisté v NV absolutní většinu, na Slovensku tomu bylo opačně. Tam zaujala dominující postavení SNR, a proto se snažili KSČ spolu s KSS tento stav eliminovat v pozdějším tažení proti Demokratické straně.

⁴¹⁹ SÚA, f. 100/24, schůze PÚV KSČ z 12. 3. 1946, sv. 1, a. j. 26.

⁴²⁰ SÚA, f. 100/24, zasedání ÚV KSČ z 4. 2. 1946, sv. 2, a. j. 1.

⁴²¹ Protokol VIII. sjezdu..., s. 5.

⁴²² SÚA, f. 1479/0/1, Příprava VIII. sjezdu KSČ, a. j. 1; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 71. Znění celého dopisu viz **Soukup, Jaroslav:** Cestou května..., s. 343 – 360.

⁴²³ Protokol VIII. sjezdu..., s. 8.

⁴²⁴ Byly vytvořeny tyto komise: technická, kulturní, propagační, tisková, stravovací a ubytovací.

⁴²⁵ SÚA, f. 1479/0/1, Příprava VIII. sjezdu KSČ, a. j. 1.

jednání. Po projednání konkrétního bodu programu potom následovala diskuse delegátů, jež vystupovali zpravidla se svými postřehy a náměty. V jednacích dnech komunisté řešili variabilní soubor problémů jak politického, tak i nepolitického rázu s tím, že každý důležitý problém byl zpravidla uvozen vstupním referátem vedoucího funkcionáře nebo experta na konkrétní problematiku.

Samotný sjezd zahájil před 1166 delegáty, kteří zastupovali do té doby 1 081 544 členů⁴²⁶, v paláci Lucerna ministr vnitra V. Nosek v dopoledních hodinách a na úvod se prezentoval se svým vstupním exposé, jež ve zcela identickém tónu jako v dopise „Všem členům strany” shrnulo uplynulých šest let nacistické poroby prizmatem komunistické strany. Nosek konstatoval, že strana za 21 let existence odvedla poctivou práci za dosažením sociálně spravedlivé společnosti, poukázala na perzekuci strany v letech 1939 – 1945 a připomněl 25 000 mrtvých členů strany, kteří bojovali proti nacismu. Potom přivítal zahraniční delegáty komunistických stran, mezi nimiž můžeme jmenovat např. zástupce Komunistické strany Jugoslávie, Řecka, Velké Británie⁴²⁷, Dánska, Belgie, Holandska a dalších. Nosek prohlásil sjezd za zahájený a mohlo se tudíž přistoupit k čtyřdennímu programu jednání.

V dopoledním jednání prvního dne sjezdu byly na programu tyto body či teze: zahájení sjezdu, projevy hostujících zástupců komunistických stran, projevy ostatních stran sdružených v NF, projevy delegací. Jak můžeme vidět, dopolední jednání nebylo přímo pracovní, ale spíše formální, tedy uvítací. V odpolední části rokování byl program věcnější; mělo dojít k volbě jednotlivých sjezdových komisí, a to: politické, propagační, volební, mandátové, kulturně – propagační, zemědělské, živnostenské⁴²⁸ a schválení jednacího řádu.⁴²⁹ Na programu potom stál v odpolední sekci projev zástupců masových organizací⁴³⁰, referát generálního tajemníka strany R. Slánského a pozdravné projevy delegací.⁴³¹ Referát R. Slánského, nazvaný „Komunistická strana v boji za svobodu národa“, jednostranně hodnotil historii šestileté fašistické okupace a zároveň zamlčoval mnoho faktů o nekomunistickém odboji. Slánský např. prezentuje v době moskevských jednání komunistů s demokraty o poválečném programu londýnskou exilovou vládu jako bezradný orgán, stejně jako její činitelé. Řekl, že „londýnští vládní činitelé, když se zhroutily jejich dřívější předpoklady, vycházející z orientace na západ, projeví, jak sami doznávají (!), naprostou bezradnost.”⁴³²

Generální tajemník (a stejně i ostatní referáty) se snažil na základě své analýzy nedávných událostí dokázat, že pouze KSČ byla jedinou silou, která přinesla osvobození českého národa od fašistického jha. Slánský potom ukončil svůj příspěvek přáním, aby se již nikdy neopakovaly tragické události Mnichova a aby čs. lid již nikdy nedopustil „kapitalistickým hrobníkům republiky znovu zosnovat „nový Mnichov“. Po Slánského referátu se rozpředla diskuse, čímž se program prvního jednacího dne sjezdu vyčerpal.

Jednání druhého jednacího dne sjezdu bylo stejně jako u prvního zahájeno obvyklými pozdravy a projevy zahraničních delegací komunistických stran, z nichž za pozornost stál projev zástupce Komunistické strany Řecka Zachariadise. Ten se věnoval vnitropolitické situaci Řecka, kde během let 1946 – 1949 zuřila občanská válka, když boj o moc sváděly komunistický Výbor národního osvobození (EAM) s vládními ozbrojenými silami.

⁴²⁶ Buchvaldek, Miroslav a kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1986, s. 466.

⁴²⁷ Za Komunistickou stranu Velké Británie se zúčastnil i její generální tajemník H. Politt, který stejně jako šéfové ostatních komunistických stran devótně pozdravil sjezd a vyjádřil mu přání zdárného průběhu.

⁴²⁸ Předsedové jednotlivých komisí: politická – K. Gottwald, organizační – M. Švermová, volební – A. Zápotocký, mandátová – J. Frank, kulturně – propagační – V. Kopecký, zemědělská – J. Nepomucký, živnostenská – J. Horn.

⁴²⁹ Protokol VIII. sjezdu..., s. 31.

⁴³⁰ Např. Svazu české mládeže, Jednotného svazu českých zemědělců, Svazu národní revoluce.

⁴³¹ Protokol VIII. sjezdu..., s. 31.

⁴³² Protokol VIII. sjezdu..., s. 49.

Jako stěžejní moment druhého jednacího dne se dozajista jevil referát K. Gottwalda, nazvaný „Dnešní situace, politika strany a její akční program”. Obsáhlý příspěvek si totiž komunisté vyložili jako konkrétní politickou směrnicí, pokračování stávající politické linie, a proto se později Gottwaldova řeč brala v komunistické historiografii jako jakýsi vzor, který nasměroval stranu správným směrem k volbám. Gottwald v úvodu řekl, že se komunistická strana striktně drží litery Košického vládního programu a vyzvedl zásluhy komunistů o jeho prosazení jakožto dokumentu, který kodifikoval v zemi „lidově demokratické realie”. Svůj referát rozdělil do několika komplexních bodů, přičemž každý se věnoval jinému souboru problémů (úkolů). Jako první zmínil uvalení národních správ na německé a kolaborantské podniky, což souviselo se zestátnovacími dekrety prezidenta republiky. Ocenil znárodnovací proces a znárodněný sektor obecně, zároveň připomněl, že se ochrany dostane i soukromému kapitalistickému sektoru, t. j. střednímu a drobnému. Druhým problémem byl podle Gottwalda odsun Němců, Maďarů a kolaborantů z ČSR, za což vyslovil dík SSSR, který toto opatření schválil a uznal. Třetí úkol, zajistit rovnoprávnou existenci Čechů a Slováků, potom viděl Gottwald jako jeden z klíčových, odvolav se přitom na šestý bod Košického programu. Jak jsme však již na jiném místě řekli, u komunistů vztah ke slovenskému národu prodělal řadu výkyvů, které zejména souvisely se snahou KSČ včlenit „slovenský problém” do politickomocenské roviny a postavením slovenských komunistů ve slovenských mocenských orgánech.

Hospodářská situace a její perspektivy shrnul Gottwald do čtvrtého bodu. Upozornil na válečnou bilanci po nacistické okupaci a nastínil nezbytné kroky do budoucna, jež bylo třeba realizovat k ekonomickému zotavení země.

Druhou část Gottwaldova referátu tvořily bezprostřední a dlouhodobé otázky politického života. V popředí Gottwaldovy pozornosti stály výsledky „národně a demokratické revoluce”, jak komunisté nazývali osvobozovací proces z nacistického područí, které je třeba dále v novém státě rozvíjet. Gottwald v této souvislosti prohlásil: „*Možno říci, že posuzováno z hlediska pracujícího lidu, je problémem všech problémů a úkolem všech úkolů udržení a upevnění dosavadního kursu naší domácí i zahraniční politiky, jejího lidového, demokratického charakteru, jakož i důsledného provádění a dalšího tvůrčího rozvíjení toho, co bylo naší národní a demokratickou revolucí započato*”.⁴³³ Zároveň upozornil, že je nutno potírat každodenním a neustálým bojem reakci, protože, jak poznamenal, „reakce byla u nás bita, ale zdaleka ne dobita.”⁴³⁴

Poté referoval o nadcházejících volbách do ÚNS a vyslovil přání, aby z nich komunisté vyšli jako nejsilnější strana. V této části svého exposé Gottwald proklamoval heslo, s nímž komunisté půjdou do voleb; mělo znít „Republice více práce, to je naše agitace”⁴³⁵. Apeloval také na celkové zvýšení pracovního úsilí všech členů strany, v závodech a pracovištích. Stejně jako Gottwaldovi předřečníci prohlásil, že komunisté musejí vyjít (a vyjdou) z voleb jako nejsilnější strana, protože jen tak může být zabezpečen další úspěšný rozvoj republiky.

Poprvé se letmo zmínil referent i o nové ústavě, která měla zakotvit „lidově demokratický” režim a jeho realie. „*Od Ústavodárného národního shromáždění, které vyjde z voleb, žádá náš lid hlavně a především ústavní zabezpečení a zakotvení naší demokratické státní a veřejné správy, systému našich národních výborů*,”⁴³⁶ řekl předseda KSČ. V nové ústavě se měly též kodifikovat výsledky znárodnovacích dekretů, které označil za historický počín.

⁴³³ Protokol VIII. sjezdu..., s. 68; srov. Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav: Východ..., s. 144.

⁴³⁴ Tamtéž..., s. 69.

⁴³⁵ SÚA, f. 100/24, návrh volebního svolání ÚV KSČ k volbám do ÚNS, sv. 11, a. j. 405; Přehled dějin KSČ. Praha 1978, s. 235.

⁴³⁶ Tamtéž..., s. 69.

Na závěr Gottwald zopakoval nutnost udržet celistvost NF, která je podle něho potřebnou institucí a základním stavebním kamenem v osvobozené republice. Gottwaldův referát vlastně ukázal, jakým směrem se má a bude politika strany ubírat a přítomní delegáti jej také tak chápali a záhy si teze referátu osvojili. Nutno v této souvislosti podotknout, že kolem předsedy strany a náměstka předsedy vlády se začala právě na VIII. sjezdu tvořit aureola nedotknutelnosti, jakýsi kult osobnosti, a to i ve veřejném životě. Ostatně Gottwalda jako politika respektovali i vůdčí představitelé ostatních stran, obvykle ho charakterizovali jako pragmatického státníka, kterému je vlastní národní zájem nad stranickým. Sám prezident Beneš ocenil Gottwaldovu aktivitu v druhé polovině 30. let a státotvornost strany, která měla pokračovat v osvobozené republice.

Další část programu tvořila diskuse delegátů VIII. sjezdu, kteří ocenili, že jim prezident Beneš zaslal telegram s přáním zdaru.⁴³⁷ Odpoledne vystoupila se svým příspěvkem „O organizační výstavbě a organizačním řádu strany” M. Švermová, která zopakovala nutnost budovat stranu jako organizačně vyspělé těleso, „od zdola nahoru”.⁴³⁸ Shrnuje postupný nárůst členské základny, jehož strmý růst byl markantní zvláště od léta 1945, kdy měla strana celkem okolo 600 000 řádných členů.⁴³⁹ Švermová se dotkla samotné přípravy sjezdu, úlohy národních výborů a dostala se k přípravě komunistů na květnové volby. Stejně jako Gottwald nepochybovala o vítězství KSČ, neboť podle jejích slov odvedla nejvíce práce v průběhu hospodářské rekonstrukce země, což měli voliči ve volbách ocenit. Prohlásila, že „naše práce mluví za nás a proto můžeme s jistotou jít do voleb”.⁴⁴⁰ Svoje exposé potom zakončila apelem, aby bylo učiněno vše na posílení strany, která má ambici volby vyhrát.

Na 30. 3. připadl třetí den jednání sjezdu, jehož páteří bylo vystoupení ministra informací a hlavního ideologa strany V. Kopeckého. Kopecký patřil k nejhrolivějším zastáncům spolupráce ČSR se SSSR a vyznačoval se naprostou netolerancí vůči jiným názorům a ideologiím jiných stran, za což ho musel nejednou ve vládě usměrňovat i Gottwald.⁴⁴¹ Referentův příspěvek „Ideová výchova a kulturní politika strany” se na úvod zabýval ideologickými schématy, když Kopecký napadl „zkrachovavší buržoazní ideologii”, kterou měl nahradit marxisticko – leninský světový názor v rámci nové státní ideje Československa.

Když se zaměříme blíže na Kopeckého referát, zjistíme, že obsahoval důležité momenty, které KSČ hodlala v nadcházející době akcentovat. V první řadě šlo o vztah komunistů a církve a náboženství, resp. svobodu náboženského názoru. Kopecký řekl, že strana nebude nikomu bránit ve vyznávání boha nebo aby se přihlásil ke konkrétní církvi, současně však připomněl, že nesmí být této „vymoženosti“ zneužito proti „lidově demokratickému zřízení”. K tomu řekl toto: *„Domníváme se, že není nebezpečný ten, kdo v Boha upřímně věří, ale ten, kdo Boha zneužívá a kdo pod pláštěm náboženství sleduje dnes reakční, protidemokratické, protisociální a v podstatě i protikřesťanské snahy...”*⁴⁴² Navenek proklamovaná tolerance náboženského vyznání se tedy řídila dobovou politickou situací, která se podle dalšího vývoje mohla měnit.

Formální tolerance náboženského vyznávání ze strany komunistů byla ryze účelová, ve skutečnosti komunisté věděli o vlivu a protikomunistickém zaměření církve, avšak v předúnorovém období nemohli veřejně vystupovat proti ní, neboť mnoho komunistů bylo věřících a nemálo voličů KSČ také. Musíme si též uvědomit ideologický rozměr marxisticko – leninské doktriny vůči náboženství, a ta je ve své podstatě negovala, neboť náboženství bylo

⁴³⁷ Celé znění dopisu dr. Beneše VIII. sjezdu viz Protokol VIII. sjezdu..., s. 87 – 88.

⁴³⁸ M. Švermová se věnovala ve své stranické práci především personálním a organizačním záležitostem.

⁴³⁹ V červenci měla KSČ 597 000 členů, v srpnu 1945 již 712 776 členů. Protokol VIII. sjezdu..., s. 93.

⁴⁴⁰ Protokol VIII. sjezdu..., s. 97.

⁴⁴¹ Na podzim roku 1947 při zasedání ÚV KSČ řekl památnou větu, „že nastane doba, kdy bude odmítání marxismu – leninismu považováno za zločin”. SÚA, f. 100/24, zasedání ÚV KSČ 27. – 28. 11. 1947, sv. 4 a. j. 16.

⁴⁴² Protokol VIII. sjezdu..., s. 118.

poplatné idealistickému vidění světa jakožto antipodu materialistickému světovému názoru. Na druhé straně z Kopeckého řeči o církvi a náboženství vyplývala jedna důležitá věc: v případě převzetí moci KSČ by komunisté postupovali opačně, než naznačil Kopecký – církev by znamenala pro KSČ hlavního ideologického protivníka a byla by zákonitě považována za potenciální platformu odporu proti ní. Druhým důležitým bodem, o kterém se Kopecký ve svém exposé zmínil, byl poměr strany k Masarykovi a „masarykismu“. Komunisté si do roku 1948 činili monopol na výklad Masarykova učení a Masarykovy osobnosti, historik Jiří Knapík hovoří o „interpretačním monopolu“, což je výstižné označení. Vysoce hodnotili jeho zásluhy o vznik první československé republiky, jeho literárně-vědecký přínos, ale současně připomínali (a Kopecký zvláště), že jeho hodnoty budou komunisté dále rozvíjet, a to na jiném ideovém podkladě, marxisticko – leninském. Kopecký řekl, že „strana přejímá z Masaryka všechny živé hodnoty a především jeho demokratické a humanitní ideály“.⁴⁴³ Na druhé straně ukázali komunisté svoje kontradiktorní a značně rozporné stanovisko k Masarykovi, když konstatovali, že Masaryk nemohl překročit rámec „epochy měšťácké“.

Kopecký věnoval zvláštní pozornost ideologii, takže v další části promluvil o marxisticko-leninském názoru⁴⁴⁴ jako o názoru „lidově demokratického“ státu. Nadšeně osvětloval auditoriu přednosti tohoto učení a vysvětloval, že nebude trvat dlouho, až se marxismus-leninismus stane součástí výuky středních a vysokých škol. Marxisticko-leninské učení mělo být podle jeho názoru určujícím společensko – politickým názorem lidí, přičemž se nezmínil o možnosti tolerance ostatních ideových směrů. Naopak, tyto názory komunisté odsoudili jako reakční a nepřátelské marxismu-leninismu. Skutečnost však byla jiná, než jak ji KSČ prezentovala, poněvadž samotné marxisticko-leninské učení bylo ze své ideologické podstaty nepřátelské ostatním ideovým politickým směrům.

V posledním bodě svého vystoupení Kopecký obšírně promluvil o kultuře a její úloze v nové republice. Podle Kopeckého měla sloužit všemu lidu bez ohledu na vzdělání a sociální postavení a měly být položeny základy k jejímu „zlidovění“. Zdůraznil úkol komunistů vést kulturně-politicky národ, neboť „buržoazie“ v tomto ohledu zklamala. Přáním Kopeckého bylo vybudovat novou „národní kulturu“, to znamená ji přetvořit tak, aby kultura patřila „lidu“ a ne „buržoazii“, jež prý kulturu zneprístupnila pracujícímu lidu. Pokud rozšířujeme následující tezi, dospějeme k závěru, že snahou komunistů bylo osobovat si právo stát se jedinými povolanými vykladači „nové kultury“, která se měla přetvořit v jejich nástrojem v ovlivňování veřejnosti a zároveň potlačit tvůrčí svobodu a rozmanitost kulturního projevu.

Po Kopeckého příspěvku byly připraveny projevy zahraničních hostů komunistických stran; mj. promluvil generální tajemník francouzské komunistické strany J. Duclos, generální tajemník bulharské komunistické strany V. Červenkov a další představitelé. Poté byla na programu zemědělská politika strany, k níž se vyjádřil expert na zemědělskou problematiku J. Nepomucký.⁴⁴⁵ Připravil si pojednání nazvané „Výstavba naší osvobozené vesnice“, kde se věnoval problémům výstavby vesnice v nové republice, provedení pozemkové reformy, která měla být revizí předválečné pozemkové reformy a otázky rozdělení půdy, spojené s konkrétními dekrety prezidenta republiky.⁴⁴⁶

Provedení pozemkové reformy a problematiku zemědělství chápali komunisté jako jednu ze stěžejních partií svého programu, a to z několika důvodů. Předně KSČ usilovala v osvobozené republice podchytit venkovský elektorát (drobné rolnictvo, domkáře, deputátníky apod.) na

⁴⁴³ Knapík, Jiří: Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948 – 1950. Praha 2004, s. 125.

⁴⁴⁴ Mezi komunisty se také hovořilo o marxismu-leninismu-stalinismu.

⁴⁴⁵ J. Nepomucký byl členem ÚV KSČ, do jehož funkce jej nominoval a potvrdil VIII. sjezd. Ve straně platil za uznávaného zemědělského teoretika.

⁴⁴⁶ Jednalo se o tyto dekrety: č. 108/1945 Sb. z 25. 10. 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, č. 12/1945 Sb. ze dne 21. 6. 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a jejich pomahačů.

svou stranu, který ideově náležel zakázané agrární straně již od předválečné pozemkové reformy; za druhé bylo zřejmé, že o vesnici se bude vést boj mezi ostatními stranami, hlavně předvolební.⁴⁴⁷ Komunisté to dobře věděli, a proto si již s předstihem zajistili ministerstvo zemědělství jako důležitý nástroj k politickému ovlivňování vesnice. V poválečné republice tak vyvstala důležitá otázka, která strana převezme po agrární straně její voličský elektorát, když agrarismus jako její ideologie byla mrtva, jak výstižně míní K. Kaplan? O politické zakotvení na vesnici se pokusily všechny strany NF, jenomže problém spočíval v tom, že na rozdíl od komunistů neovládaly k tomu potřebné instituce, jako např. Osídlovací úřad nebo Pozemkový fond.⁴⁴⁸

KSČ dokázala prosadit své lidi do těchto úřadů, a proto také měla nejlepší předpoklady k tomu, aby se na vesnici politicky uchytila. Jak jsme již psali na jiném místě, komunisté využili „hladu“ po půdě hlavně v pohraničním pásu země, kde ministr zemědělství Ďuriš „rozdával“ v duchu komunistického hesla, které později komunisté propagovali při provádění kolektivizace, že „půda patří těm, kdo na ní pracují“, téměř zdarma dekrety na půdu bezzemkům a nemajetným zpauperizovaným rolníkům. V důsledku komunistické zemědělské politiky, kterou VIII. sjezd chápal jako jednu z priorit strany, se rolníci ideově přiklonili ke KSČ a představovali tak významnou voličskou sílu, se kterou mohla strana v nadcházejících volbách reálně počítat. Ovládnutí vesnice tak umožnilo komunistům se pasovat do role těch, „kdo odčínují Bílou horu“; Gottwald v tomto ohledu v dubnu 1945 prohlásil: „*připravte konečně odčinění Bílé hory, navrácení české půdy českého lidu!*“⁴⁴⁹

Nepomucký se na úvod věnoval srovnání situace zemědělců a rolníků za první republiky se situací po válce, když tendenčně zhodnotil postavení zemědělců a rolníků a zcela nelogicky, avšak v ideologickém duchu, celou úvahu spojil s jejich postavením za fašistické okupace, jíž zavinili „pánové Beranové a Stoupalové“, kteří zradili republiku. Dále podrobil kritice předválečnou pozemkovou reformu, uskutečněnou v letech 1919 – 1920, jejíž parcelace půdy byla nedokonalá a nedostatečná a nechala tisíce hektarů velkostatkářům. Zajímavá byla pasáž, v níž Nepomucký upozorňoval na to, že komunisté v každém případě budou respektovat soukromé vlastnictví zemědělců. Citujeme jeho slova: *Strašili zemědělce: [ostatní strany – pozn. aut.] až přijdou komunisté k vládě, zbaví vás, zemědělce, soukromého vlastnictví i půdy, udělají ze sedláků deputátníky a dělníky a zničí selský stav. Strašili naše zemědělce, že jim zavrou kostely a vezmou jejich víru. A podívejme se dnes po deseti měsících na holou skutečnost. Nikdy v dějinách českého národa nebyl selský stav tak početný jako právě dnes, po provedeném osídlení pohraničí.*⁴⁵⁰ A na jiném místě: „*Komunisté neudělali ani z jednoho rolníka deputátníka nebo proletáře, ale právě naopak udělali z 110 000 deputátníků, domkářů a z tisíců rolnických synů a dcer, kterým hrozil útěk z půdy pro nedostatečnou výměru polí, rolníky s výměrou do 13 hektarů půdy. Neudělali ani jeden zbytkový statek, ani jeden sovchoz nebo kolchoz.*“⁴⁵¹

Postoj KSČ k zemědělcům, který VIII. sjezd potvrdil, byl dán objektivními okolnostmi. Proto se komunisté jednak snažili si zemědělce předcházet nabídkou nejrůznějších výhod a protože zasedali v koaliční vládě, tak nemohli veřejně vytyčit heslo kolektivizace vesnice a

⁴⁴⁷ Např. lidovci i národní socialisté usilovali proniknout na vesnici, avšak neúspěšně. Ještě méně úspěšní byli v tomto ohledu národní socialisté, protože v předválečné době tam nezakotvili ani politicky, ani ideologicky. Další důvod je nasnadě: národně socialistická strana neměla pro vesnici atraktivní program, její záběr šel jiným směrem.

⁴⁴⁸ Předsedou Pozemkového fondu byl komunista J. Smrkovský, někdejší místopředseda ČNR a člen ÚV KSČ.

⁴⁴⁹ Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk: Československá revoluce 1944 – 1948..., s. 253.

⁴⁵⁰ Protokol VIII. sjezdu..., s. 141.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 141 – 142.

tedy flagrantní porušení slibu zachování soukromého vlastnictví, neboť by bylo v té době politicky neprůchodné.⁴⁵²

Nepomucký předložil plan hlavních úkolů strany, které má strana na vesnici splnit, proto, aby ji politicky ovládla. V jeho představě figurovalo 14 bodů, ve kterých měly být uspokojeny všechny klíčové potřeby a požadavky zemědělců a rolníků a které položily základ výstavbě poválečné vesnice. Návrh obsahoval tyto body: 1) zajištění pracovních sil, stálých i sezónních, 2) zajištění potřebného množství umělých hnojiv a jejich spravedlivé rozdělení mezi všechny zemědělce, 3) zajištění potřebného množství zemědělských strojů a dalšího vybavení, (nákladní automobily, mlátičí stroje) 4) zajištění spravedlivých cen v rostlinné i živočišné výrobě, 5) urychlené scelování pozemků tam, kde komasaci⁴⁵³ půdy žádají zemědělci, a to na základě nového zákona, 6) urychlené vydání nového pachtýřského a honebního zákona, 7) dokončení osídlení pohraničí a vydání dekretů o vlastnictví půdy dosavadním správcům a důsledné provedení konfiskace a rozdělení půdy zrádců a kolaborantů, 8) podpora zemědělskému družstevnictví, 9) vybudování elektrifikace na vesnici, 10) urychlené dokončení měnové reformy a zabezpečení reálné kupní síly československé měny, 11) pomoc lesům, lesnímu hospodářství a jeho odborné vedení, 12) rozšíření a zdokonalení zemědělského školství, 13) zajištění zdravotní péče venkovskému lidu a rozšíření nemocenského pojištění, 14) nezadatelné právo zemědělců na soukromý majetek, pokud jej nabyli poctivým způsobem.⁴⁵⁴ Nepomuckého plán výstavby vesnice se měl odvíjet ve střednědobém až dlouhodobém horizontu několika let a komunisté počítali při jeho plnění se svými satelitními zájmovými organizacemi, jako např. JSČZ nebo rolnickými komisemi. Dalšími prioritami KSČ, rovněž realizované v dlouhodobé perspektivě, bylo vyrovnaní zemědělství s průmyslem a pozvednutí výkonnosti zemědělské výroby, jakož i hlubší specializace jednotlivých odvětví zemědělství.

Nepomucký po výčtu všech politických priorit strany zakončil své exposé přáním, aby se komunisté stali vůdčí silou na vesnici, neboť tam vykonali nejvíce práce, kterou zemědělci musejí ve volbách ocenit. „Po vítězném 9. květnu je celá komunistická strana a všechno její členstvo mezi prvními budovateli státu. Jsme stranou národní a státní a rádi jako nejsilnější strana přejímáme veškerou odpovědnost před dějinami národa. Za poctivou práci sklízíme také dobré ovoce...“⁴⁵⁵ Na tomto výroku je zajímavé vidět to, jak KSČ vnímala samu sebe v poválečných podmínkách, že se stylizovala do role „budovatelů republiky“ a zastřešovatelů národních a státních zájmů obyvatelstva, přičemž vítězné volby ji otevřely cestu v dalším prohlubování této teze.⁴⁵⁶ To jen potvrzuje proměnu předválečné antisystémové strany ve stranu státotvornou, stranu účastnící se boje o moc.

Poslední den sjezdu, 31. březen, potom uzavíral program čtvrtého jendacího dne i celého sjezdu. Dopolední jednání mělo na programu referát odborového předáka A. Zápotockého o historii KSČ od svého vzniku a potom vystoupení J. Horna, který se měl vyjádřit k živnostenské otázce strany.

Nejprve promluvil A. Zápotocký a ve svém referátu nazvaném „Cesta dvaceti pěti let Komunistické strany Československa“ zmapoval historii a vývoj komunistické strany od svého zrodu v květnu 1921. Kromě obvyklých ideově prázdných frází a ideologických axiomů o postojích komunistů za Mnichova a komunistickém odboji, nepřineslo vystoupení Zápotockého žádný významnější podnět, snad až na otázku sebekritiky ve straně, která však

⁴⁵² Náběh k uskutečnění kolektivizace vesnice obsahovala tzv. druhá pozemková reforma, o kterou se vedl politický boj na přelomu let 1947 – 1948.

⁴⁵³ Komasace znamená v zemědělské terminologii scelování či slučování pozemků.

⁴⁵⁴ Protokol VIII. sjezdu..., s. 144 – 145.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 146.

⁴⁵⁶ Tato teorie vycházela z toho, že buržoazie v září 1938 „politicky zkrachovala“, a proto již nemá dále právo vést národ. Tato úloha proto (automaticky) přechází na dělnickou třídu a její spojení (KSČ).

ve skutečnosti nebyla výrazem nějakého vnitrostranického demokratického prostředí, nýbrž se odehrála vždy po nesouhlasu funkcionáře s politickou linií strany.⁴⁵⁷

Po Zápotockém se ujal slova J. Horn a pojednal na téma „Živnostenská politika naší strany“⁴⁵⁸, v němž osvětlil auditoriu politiku strany, kterou hodlá praktikovat vůči živnostníkům, obchodníkům a dalším příslušníkům středního stavu.⁴⁵⁹ Řekl, že strana bude ve vládě prosazovat čtyři hlavní programové pilíře pro živnostenský stav⁴⁶⁰: 1. nižší daňovou zátěž pro živnostníky (jednotnou daň namísto dosavadních tří), 2. sociální pojištění, 3. národní pojištění, které bylo mimochodem politickým dezideriem již z první republiky, 4. ochranu drobného a soukromého podnikání.⁴⁶¹ Co se týče sociálního pojištění živnostníků, komunisté navrhovali, aby se rovněž vztahovalo i na rodinné příslušníky a zemědělce.

Dále se Horn věnoval otázce obchodních a živnostenských komor, jež vznikly již za bývalého Rakouska – Uherska.⁴⁶² V rámci proponované reorganizace obchodních a živnostenských komor se vyslovil za to, aby v těchto hospodářských orgánech byly zastoupeni všichni hospodářští činitelé – zemědělci, svobodná povolání atd. Mělo dojít k jejich „zlidovění“, to znamená, že měly být v nich zastoupeni zaměstnanci všech sektorů hospodářského života, jež jsou do komor začleněny. Podobně jako např. na závodech, také ve správních orgánech komory chtěli komunisté vytvořit příslušné orgány lidové samosprávy pod vedením komunistů.

Z jiných, avšak též důležitých požadavků KSČ vůči živnostníkům, bychom mohli ještě na tomto místě zmínit spravedlivý podíl drobného podnikání na vývozu a dovozu a na státních a veřejných dodávkách, zajištění pracovních sil pro živnosti a obchod, podpora soukromých podnikatelů, jakož i zařazení živnostenského a obchodního podnikání do hospodářské struktury státu.⁴⁶³ Jak Horn zdůraznil, z těchto ani z jiných požadavků strana nesleví „ani co by se za nehet vešlo“.⁴⁶⁴

Potom se Horn zaměřil na výklad problematiky státních a veřejných zaměstnanců, jejichž sociální podmínky po válce zdaleka neodpovídaly podmínkám, jaké měly v předmnichovské republice. Pro vládu tak představovali závažný problém, neboť se zde nemohla uplatnit nivelizační regulace mezd; nadto bylo státních a veřejných zaměstnanců hrubým odhadem přes milion.⁴⁶⁵ Komunisté navrhovali v této otázce zjednodušení administrativních a personálních poměrů a hodlali požadovat ve vládě zrovnoprávnění státních zaměstnanců se zaměstnanci v soukromých službách. V duchu doby také důrazně požadovali očistu státního aparátu od reakčních živlů, kolaborantů a dalších, kteří se provinili proti zájmům republiky. Státní zaměstnancům se mělo dostat plného zhodnocení předchozích civilních služeb, jakož i stejného hodnocení vojenské služby všem zaměstnancům.⁴⁶⁶ Těmito opatřeními chtěli komunisté dosáhnout hlubšího politického zakotvení mezi touto vrstvou, což se však do voleb

⁴⁵⁷ Sebekritika byla v KSČ chápána až jako důsledek „neposlušnosti“ komunisty, jeho tedy odlišného názoru.

⁴⁵⁸ V komunistické terminologii byli živnostníci nazýváni „maloburžoazií“.

⁴⁵⁹ Podle Horna bylo v ČSR 372 000 živnostníků, řemeslníků a obchodníků. Protokol VIII. sjezdu..., s. 176.

⁴⁶⁰ O postavení živnostenského stavu v poválečné republice nejnověji viz **Marek, Pavel**: České živnostnictvo 1945 – 1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích. Brno 2006.

⁴⁶¹ Komunisté vycházeli při formulaci o ochraně živnostenského podnikání z „dočasné“ existence tří vedle sebe existujících ekonomických sektorů a odvolávali se přitom na příslušnou pasáž Košického vládního programu. Ve skutečnosti však vycházeli z leninské poučky, že živnostenské podnikání „plodí kapitalismus“, a proto po únoru 1948 začali se systematickou likvidací živnostníků jako třídy.

⁴⁶² Existovaly do roku 1950, kdy byly zrušeny.

⁴⁶³ Protokol VIII. sjezdu..., s. 180.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 180.

⁴⁶⁵ Horn odhadl jejich počet na 1 300 000. Protokol VIII. sjezdu..., s. 181.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 181.

nepovedlo, neboť státní i soukromí zaměstnanci tvořili významnou složku elektorátu národně socialistické strany.⁴⁶⁷

Horn tvrdil, že jedině KSČ jakožto strana „všenárodní“ hájí požadavky živnostníků a obchodníků, že je zárukou spokojeného života živnostníků, a proto ostatní strany „štvou“ živnostníky proti komunistům, jako to dělaly před válkou. Na závěr řekl, že živnostníci pochopili, co je socialismus, tudíž se nemusejí obávat žádného nebezpečí ze strany komunistů. To ovšem byla pouze demagogická formulace, protože živnostníci ve své většině tvořili stálý elektorát jiných stran, zejména národně socialistické strany. Komunisté měli ve svých řadách pouze 4 % živnostníků⁴⁶⁸, což bylo dáno tím, že komunisté, kteří se deklarovali jako dělnická strana, dávali ve svém programu prvořadý akcent na zájmy dělnictva.

Odpolední část programu posledního jednání dne tvořily sumarizační zprávy jednotlivých volebních komisí⁴⁶⁹ a organizační náležitosti, kdy byl zvolen nový ÚV včetně předsedy strany a generálního tajemníka a revizní a kontrolní komise. Všechny zprávy komisí byly potom jednomyslně schváleny s výjimkou živnostenské komise, kde hlasoval proti zprávě 1 hlas z pléna. Zajímavá pro nás je nepochybně zpráva J. Franka, který prezentoval komplexní informace o delegátech sjezdu, tzn. rozdělení podle jejich věku, sociálního rozvrstvení, konfesijní příslušnosti, povolání apod.⁴⁷⁰

V dalším průběhu programu přišla na řadu volba ústředního orgánu strany. Mandát nově zvoleného ÚV měl trvat do příštího, IX. sjezdu strany, který se konal v květnu 1949. A. Zápotocký, předseda volební komise, předložil po schválení zpráv jednotlivých komisí návrh na složení nového ÚV, přičemž měl mít 100 členů, 33 náhradníků, svého předsedu a generálního tajemníka.⁴⁷¹ Na návrh Zápotockého bylo také zvoleno deset členů revizní komise strany Zápotocký řekl, že přihlížel při složení návrhu kandidátů ÚV řídit k tomu, zda se tito lidé aktivně podíleli na odbojové činnosti. Na kandidátce bylo celkem 77 lidí, kteří nějakým způsobem participovali na domácím odboji, 21 z nich se zúčastnila zahraničního odboje.⁴⁷² Návrh Zápotockého byl jednomyslně přijat, stejně jako složení revizní komise pod předsednictvím pražského funkcionáře J. Štětky. Jednomyslně sjezd zvolil předsedou strany K. Gottwalda, který neměl jiného protikandidáta a jehož nimbus zažívá na VIII. sjezdu vrchol a generálním tajemníkem byl potvrzen R. Slánský. Zvolením nového ÚV, revizní komise,

⁴⁶⁷ Jednalo se hlavně o vyšší státní úřednictvo a zaměstnance, v nižších požívali vlivu komunisté. Plán KSČ, který počítal se zvýšením mezd těmto vrstvám ve vládě ztroskotal a státnězaměstnanecká otázka se na přelomu let 1947 – 1948 stala předmětem politického boje.

⁴⁶⁸ Stav k roku 1946. **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 204. V Československu bylo podle Jaroslava Cesara a Zdeňka Snítily přibližně 372 000 živnostníků a více než 100 000 maloobchodníků. **Cesar, Jaroslav – Snítíl, Zdeněk:** Československá revoluce..., 247 – 249.

⁴⁶⁹ J. Frank podal zprávu mandátové komise, J. Dolanský politické komise, M. Švermová organizační komise, L. Čivný zprávu kulturně – propagační komise, J. Nepomucký zprávu zemědělské komise, K. Jech zprávu živnostenské komise a A. Zápotocký zprávu volební komise.

⁴⁷⁰ Detailní přehled viz příloha č. 5.

⁴⁷¹ Jmenný návrh na složení nového ÚV vypadal takto: K. Gottwald, M. Bálek, G. Bareš, H. Barfusová, J. Bílek, F. Bubník, L. Čivný, M. Čížinská, V. David, J. Dolanský, F. Dostál, R. Dubová, J. Dubský, O. Falta, J. Frank, J. Gajda, J. Harus, J. Hendrych, A. Hodinová – Spurná, B. Horák, J. Horn, V. Chamrad, K. Innemann, K. Ježek, J. Jonáš, J. Jura, J. Kabeš, V. Kalabza, J. Kapoun, L. Kleňhová, O. Klíma, G. Kliment, J. Knapp, B. Kolmistrová, V. Kopecký, L. Kopřiva, R. Koštejn, B. Košťálová, V. Koucký, B. Kozelka, F. Krajčír, J. Krčma, J. Krosnář, V. Krutina, V. Kvasnička, B. Laštovička, B. Macháčová – Dostálová, E. Mandám, F. Mráz, A. Musil, Z. Nejedlý, J. Nepomucký, S. K. Neumann, J. Nezval, V. Nosek, A. Novotný, V. Nový, I. Olbracht, J. Paleček, O. Papež, V. Pašek, V. Pavlásek, J. Pešák, V. Pavlásek, E. Pikhartová, L. Pour, J. Procházka, J. Prokopová, R. Rédr, J. Rych, T. Sekaninová, L. Sinkulová, R. Slánský, J. Smrkovský, A. Svoboda, M. Synková, B. Šašková, F. Šimčík, O. Šling, L. Štoll, M. Švermová, J. Taufer, J. Taussigová, V. Tomány, A. Trakel, M. Trojanová, J. Uher, V. Uhlíř, J. Ulrich, J. Urbánek, J. Ueberall, V. Vacek, J. Veselý, R. Vetiška, V. Vlček, M. Vobecká, J. Vodička, A. Zápotocký, A. Zmrhal, F. Zvonař, m. Žaloudek.

⁴⁷² Protokol VIII. sjezdu..., s. 197.

předsedy strany a generálního tajemníka byl v podstatě čtyřdenní program VIII. sjezdu KSČ vyčerpán.

Na závěr sjezdu vystoupil se závěrečným slovem předseda strany K. Gottwald, aby jej slavnostně zakončil. Konstatoval, že celý sjezd proběhl hladce a jeho průběh dokázal, že komunisté jsou nezastupitelnou složkou v NF i ve společnosti. Vyzdvihl aktivitu komunistů v orgánech moci, obyčejných členů strany i komunistů na závodech a apeloval na ně, aby v nastaveném kursu nepolevovali, neboť to zpevní a stmelí komunistickou stranu. Řekl, že úspěch sjezdu právě souvisel s těmito činiteli a jen díky usilovné práci mohou komunisté připraveni stanout v čele národa. Nakonec vyslovil přání, aby se strana v den voleb stala nejsilnější stranou v zemi, protože jen tím se bude pokračovat v pokojném budování republiky.

Celkově shrnuto, byl VIII. sjezd skutečně tak úspěšným, jak Gottwald ve své řeči proklamoval? Sjezd se stal v každém případě akcelérátorem politické aktivity KSČ, pro níž byl sjezd důležitou stranickou událostí a významným momentem, jak přitáhnout potenciální voliče před blížícími se parlamentními volbami. Komunisté rovněž vnímali svůj sjezd jako součást agitační předvolební práce, na které měl sjezd nemalý podíl. VIII. sjezd svými hlavními tezemi připravil rámcový volební program strany, se kterým se komunisté hodlali ucházet o voličské hlasy v nadcházejících volbách. Sjezd tak měl v tomto směru působit na veřejnost a ukázat, že KSČ to s „vedoucí úlohou“ ve společnosti myslí vážně a ze svých hlavních postulátů ničeho nesleví. Pokud sjezd hodnotíme z tohoto úhlu pohledu, pak svůj účel splnil.

V.

Květnové parlamentní volby 1946⁴⁷³

Květnové parlamentní volby v roce 1946 se staly významnou politickou událostí v osvobozené republice. Poslední volby se konaly před jedenácti lety, v roce 1935⁴⁷⁴ ve zcela jiných politických vnitropolitických a mezinárodních podmínkách, kdy se čs. komunisté připojili k lidové frontě proti nastupujícímu fašismu, což jim přikázala Kominternu na svém VII. kongresu v roce 1935. Květnové volby 1946 byly zároveň prvními a posledními svobodnými volbami před komunistickým státním převrácením v roce 1948, protože se jich mohlo zúčastnit více stran a svobodně prezentovat svůj program. Již proto se k volbám od začátku roku 1946 upínala pozornost politiků i veřejnosti. Výsledky voleb podstatným způsobem ovlivnily dosavadní složení orgánů moci, spravované do té doby na principu parity⁴⁷⁵ a zároveň utvrdily komunistické funkcionáře o správnosti nastolené politické linie KSČ. Jak komunisté, tak i nekomunisté očekávali od voleb významné posílení svých mocenských pozic, které by zároveň zúžilo druhé straně manévrovací prostor.

Komunisté si slibovali od voleb významné posílení svých pozic jak v nižších orgánech moci (národní výbory všech stupňů), tak hlavně ve vládě a parlamentu a kalkulovali rovněž s oslabením koaličních partnerů. Obecně vzato, měly volby ukázat, jakým směrem se bude vývoj společnosti ubírat, jestli směrem k většímu uplatňování silně (radikálních) levicových prvků v politice a etatizaci, nebo naopak ke standardnímu vyváženému modelu politického středu, prostého dalšího narůstání levicových či krajně levicových požadavků. Komunisté usilovali o to první, aby mohla být zabezpečena pokojná cesta k socialistické přeměně společnosti, pokračování tzv. revolučního procesu, který v představě komunistů ČSR probíhal od osvobození republiky.⁴⁷⁶ Předseda KSČ K. Gottwald nastínil svou představu o volbách takto: „*Ríkám, já osobně jsem toho názoru, že to znamená, že naše strana musí z voleb vyjít jako nejsilnější strana v republice a že společně se sociálními demokraty musí mít absolutní většinu.*“⁴⁷⁷

Pro komunisty představovaly volby vhodným nástrojem, jak uplatňovat dosavadní politickou linii v orgánech moci, aby se mohla naplnit jejich teze o pokojné cestě k socialismu. Z čistě ideologického hlediska totiž komunisté nikdy nepřikládali parlamentu hlavní politickou váhu, neboť viděli těžiště své práce v mimoparlamentní práci, „na ulici“,

⁴⁷³ K problematice květnových voleb 1946 viz např. **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 57 - 64.; **Kaplan, Karel**: Pět kapitol o únoru. Praha 1997, s. 167 – 188; **Pehr, Michal**: Československá strana lidová, s. 75 – 80; **Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav**: Východ..., s. 145 – 147; **Plevza, Viliam**: Historie československé současnosti, s. 118 – 121; **Reiman, Pavel a kol.**: Dějiny KSČ, s. 504 – 505; Tři roky. Přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 – 1948. Brno, rok vydání neuveden, s. 482 – 498; **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal**: Bolševismus..., s. 177 – 193; **Krejčí, Oskar**: Kniha o volbách. Praha 1996, s. 231 - 241; **Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk**: Československá revoluce..., s. 278 – 298; **Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová, Erika**: Křižovatky 20. století..., s. 226 – 228. **Hříbek, Bruno**: Vítězný únor 1948, s. 25 – 27; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 56 – 69; **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika..., s. 117 – 137; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr**: Československá společnost..., s. 75 – 77.

⁴⁷⁴ V těchto volbách, které se konaly 19. 5. 1935 získala KSČ 10,3% získala 30 poslaneckých a 16 senátních mandátů a stala se čtvrtou nejsilnější stranou. **Kárník, Zdeněk**: České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930 - 1935). Praha 2000, s. 496.

⁴⁷⁵ Především nižší komunističtí funkcionáři dávali najevo, že nejsou spokojeni s dosavadním rozložením politickým sil, které prý neodpovídá reálné síle KSČ ve společnosti a volali po rychlém uskutečnění parlamentních voleb.

⁴⁷⁶ **Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk**: Československá revoluce..., s. 282.

⁴⁷⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946.

neboť, jak prohlásil Lenin, parlament pouze odráží třídní poměr sil mimo něj.⁴⁷⁸ V osvobozené republice navíc parlament ztratil dosavadní váhu, který měl za první republiky, komunisté ale věděli, že jeho ovládnutí spolu s levicí může významným způsobem usnadnit KSČ cestu k prosazování její politiky. V opačném případě, kdyby komunisté ve volbách neuspěli, však strana rozhodně nepropadala panice, což vyjádřil lakonicky Gottwald, když na zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946 prohlásil: „*bude i tak ještě mít dělnická třída, naše strana, pracující lid v rukou dostatečné prostředky, zbraně a způsob, jak korigovati prosté mechanické hlasování, při kterém by jaksi rozhodovaly živly reakční a sabotérské.*“⁴⁷⁹

V této souvislosti je nutno vyvrátit názor národně socialistického poslance J. Lesáka, který se domnívá, že kdyby KSČ ve volbách utrpěla porážku, skončila by s politikou NF a provedla by státní převrat.⁴⁸⁰ V té době totiž neovládala všechny mocenské mechanismy potřebné k realizaci mocenského zvratu, zejména ještě neovládala důležité složky obou silových resortů, rovněž mezinárodní situace nenahrávala pokusu o zásadní politickomocenský zlom.

Volby měly pro komunisty a nekomunisty zcela jiný dopad a podle jejích výsledků také museli přizpůsobit a korigovat své politické cíle. Z nekomunistických stran to platilo zvláště o národně socialistické straně, která se domnívala, že vyjde z voleb jako vítězná strana, protože „revoluční vlna“ již opadla, což proklamoval její předseda P. Zenkl⁴⁸¹ shodně s předsedou lidové strany msgre dr. J. Šrámkem.⁴⁸² Falešný optimismus nekomunistických stran a nesprávné posouzení politickomocenského rozložení sil měly vyvrátit parlamentní volby, jistě nejdůležitější politická událost rok po skončení druhé světové války.

V parlamentních volbách mělo být zvoleno řádné zákonodárné těleso Ústavodárné národní shromáždění (ÚNS)⁴⁸³, které rušilo princip parity z delegovaného Prozatimního národního shromáždění (PNS) a podle zásady poměrného zastoupení, převzatého z první republiky, rozdělovalo moc ve státě podle výsledků voleb. Zákon o ÚNS⁴⁸⁴ parlament přijal 11. 4. 1946 a navazoval na dohodu politických stran NF z ledna 1946. ÚNS bylo na rozdíl od prvorepublikového Národního shromáždění jednokomorové a mělo mít 300 poslanců.⁴⁸⁵ Jeho přidruženým orgánem byl Stálý výbor čítající 24 členů, výkonným orgánem předsednictvo složené po jednom zástupci ze všech politických stran; předsedou se stal nejprve na jeden

⁴⁷⁸ V první republice komunisté podle svých slov používali parlamentní tribunu jako jednu z platform uplatňování třídního boje proti buržoazii a kapitalistickému státu.

⁴⁷⁹ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946; **Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav:** *Východ...*, s. 144; **Kaplan, Karel:** *Nekrvavá revoluce*, s. 57.

⁴⁸⁰ Autorův rozhovor s J. Lesákem z 12. 3. 2005.

⁴⁸¹ P. Zenkl (1884 - 1975), československý politik., národně socialistický předák. Vystudoval filologii na Karlově Univerzitě a stal se profesorem češtiny. Zabýval se sociálními otázkami a později zastával funkci ředitele Ústřední sociální pojišťovny. V letech 1937 – 1939 byl primátorem Prahy, za okupace zatčen a vězněn v koncentračním táboře. V roce 1945 byl Zenkl zvolen předsedou národně socialistické strany, po volbách v roce 1946 jmenován prvním náměstkem předsedy vlády K. Gottwalda. Po únoru 1948 emigroval do USA a stal se předsedou Rady svobodného Československa a exilové národně socialistické strany. Zemřel v roce 1975 ve Washingtonu.

⁴⁸² J. Šrámek (1870 - 1956), československý politik a katolický kněz. Působil jako politik již za Rakouska – Uherska, v roce 1894 se stal předsedou křesťansko – sociální strany pro Čechy a Moravu, v letech 1907 – 1918 byl poslancem říšské rady ve Vídni, v letech 1920 – 1939 ministrem všech československých vlád a po celou dobu války předsedou londýnské exilové vlády. Po válce se stal předsedou lidové strany a ve straně požíval značné autority. Po únoru 1948 po nezdařeném útěku byl internován v klášteře, kde také v roce 1956 umírá.

⁴⁸³ Více k ÚNS a jeho volbě viz **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** *Vývoj práva...*, s. 214 – 221.

⁴⁸⁴ Zákon č. 65/1946 Sb. o volbě ústavodárného národního shromáždění a zákon č. 67/1946 Sb. o volbě Ústavodárného národního shromáždění. Na zákon č. 65/1946 Sb. navazovaly další prováděcí předpisy, zejména směrnice ministerstva vnitra č. 1064/1946 Úř. L. I z 18. 4. 1946, o provádění zákona o volbě Ústavodárného národního shromáždění (účinnost od 20. 4., zrušeno 8. 6. 1948). Celé znění tohoto zákona viz **Flegl, Vladimír:** *Dokumenty k vývoji...*, s. 99 – 102; **Soukup, Jaroslav:** *Cestou května...*, s. 363 – 366.

⁴⁸⁵ Předválečné NS mělo 200 členů, senát 150.

měsíc komunista A. Zápotocký, potom národní socialista J. David.⁴⁸⁶ Mandát ÚNS trval od ustavující schůze 18. 6. 1946 do 30. 5. 1948, tedy dva roky, a jeho stěžejním úkolem bylo podle článku 1 dát zemi novou ústavu, jež by odrážela poválečné a sociálně – ekonomické realie, protože původní, stále platná ústava z února 1920, již tomuto stavu fakticky neodpovídala.⁴⁸⁷ Nová ústava se později stala jádrem mocenského sváru KSČ s nekomunisty o její jednotlivé články, a proto se ji až do února 1948 nepodařilo vytvořit, neboť se na její podobě strany nebyly schopny až do února 1948 kvůli vzájemným rozporům dohodnout.⁴⁸⁸ Zákon dále rozdělil území Československa do 28 volebních krajů – 13 v českých zemích, 6 v zemi moravskoslezské, 9 na Slovensku.⁴⁸⁹ Na jednotlivé územní celky připadl určitý počet mandátů: pro české země 150, zemi moravskoslezskou 81, Slovensko 69; celkem tedy 300 mandátů.⁴⁹⁰ Na podkladě zákona o ÚNS potom proběhly *de facto* samotné parlamentní volby.

Další zákonem, který parlament před volbami přijal a který se bezprostředně vztahoval k volbám, se stal zákon o úpravě stálých seznamů voličských ze dne 21. 2. 1946.⁴⁹¹ Přebíral mnohé předpisy z první republiky, současně zaváděl do té doby některé novinky, jež ovlivnily průběh a výsledek hlasování. Nařizoval povinnou voličskou účast, jež v předválečné republice rovněž existovala, k volbám nemusely jít a exempťovány z voličského seznamu byly pouze osoby starší 70 let a vážně nemocné osoby.⁴⁹² Každý občan, který se mohl voleb zúčastnit, ale neučinil tak, se vystavil finančnímu postihu. K volbám nemohli být samozřejmě připuštěni lidé zkompromitovaní, státně nespolehliví, kolaboranti, zrádci; tyto záležitosti podrobně upravovaly příslušné zákony. Vláda se na své 36. schůzi 1. 3. 1946 potom usnesla, že nebudou do voličských seznamů zahrnuty 1) osoby, proti kterým bylo zahájeno soudní řízení podle retribučního dekretu a obdobných nařízení na Slovensku, jež byly vzaty do vyšetřovací vazby, za 2) osoby právoplatně odsunuty dle dekretu o národní cti a obdobných ustanovení slovenských nařízení. Do voličských seznamů se zapíší, ale k výkonu volby nebudou připuštěni, uzná – li to volební komise ONV dvoutřetinovou většinou za 1) osoby, proti nimž bylo do 15. 2. 1946 učiněno trestní oznámení nebo zahájeno trestní řízení pro některý trestný podle příslušných předpisů, vyžaduje – li to veřejný zájem, 2) osoby, jež byly členy nebo funkcionáři organizací či skupin, které mají být určeny vládními nařízeními.⁴⁹³

Další novinku představovalo snížení hranice aktivního volebního práva na 18 let dříve (21 let), pasivní volební právo měl občan po dosažení 21 let⁴⁹⁴, čímž přibýlo asi 500 000 nových voličů z celkového počtu 7 milionů a přiznání aktivního volebního práva příslušníkům branné moci a SNB.⁴⁹⁵ Kontroverznost zákona se projevila v ustanovení § 2, odst. 1, kde umožňovalo výkon volebního práva jedině občanům české, slovenské nebo „jiné slovanské národnosti.“, což v praxi znamenalo, že německým antifašistům, jimž stát přiznal československé občanství, bylo odňato volební právo.⁴⁹⁶ Zákon projednávala vláda na své 31. a 36. schůzi 15. 2. a 1. 3. 1946, kde bylo schválena jeho původní znění.⁴⁹⁷ Zákon o stálých voličských

⁴⁸⁶ Předsednictvo ÚNS dále tvořili: A. Petr, F. Komzala, A. Hodinová – Spurná, F. Tymeš (všichni zároveň místopředsedové)

⁴⁸⁷ Zákon č. 65/1946 Sb., čl. 1.

⁴⁸⁸ K tomu viz **Kaplan, Karel**: Příprava ústavy v ČSR v letech 1946 – 1948. Soubor dokumentů. Praha 1993.

⁴⁸⁹ V první republice se volilo ve 23 krajích.

⁴⁹⁰ Ročenka Ústavodárného shromáždění. Praha 1946, s. 6.

⁴⁹¹ Zákon č. 28/1946 Sb.; jeho výňatky viz příloha č. 6. O přípravě zákona viz **Malý, Karel – Soukup, Ladislav**: Vývoj práva..., s. 214 – 216.

⁴⁹² Zákon č. 28/1946 Sb., par. 11.

⁴⁹³ SÚA, f. 100/24, zápis 36. schůze vlády ze dne 1. 3. 1946, viz též A PSP ČR, www.psp.cz.

⁴⁹⁴ **Pehr, Michal**: Československá strana lidová..., s. 75.

⁴⁹⁵ V první republice nemohly tyto osoby volit z důvodu své nepolitčnosti. Zbaveny volebního práva byly zákonem č. 56/1946 Sb. z roku 1926.

⁴⁹⁶ Ustanovení vycházelo z pojetí kolektivního zbavení občanského práva, který přecházel ústavní dekret č. 33/1945 Sb.

⁴⁹⁷ SÚA, f. 100/24, zápis 31. a 36. schůze vlády ze dnů 15. 2. 1946 a 1. 3. 1946., viz též A PSP ČR, www.psp.cz.

seznamech se rozpracovával v pohnuté době, plné vyhroceného nacionalismu, a stal se tak výrazem dobové reality, proto je nutné jej vnímat v tomto rámci, na druhou stranu je neoddiskutovatelné, že obsahoval prvky zcela demokratickým principům cizí.

O parlamentních volbách se jednalo ve vládě a NF, kde se rokování soustředila konkrétně na předvolební kampaň a její průběh. Vláda jednala o volbách na své 43. schůzi vlády 19. 3. 1946, kdy proklamovala slušné vedení předvolebního boje a doporučila, aby o tom všechny strany vydaly společné komuniké.⁴⁹⁸ Návrh přednesl národně socialistický náměstek předsedy vlády J. Stránský⁴⁹⁹ a byl jednomyslně přijat. Zasedání vlády na závěr uložilo předsednictvu vlády, aby svolalo NF, kde se mělo o volbách dále jednat.⁵⁰⁰

NF rozhodla na svých schůzích ve dnech 16. 1. a 25. 3. 1946 o tom, že předvolební kampaň proběhne slušně⁵⁰¹, bez osočování a vzájemných útoků politických stran.⁵⁰² Zároveň se strany zavázaly, že po volbách znovu utvoří NF a budou pokračovat v dosavadní spolupráci. Nepísané pravidlo o slušném vedení předvolební kampaně se ukázalo spíše jako přání než skutečnost, neboť nastávající předvolební boj o voliče se byl velice ostrý, místy přecházel až v lacinou demagogickou a populistickou frašku. Ministr pošt F. Hála⁵⁰³ prozíravě v lednu 1946 předpověděl, že „volby, které se připravují, budou velmi těžké a mnohdy konány teroristicky.“⁵⁰⁴ Musíme si však uvědomit, že jakmile jde o rozdělení moci, politikové používají všechny dostupné prostředky k tomu, aby získali co nejvíce politickomocenského vlivu v zemi, a to i za cenu pokleslého vedení předvolební kampaně před voliči. Kampaň se nejenom nevedla mnohdy slušně a korektně, ale politické strany ve snaze zaujmout voliče používaly i vyloženě nečisté praktiky; jako příklad zde můžeme uvést snahu komunistů o politickou diskreditaci předsedy národních socialistů P. Zenkla, jehož se pokusili vylicít jako „prominentního vězně“ koncentračního tábora, který se choval k ostatním vězňům povýšeně.⁵⁰⁵

V době, kdy se rozhodovalo o volbách a předvolební kampani, probíhal boj o tzv. bílé lístky.⁵⁰⁶ Oficiálně měl volič právo bílým lístkem vyjádřit svůj nesouhlas s novými „lidově

⁴⁹⁸ SÚA, f. 100/24, zápis 43. schůze vlády z 19. 3. 1946, viz též A PSP ČR, www.psp.cz

⁴⁹⁹ J. Stránský (1884 - 1973), československý politik, právník a novinář, syn zakladatele *Lidových novin* A. Stránského. Původně stál u zrodu národně demokratické straně, poté představitel Národní strany práce, která se potom sloučila s národně socialistickou stranou. Od roku 1934 byl profesorem právní vědy na Masarykově univerzitě. Za války se stal členem exilové vlády, po válce ve funkci ministra spravedlnosti připravoval poválečné retribuční zákony. Zastával i funkce náměstka předsedy vlády a ministra školství po Z. Nejedlém. Po únoru 1948 odešel do exilu, kde působil v Radě svobodného Československa. Zemřel v roce 1973 v Londýně.

⁵⁰⁰ SÚA, f. 100/24, zápis 43. schůze vlády ze dne 19. 3., viz též A PSP ČR, www.psp.cz.

⁵⁰¹ I když se strany dohodly na „slušném“ vedení předvolební kampaně, skutečná praxe k tomu měla daleko. Např. na Slovensku zastřelil komunist J. Kresák v Dolnom Kubíne studenta A. Hlavatého, který agitoval pro Demokratickou stranu, komunistického předsedu místní organizace KSS v Čároch zavraždil J. Kollár. Tyto excesy byly sice ojedinělé, ale mají jistou vypovídací hodnotu o celkové napjaté atmosféře před volbami.

⁵⁰² SÚA, f. 100/24, zápisy schůzí NF ze dnů 17. 1. a 25. 3. 1946; **Kaplan, Karel**: Některé revoluce, s. 59; **Pehr, Michal**: Československá strana lidová..., s. 76; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 57; **Kocian, Jiří**: Československá národně socialistická..., s. 100; **Kladiva, Jaroslav**: Kultura a politika..., s. 118; **Žurica, S. Milan**: Dějiny Slovenska..., s. 211; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr**: Československá společnost..., s. 75; **Malý, Karel – Soukup, Ladislav**: Vývoj práva..., s. 219.

⁵⁰³ F. Hála (1893 - 1952), československý lidovecký politik, od roku 1928 člen ústředního výkonného výboru a předsednictva strany. Za války zastupoval ČSL v odbojové organizaci Politické ústředí, v letech 1940 – 1945 členem Státní rady, po válce jmenován ministrem pošt. Po únoru 1948 byl po nezdařeném pokusu o útěk internován v klášteře, kde v roce 1952 zemřel.

⁵⁰⁴ **Pehr, Michal**: Československá strana lidová 1945 – 1946. Diplomová práce. Praha 2003, s. 78.

⁵⁰⁵ Podobnou kampaň rozjela KSČ i proti generálnímu tajemníkovi národně socialistické strany doc. V. Krajínovi, kterého obvinili z kolaborace s fašistickým režimem, což bylo vzhledem ke Krajínově prokazatelné odbojové činnosti nehorázné nařčení.

⁵⁰⁶ K tomu viz. **Kárník, Zdeněk – Pehr, Michal**: Bolševismus..., s. 179 – 180; **Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk**: Československá revoluce..., s. 284; **Kocian, Jiří**: Československá strana národně socialistická..., s. 100 – 101; **Malý, Karel – Soukup, Ladislav**: Vývoj práva..., s. 217.

demokratickými“ poměry, který by použil u voleb namísto řádného hlasovacího lístku. S tímto nápadem, ukazující přednosti „nové demokracie“, přišli komunisté, kteří se obávali, že by voliči zakázaných stran, a nebylo jich málo, mohli podpořit nějakou z nekomunistických stran, zvláště národně socialistickou a lidovou. Tímto opatřením, koncipované jako taktický předvolební tah, doufali, že voliči zakázaných stran svoji nespokojenost se zákazem „svých“ stran vyjádří právě vhozením bílého lístku a nebudou volit nekomunistické strany. Komunistům šlo naopak získat hlasy zakázaných stran na úkor národních socialistů a lidovců, nikoliv na úkor sociální demokracie, aby nebyla oslabena levice jako celek. Přitom komunisté předpokládali, že se jim podaří získat až 130 000 hlasů zakázaných stran⁵⁰⁷ K. Gottwald o bílých lístcích prohlásil: „*Bílými lístky říkáme, že se nebojíme plebiscitu a dáváme voličům, kteří se dosud nepřizpůsobili* [novým společensko – politickým poměrům – pozn. aut.], *možnost, aby se projevíli*.“⁵⁰⁸ P. Drtina⁵⁰⁹ správně vystihl ve svých pamětech otázku bílých lístků takto: „*Jim* [komunistům – pozn. aut.] *šlo o to, aby hlavně oslabili bílými lístky své odpůrce*.“⁵¹⁰ O bílé lístky se vzápětí rozhořel boj nejen v parlamentě, ale i NF, když se proti bílým lístkům postavili národní socialisté⁵¹¹, slovenští demokraté, po delším váhání i lidovci, pro se vyslovili komunisté a sociální demokraté. NF přijala na své schůzi 21. 2. 1946 usnesení, které přesouvalo hlasování o existenci bílých lístků na půdu parlamentu, kde se mělo bojovným hlasováním (prvním v osvobozené republice) definitivně rozhodnout. Při hlasování v parlamentě 11. 4. 1946 byli demokraté přehlasováni poměrem 155: 131 a bílé lístky tak prošly, což zejména národním socialistům a slovenským demokratům přineslo velké zklamání.⁵¹² Národní socialista P. Drtina označil bílé lístky „za skvrnu na naší demokracii.“⁵¹³ Jak se později ukázalo, bílé lístky neměly ani v českých zemích, ani na Slovensku významnější vliv na výsledek voleb.⁵¹⁴

Zakázané strany sice nemohly vyvíjet žádnou politickou činnost, avšak jejich jednotliví funkcionáři hledali cestu do povolených stran NF, tedy i do komunistické.⁵¹⁵ Ač komunisté pravidelně deklarovali, že ve svých řadách nesdružují bývalé členy zakázaných stran, nebylo tomu tak. Na své volební kandidátce měli prokazatelně např. bývalou členku činovnici agrární strany A. Mrkošovou⁵¹⁶, dalšího představitele této strany J. Pilaře nebo J. Taubera. Bývalí funkcionáři agrární strany, kterým se v jednáních s dr. E. Benešem v únoru 1945 a následných poradách NF nepodařilo obnovit svou činnost, stáli před otázkou, která z povolených stran by nejlépe reprezentovala jejich politické zájmy. Zvažovali více alternativ, jednou z nich byl kolektivní vstup do lidové strany v roce 1945, který ovšem nevyšel, protože nedošlo

⁵⁰⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 7, a. j. 330.

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 179.

⁵⁰⁹ P. Drtina (1900 - 1980), národně socialistický politik. Syn filozofa F. Drtiny vystudoval právnickou fakultu v Praze, od roku 1929 úředník Kanceláře prezidenta republiky, od roku 1936 osobní tajemník prezidenta Beneše. V období okupace pracoval v českém vysílání BBC pod pseudonymem Pavel Svatý (Po válce vyšla sbírka jeho rozhlasových projevů „A nyní promluví Pavel Svatý“), spolu s prezidentem Benešem hájil koncepci tzv. nepřerušené právní kontinuity Československa. Po válce zastával funkci ministra spravedlnosti v Gottwaldově vládě, v orgánech moci a zvláště v parlamentě ostře odsuzoval komunistické politické praktiky, zejména v Bezpečnosti. Po demisi 12 ministrů v únoru 1948 se neúspěšně pokusil o sebevraždu. V roce 1953 odsouzen na 15 let vězení, v rámci prezidentské amnestie v roce 1960 propuštěn, o devět let později rehabilitován. Rehabilitaci zrušil v roce 1971 normalizační režim. P. Drtina zemřel v roce 1980.

⁵¹⁰ **Drtina, Prokop:** Československo, můj osud..., s. 157.

⁵¹¹ Za národní socialisty se jmenovitě postavil proti bílým lístkům např. poslanec Burian.

⁵¹² A PSP ČR, www. psp.cz.

⁵¹³ **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 180.

⁵¹⁴ Rozpravu NF ze dne 21. 2. 1946 viz přílohu č. 8.

⁵¹⁵ Např. členem lidové strany se stal bývalý agrárník S. Broj, který byl v roce 1950 komunisty popraven, R.

Sochorec, taktéž po únoru 1948 perzekvovaný, Š. Benda; z bývalých členů živnostenské strany přešel k národním socialistům F. Přeučil, do lidové strany Fusek, někdejší předseda Ústřední rady obchodů, z národně demokratické strany do ní přešli V. Klíma, V. Havel, do lidové strany V. Schaffer, V. Sís a další.

⁵¹⁶ Za KSČ byla poslankyní do roku 1953.

k jednomyslné dohodě. Další možnost představovala národně socialistická strana, jež projevila zájem o vybrané funkcionáře; byli jimi L. Feierabend, ing. L. Kameníček, S. Novák, L. Slíva, Č. Torn, J. Ševčík, M. Rechcigl.⁵¹⁷ S některými jmény, jako např. L. Feierabend⁵¹⁸, počítala i na svoji volební kandidátku.⁵¹⁹ Tato část bývalé agrárnícké garnitury nakonec přešla k národním socialistům, jež si slibovali od bývalých agrárníků, že jim pomůžou proniknout na venkov a získat nemalou část hlasů rolnictva.⁵²⁰ Tento pokus však ztroskotat a sami agrárníci (Feierabend) byli výsledkem voleb na vesnici frustrováni a později si stěžovali na neprozíravé cíle, se kterými do národně socialistické přišli. Feierabend ve svých pamětech píše o zklamání, jaké se jej spolu s dalšími bývalými agrárníky zhostilo: „*Také agrárníci v národně socialistické straně byli zklamáni, poněvadž venkovské obce vykazovaly vysoké procento komunistických hlasů a tak značnou mírou přispěly k vítězství radikální levice.*“⁵²¹

Vláda rozhodla, že ve volbách mají právo kandidovat ty subjekty, které prokazatelně vyvíjejí k 30. 4. 1946 politickou činnost⁵²². K tomuto datu se stihly zaregistrovat ještě 2 menší politické strany Strana práce, jakožto odnož sociální demokracie na Slovensku, resp. její územní organizace, a slovenská Strana slobody (dřívejší název křesťansko – republikánská strana nebyl NF povolen z důvodů reminiscence na ideologii politického katolicismu), sdružující různé ideové proudy. Stranu práce NF zaregistrovala 20. 1. 1946 a Stranu slobody potom 1. 4. 1946⁵²³; jejich politický vliv byl ale nepatrný, marginální. Nenaplnila se ani předpoklady komunistů, že by tyto strany mohly odčerpat část voličských hlasů silné, leč ideově nesourodé Demokratické strany.⁵²⁴

Každá strana byla připravena rozvinout svou volební kandidátku, která od kandidátky do PNS v mnoha ohledech lišila. Strany se dohodly, že před volbami bude každý politický subjekt postupovat samostatně a postaví vlastní kandidátku do parlamentu. Občas se můžeme setkat v komunistickém dějepisectví s názorem, že KSČ chtěla vytvořit společnou kandidátku v rámci dobrých vztahů v NF. Toto tvrzení je nejenže nesmyslné a nepravdivé, ale *eo ipso* nelogické, neboť právě od voleb očekávala strana podstatné posílení svých mocenských pozic.

Komunisté se začali zabývat přípravou voleb na přelomu let 1945 a 1946 a komplexněji potom od února 1946. Na zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946 prohlásil Gottwald, že situace dozrála k tomu, aby byly vypsány parlamentní volby, neboť „ve vládě začínají již tahanice a začíná to tam skřípat.“⁵²⁵ Komunisté zde poprvé nastínili svoje představy o přípravě voleb a dalších aspektů s nimi souvisejících a současně vyhodnotili i aktuální politickou situaci. Šlo také o to, že komunisté si již v této době stěžovali na stále úpornější práci ve vládě a NF, takže konání

⁵¹⁷ **Feierabend, Ladislav, Karel:** Politické vzpomínky III..., s. 308; **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 58.

⁵¹⁸ L. Feierabend (1891 – 1969), český agrární politik a právník. V roce 1934 se stal předsedou Československé obilní společnosti, v letech 1938 – 1939 byl ministrem zemědělství ve vládě J. Syrového a A. Eliáše. V letech 1941 – 1945 ministr finance ve londýnské exilové vládě msgr. dr. J. Šrámka, po válce vstoupil do národně socialistické strany, kde pracoval jako zemědělský expert. Po únoru byl pro komunisty jako bývalý agrárník *persona non grata*, proti emigroval nejprve do Velké Británie, poté do USA. Zemřel v roce 1969.

⁵¹⁹ Feierabend měl kandidovat za okres Praha – venkov.

⁵²⁰ Nutno říci, že sami národní socialisté, ač bývalou agrárníckou garnituru ujišťovali, že bude pod jejich ochranou, se na ni (např. Zenkl) dívali se značnou rezervovaností. Naopak vstup bývalých agrárníků do národně socialistické strany využili před volbami komunisté, kteří proti nim spustili ve svém tisku (konkrétně proti Feierabendovi) „bubnovou palbu“. K tomu viz **Kocian, Jiří:** Československá strana národně socialistická..., s. 93 – 95.

⁵²¹ **Feierabend, Ladislav, Karel:** Politické vzpomínky III..., s. 314.

⁵²² **Malý, Karel – Soukup, Ladislav:** Vývoj práva..., s. 218.

⁵²³ Ke genezi těchto stran viz **Rychlík, Jan:** Češi a Slováci ve 20. století..., s. 41; Československé dějiny v datech..., s. 465 a 467.

⁵²⁴ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 7, zasedání ÚV KSČ z 4. 2. 1946; **Đurica, S. Milan:** Dějiny Slovenska..., s. 211.

⁵²⁵ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946; **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 56.

voleb mohlo problémy s další koaliční spoluprací vyřešit ve prospěch komunistů. Na zasedání vystoupil předseda K. Gottwald, který zdůraznil, že KSČ musí z voleb vyjít jako nejsilnější strana, jež jednak má získat v parlamentě většinu spolu se sociální demokracií a jednak aby mohlo být zabezpečeno pokračování politiky NF. Gottwald, Švermová a Kopecký vyslovili přání, aby volební výsledek strany překročil 50 %. Funkcionáři potom debatovali o možném termínu konání voleb. Nejschůdnější variantou se jim zdála buď poslední neděle v květnu, tedy 26. 5. 1946, nebo případně první neděle v červnu.⁵²⁶ Byl vysloven souhlas s první variantou, otázka se pak stala předmětem dalšího jednání v NF a ve vládě, kdy ministerstvo vnitra vydalo vyhlášku 19. 4. 1946 o vypsání voleb do ÚNS.

Gottwald věnoval aktuální politické situaci, když se vyjádřil k vzniku Strany práce⁵²⁷, s jejímž vznikem nesouhlasil, protože, jak řekl, vzešla z renegátských živlů a její ustavení by znamenalo tříštění levice⁵²⁸; ve skutečnosti se Gottwald obával, že tato strana mohla odčerpát hlasy KSČ a posílit sociálně demokratickou stranu, kterou potřebovali sice komunisté jako svého hlavního spojence, zároveň však slabou.

Volby měly podle komunistického vedení potvrdit a rozšířit pozice KSČ, přičemž pod rozšířením pozic KSČ rozuměla nejen výraznější zastoupení komunistů ve vládě, ale i pronikání do státního aparátu a vytlačování ostatních stran z veřejného života. Cílevědomost, s níž šli komunisté do voleb, kvitoval V. Kopecký, když prohlásil: „*Dnes můžeme říci, že jsme rozhodujícím činitelem v republice, lid to chápe, chce nám nejvíce moci dáti.*“⁵²⁹ Optimismus komunistů pramenil jistě z politickomocenského postavení KSČ, jejíž popularita již před volbami byla velká a stále rostla a navíc se těšila mezi obyvatelstvem vzrůstající prestiži. Gottwald na zasedání podotknul, že volební a předsjezdová kampaň spolu souvisejí, přičemž doporučoval využít předsjezdové kampaně k tomu, aby se zvedla politická úroveň strany a jejího členstva, kteří se měli seznámit s politickou linií strany, zároveň kladl akcent na organizační jednotu strany.⁵³⁰

Zasedání ÚV KSČ, konající se 3. 5. 1946, potom blíže rozpracovávalo předvolební taktiku a přípravu předvolební kampaně. Jako její ústřední heslo komunisté vybrali slogan „republice, více práce, to je naše agitace“, předběžně přijaté již na VIII. sjezdu strany.⁵³¹ Na zasedání bylo rozhodnuto o konkrétních krocích, které měly vést k úspěšnému nástupu do voleb, přičemž zvláštní místo v taktice KSČ zaujímaly tzv. získávací kampaně a dobrovolné pracovní brigády komunistů⁵³², kteří měli zdarma odpracovat určitý počet hodin ve prospěch republiky.⁵³³ Přitom se hledělo i na zdánlivě méně významné detaily; např. komunisté vyhlásili březen roku 1946 jako měsíc nových předplatitelů Rudého práva a pracovníci komunistických sekretariátů se snažili přesvědčit lidi, aby se stali abonenty *Rudého práva*. ÚV rozhodl o zřízení instituce tzv. desítkových důvěrníků při nižších organizacích strany⁵³⁴ a okrskových důvěrníků, jejichž úkolem bylo získávat agitační práci další potenciální členy; navíc bylo uloženo každému komunistovi, aby získal pokud možno další jednoho až tří členy strany. Náborová kampaň se vyznačovala velkou aktivitou v nižších člancích organizací stran, jež naléhaly na řadové členy, aby iniciovali intenzivní agitační práce v jednotlivých

⁵²⁶ SÚA, f. 100/24, sv. 2, a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946. Národní socialisté navrhovali, aby se volby konaly v únoru nebo v březnu, sociální demokraté navrhovali 5. květen, lidovci duben. Viz **Kocian, Jiří**: Československá strana národně socialistická..., s. 100.

⁵²⁷ Vznikla v březnu 1946.

⁵²⁸ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 9, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946.

⁵²⁹ Tamtéž.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 10, zasedání ÚV KSČ 3. 5. 1946; **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 58.

⁵³² Nejvýznamnější touto akcí byla akce nazvaná „1 000 000 pracovních hodin republice“ na jaře 1946, otištěná v *Rudém právu* dne 5. 8. 1946.

⁵³³ **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce..., s. 59 – 60.

⁵³⁴ O zřízení této instituce byla řeč již na VIII. sjezdu KSČ, kde bylo rozhodnuto o iniciování jejího vzniku.

obcích.⁵³⁵ Navíc komunisté organizovali s úspěchem tzv. agitační úderky, které byly složené převážně z mládeže a mladých komunistů.

Na Slovensku se bezprostřední předvolební situací zabývala KSS na svém zasedání 11. – 12. 3. 1946. Na něm se funkcionáři zabývali aktuální politickou situací na Slovensku, kdy konstatovali, že v DS začínají převládat „reakční“ živly a podle toho bude nutné upravit strategickou předvolební linii strany. Hlavní důraz slovenští komunisté kladli na zasedání na hospodářskou stránku, především na industrializaci Slovenska, která byla obsažena již v Košickém vládním programu.

Samotná předvolební kampaň vypukla 25. 4. 1946, přičemž komunisté zahájili svoji předvolební kampaň komunisté zahájili začátkem května 1946, její vrchol potom spadá do průběhu května.⁵³⁶ Komunisté pojali předvolební kampaň vážně a zřídili pro věc parlamentních voleb ústřední volební komisi, za kterou zodpovídala M. Švermová, řídící organizační oddělení ÚV KSČ. Dalšími členy komise byli J. Frank (zástupce), J. Dubský, J. Horn a H. Lomský.⁵³⁷ Ústřední volební komise měla na starosti řadu úkolů, mezi kterými dominovala agitačně – propagační stránka; v každém volebním kraji ustavila zvláštní agitační komise, mající mj. za úkol zapojit do předvolebního zápolení řadového komunistu a členský aktiv. Souhrnem všech opatření vznikl propracovaný a mohutný agitačně – propagační aparát, jenž měl zmobilizovat celou stranu do akce a demonstrovat připravenost a odhodlání komunistů ve volbách uspět.

Komunistická předvolební kampaň se lišila od ostatních stran několika rysy, neboť byla v první řadě založena na mohutné náborové akci a masivní agitačně – propagační činnosti, kterou vyvíjely základní organizace strany až po ústředí, jak už bylo zmíněno. Předvolební kampaň se naplno rozběhla v komunistickém tisku, zvláště v Rudém právu a dalších tiskovinách, jež zahájili společnou intenzivní získávací kampaň. Náborová kampaň se stala určujícím prvkem komunistické předvolební agitace a komunisté ji věnovali velkou pozornost. Předseda KSČ zdůrazňoval, že růst členské základny bezprostředně v předvolebním období představuje uhlavní kámen aktivity KSČ, která viděla v postupném mohutnění členské základny jeden z hlavních předpokladů úspěšného výsledku strany ve volbách.⁵³⁸

Komunisté měli na rozdíl od ostatních stran v agitačně – propagační práci několik výhod, jež se ukázaly jako nezanedbatelné. V první řadě ovládali ministerstvo informací, pod nějž spadaly sdělovací prostředky, rozhlas a které řídil V. Kopecký; navíc jeho sekce byly plně pod kontrolou komunisty dosazených spolehlivých lidí.⁵³⁹ Ministr informací rozhodoval například o přidělech papíru⁵⁴⁰, o vystupování politiků v rozhlase nebo povoloval, jaká tištěná periodika mají vycházet a též rozhodoval o jejich obsahu.⁵⁴¹ Oficiálně pak měla každá strana dovoleno při předvolební kampani hodinové vystoupení svých kandidátů v rozhlase, aby představili a popularizovali své programy. Za druhé disponovala KSČ dostatkem finančních

⁵³⁵ Souhrn všech těchto opatření týkajících se masového náboru do strany daly později za vznik tzv. Gottwaldovy výzvy (červen 1947), akce, která měla do řad KSČ přivést pokud možno co nejvíce „prověřených“ členů s pevnými ideologickými postoji.

⁵³⁶ **Cesar, Jaroslav – Snítíl, Zdeněk:** Československá revoluce..., s. 280 – 283.

⁵³⁷ 14.5. 1946 byla ústřední volební komise zrušena a nahrazena tzv. volebním výborem, jež tvořili J. Frank, J. Dubský a J. Hendrych.

⁵³⁸ Srov. **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 185 – 188; **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 58 – 60.

⁵³⁹ Rozhlasový odbor řídil spisovatel I. Olbracht, filmový V. Nezval, publikační F. Halas, generálním ředitelem rozhlasu byl B. Laštovička, účastník moskevských jednání v březnu 1945, programovým ředitelem potom M. Očadlík. K tomu ještě připočteme vedoucího vzdělávacího odboru Z. Nováka. Ostatní strany neměly v rozhlase silné zastoupení, ale např. ředitelem ČTK byl národní socialista, v únoru 1948 „vyakčňený“.

⁵⁴⁰ To byl zvlášť důležitý aspekt, protože po druhé světové válce byl v republice nedostatek papíru.

⁵⁴¹ Např. již na podzim roku 1945 ministr informací zakázal na několik měsíců lidovecký časopis *Obzory* pro údajné protisovětské štvavé články.

zdrojů⁵⁴², jež použila na pronájem velkých ploch pro svou agitaci, jako třeba Staroměstské nebo Václavské náměstí, což se na první pohled zdá jako nepodstatné maličkosti, avšak jak se později ukázalo, splnily svůj účel.⁵⁴³

Jak můžeme pozorovat, komunistická strana patřila v přípravě své předvolební kampaně k neaktivnějším, doslova hýřila pracovním nadšením, zdaleka se s ní nemohly měřit ostatní strany, jejichž kampaně se oproti komunistům nejen opozdily, ale můžeme říci, že postrádaly pracovní intenzitu, kterou rozvinuli komunisté. Předseda strany Gottwald prohlásil, „že hlavním obsahem naší politiky je práce.“⁵⁴⁴, čímž vlastně vyjádřil podstatu komunistické předvolební kampaně.

Národní socialisté se ve své předvolební kampani soustředili na kritiku všech stran NF, včetně lidové strany⁵⁴⁵ a nejintenzivněji potom KSČ, jež představovala podle nich hlavní nebezpečí pro tehdejší okleštěnou demokracii. Ota Hora⁵⁴⁶, národně socialistický poslanec a člen bezpečnostního výboru parlamentu ve své knize „Svědectví o puči“ charakterizoval volby výstižně: buď bude posílena demokracie, ohraničená rámcem NF, nebo se učiní další krok k jejímu oslabení a naopak povstanou ty síly, které směřují k totalitě.⁵⁴⁷ Můžeme říci, že útoky národně socialistické strany, směřující napříč celou NF, měly nahradit funkční politický program, neboť největší slabinou národních socialistů byla právě jeho absence⁵⁴⁸, která by vtiskl straně tvář, což si dobře uvědomovalo vedení strany v čele s P. Zenklem. Přitom volební politický program a jeho popularizace je, jak víme, jedním ze základních stavebních kamenů každé strany, která chce ve volbách uspět. Národně socialistická strana byla v tomto ohledu zvláštním subjektem, jehož charakteristická ústřední hesla socialismus – demokracie – nacionalismus se měnila podle aktuálních potřeb vedoucích funkcionářů.⁵⁴⁹ Předseda strany P. Zenkl prohlásil: „*Základ národního socialismu spatřuji v harmonickém spojení tří hlavních zásad, zásady nacionalismu, socialismu a demokracie.*“⁵⁵⁰ Jak mi potvrdil J. Lesák, bezradnost vedení strany při tvorbě životaschopného a konsistentního programu byla jednou z hlavních příčin porážky národně socialistické strany ve volbách.⁵⁵¹

Lidová strana, podobně jako národně socialistická, se ještě před volbami vymezila proti komunistům a totalitarismu vůbec. Jejich předvolební plakáty se nesly v duchu „totalita bude bita“ nebo „totalita – demokracie“, přičemž totalita byla červeně přeškrtnuta. Lidovci, jakožto jediná nesocialistická strana, prezentovala svůj volební program jako křesťansko – sociální alternativu socialismu, která měla oslovit nerozhodnuté voliče a voliče zakázaný chstran hledající východisko mezi radikální levicí a klasickou pravicovou politikou. Lidová strana

⁵⁴² K této problematice nejlépe viz **Kaplan, Karel**: Majetkové zdroje KSČ v letech 1945 – 1952. Praha 1992.

⁵⁴³ Např. před konáním prvomájového průvodu KSČ skupili komunisté téměř všechny československé vlajky, aby tak mohli demonstrovat svoje vlastenectví a oddanost republice.

⁵⁴⁴ **Adámek, Vladimír**: Boj KSČ..., s. 58.

⁵⁴⁵ Ministr spravedlnosti v pozdější Gottwaldově vládě dr. P. Drtina a ostatní nechovali k lidové straně důvěru, charakterizovali ji jako katolickou stranu, která má své vedení ve Vatikánu.

⁵⁴⁶ Ota Hora (1909 - 1997), československý politik a žurnalista, představitel národně socialistické strany. Za nacistické okupace českých zemí se účastnil odboje v odbojové činnosti Radě tří, po válce se stal poslancem PNS a poté ÚNS, kde aktivně pracoval v bezpečnostním výboru a odhaloval nezákonné praktiky KSČ. Po mocenském zlomu v únoru 1948 emigroval do USA, zemřel v roce 1997. Napsal dvoudílné paměti „Svědectví o puči“.

⁵⁴⁷ **Hora, Ota**: Svědectví o puči. I. Z bojů proti komunizaci Československa. Praha 1991, s. 197.

⁵⁴⁸ Tento vážný nedostatek byl trvalým problémem v poválečné politice národně socialistické strany a nevyřešil jej ani jubilejní XIV. sjezd strany, konaný na jaře roku 1947. Sám předseda strany P. Zenkl vyjádřil po jeho průběhu zklamání, neboť program, který by byl pro voliče přitažlivý a dával straně identitu, se nepodařilo přijmout. K tomu viz **Kocian, Jiří**: Československá strana národně socialistická v letech 1945 – 1948.

Organizace, program, politika. Brno 2002, s. 113 - 118.

⁵⁴⁹ Více o předvolební kampani a strategii národních socialistů ve volbách viz **Kocian, Jiří**: Československá strana národně socialistická..., s. 100 – 110.

⁵⁵⁰ **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce..., s. 41.

⁵⁵¹ Autorův rozhovor s J. Lesákem z 12. 3. 2005.

nebránila společensko – ekonomickým změnám, probíhajícím po skončení války, na druhou stranu stejně jako národní socialisté se slovenskými demokraty požadovali ústavní ochranu soukromého vlastnictví a zachování tradičních ústavních svobod. Poslanec J. Řehulka vyjádřil postavení lidovců v předvolebním boji takto: „*ve volebním zápase bude vystupovati strana lidová slušně a bez zálužnosti, bez osobního osočování, poukazujíc na v první řadě na ideové zásady a klady svého sekulárního programu, založeného na zásadách křesťanských, s odhodláním spolupracovati s ostatními stranami i nadále bez ohledu na získané mocenské pozice svorně v další budovatelské práci ve prospěch republiky*“⁵⁵²

Předseda strany msgre dr. Šrámek zdůrazňoval, že ČSL je jednou z mála sil, jež představuje skutečného ručitele demokracie a že je připravena ji ve volbách a po nich důsledně hájit. Problémem lidovců ovšem byla jejich vnitřní roztříštěnání do několika názorových proudů stejně jako u KSČ a ostatních stran, což snižovalo navenek jejich akceschopnost. Velkou potíží se např. ukázala být před volbami poslankyně H. Koželuhová (manželka ministra zdravotnictví A. Procházky), jež neskrývala svoje protikomunistické postoje a žádala, aby se strana jasněji (a ostřeji) vymezila vůči komunistům.⁵⁵³

Co se týče samotného volebního programu, komunistická strana neměla na rozdíl od ostatních stran svůj vlastní akční program, se kterým by se ucházela o voličskou přízeň. Proč tomu tak nebylo?

Ze strany komunistů tento tah představoval taktický manévr, neboť jednak jejich vlastní program stavěl do popředí socialismus a diktaturu proletariátu, jak už zmíněno, což by mohlo podle samotných komunistických funkcionářů masu dezorientovat, a jednak komunisté vystupovali jako tvůrce vládního Košického programu a současně jako jeho „ručitel“. Proto nebylo z tohoto hlediska možné, aby komunistická strana exponovala svůj vlastní program s některými „rizikovými“ pasážemi, který by byl v rozporu s literou Košického programu a pozornost upřela právě na tento závazný vládní program, základ poválečného sociálně – politického uspořádání. Socialismus se zřetelněji propagačně vyskytuje v Předvolebním agitačním prohlášení Komunistické strany Československa z května 1946, kde je o něm pojednáno pouze v obecném kontextu.⁵⁵⁴

Program KSČ pro volby vycházel z usnesení a příslušných směrnic VIII. sjezdu, kde bylo diskutováno o hlavních volebních tématech, jako sociální otázky, postavení venkova a rolníků, živnostenská problematika, ženská otázka a další, jež se staly osou komunistického programu. Komunisté se v první řadě soustředili ve svých programových postulátech na dělnictvo a jeho sociálně – ekonomické požadavky, zároveň se však snažili podchytit a předcházet i ostatní vrstvy (třídy) obyvatelstva, zejména rolníky a zemědělce a a příslušníky středního stavu.⁵⁵⁵ Jednotlivým vrstvám se potom komunisté zavázali splnit zcela nereálné až demagogické sliby, které měly za cíl připoutat je blíže KSČ a stát se její oporou ve volbách. Vypjatý sociální populismus, vlastenectví a vyhrocený nacionalismus, který v některých momentech přerůstal v šovinismus, se staly v rukou komunistů mocnými zbraněmi v předvolebním boji, které KSČ dokázala dokonale využít ve svůj politický prospěch.

Z pohledu komunistů bylo nejdůležitější pro vítězství ve volbách zakotvit na venkově a politicky jej ovládnout.⁵⁵⁶ O venkov se vedl úporný politický boj a nejen z tohoto důvodu Gottwald přisuzoval získání malého a středního rolníka pro politiku strany klíčovou, ba rozhodující roli. pro volební výsledek KSČ Ostatní strany se take pokoušely se na vesnici

⁵⁵² **Pehr, Michal:** Československá strana lidová 1945 – 1946. Diplomová práce. Praha 2003, s. 76 – 77.

⁵⁵³ Po volbách byla za své názory H. Koželuhová ze strany jako „neposlušná“ vyloučena, o čemž rozhodl její názorový odpůrce předseda strany msgre. dr. Šrámek. **Pehr, Michal:** Československá strana lidová..., s. 61 – 62.

⁵⁵⁴ Viz Předvolební agitační programové prohlášení Komunistické strany Československa. Praha 1946.

⁵⁵⁵ **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 59 – 60.

⁵⁵⁶ Srov. **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce..., s. 37.

prosadit, ale bezúspěšně; národní socialisté měli na venkově tradičně mizivou podporu umocněnou absencí uceleného zemědělského programu, lidovecký zemědělský program rolníka neoslovil. Naopak komunisté udělali první významný krok k ovládnutí vesnice již v době osidlování pohraničí v roce 1945, když téměř zadarmo rozdával ministr zemědělství Ďuriš bezzemkům a válkou zchudlým rolníkům dekrety na půdu. Byl to dozajista ze strany komunistů výhledově taktický krok, neboť vyplnění politického vakuua vzniklého zakázem agrární strany představovalo pro komunisty v osvobozené republice věc prvořadou.

Veřejnost očekávala výsledky voleb s napětím a možno říci, že politicky prozřetelnější voliči je chápali jako konfrontaci totalitního principu (KSČ) s demokratickým (občanské strany) s výhledem na další politický vývoj země. Všeobecně se předpokládalo, že hlavní souboj spolu svedou komunisté s národními socialisty, kteří si předpovídali vítězství s nepřipouštěli si svoji porážku. Sami komunisté si nechali podrobně zpracovat možný výsledek svými okresními a krajskými organizacemi, které nakonec vypočítaly volební výsledek KSČ na 41 % s odchylkou tří procent, takže se již předem mohla přibližně seznámit, jakou má voličskou podporu a jaké jsou nálady obyvatelstva.⁵⁵⁷ Někteří funkcionáři, jako např. V. Kopecký⁵⁵⁸, si přáli absolutní většinu hlasů, čímž by *de facto* skončila spolupráce stran NF jako základ poválečného politického systému. Volební zisk přes 50 % se tak ukázal být spíše přáním než realitou, protože komunistům se nepodařilo svým programem oslovit všechny vrstvy obyvatelstva, zejména střední třídu, tedy úřednictvo, státní zaměstnance a část nerozhodnuté inteligence. Úředníkům a státním zaměstnancům, jejichž platy byly po válce hluboko pod průměrem, slíbili razantní zvýšení mezd a platovou denivelizaci, živnostníkům potom daňové úlevy, podporu drobnému a střednímu podnikání, též získání inteligence jako celku na svou stranu si žádalo volit vhodné přístupy a představovalo problém *sui generis*, i když je nutno přiznat, že stejně jako po první světové válce se inteligence přiklonila k levici.⁵⁵⁹ KSČ se snažila novou situaci podchytit a inteligenci si politicky naklonit. O tom svědčí např. sjezd kulturních pracovníků ve slovenském Martině, konající se 23.–25. 4. 1946, kteří zde ve své většině vyslovili souhlas s politikou KSČ. Komunisté označovali levicovou kulturní frontu jako „uměleckou avantgardu“ KSČ.

Světová veřejnost, resp. západní, nepředpokládala, že komunisté volby vyhrají, a pokud ano, tak jen těsně. Stejně jako občanské strany se dopustila zásadního omylu, když se domnívala, že revoluční vlna již opadla a komunisté ztrácejí popularitu. Zajímavá byla z tohoto pohledu volební prognóza amerického velvyslance v Praze L. Steinhardta z 16. 5. 1946, jenž předpovídala těsné volební vítězství komunistům: KSČ měla získat celkem 23 % a 88 mandátů, národně socialistická strana 21 % a 65 mandátů, lidovci 19 % a 55 mandátů, sociální demokraté 18 % a 32 mandátů, slovenští demokraté 50 mandátů, Strana slobody se Stranou práce po dvou mandátech.⁵⁶⁰ Další průzkum zpracoval odborový rada dr. Vasilij Vilinský na ministerstvu vnitřního obchodu⁵⁶¹, v němž předpověděl komunistům 23 %, národním socialistům 21 %, sociálním demokratům 18 % a lidovcům 19 %.⁵⁶² Správně usuzoval, že nejvíce posílí komunisté, a to v pohraničí, naopak mýlil se ve faktu, že sociální

⁵⁵⁷ SÚA, f. 100/24, sv. 2, a. j. 12, zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946; **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 183.

⁵⁵⁸ Na zasedání ÚV KSČ, konaném 4. 2. 1946 vyslovil V. Kopecký přání, aby strana získala v nadcházejícím volebním klání přes 50% všech hlasů. SÚA, f. 100/24, zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946, sv. 2, a. j. 9.

⁵⁵⁹ KSČ si nechala v květnu 1946 zpracovat mezi příslušníky inteligence ankety pod názvem „Kultura patří národu a lidu a „Můj poměr ke KSČ“. 14.5. 1946 potom komunisté vydali prohlášení „Májové poselství kulturních pracovníků českému lidu, který podepsalo 843 významných kulturních pracovníků, např. podepsali dirigent K. Ančerl, malířka Toyen, režisér J. Weiss nebo literát F. Hrubín. K tomu viz **Kusák, Alexej:** Kultura a politika v Československu 1945 – 1956, s. 174 – 175.

⁵⁶⁰ **Pehr, Michal:** Československá strana lidová v letech 1945 – 1946..., s. 77.

⁵⁶¹ Elaborát byl zveřejněn 10. 4. 1946.

⁵⁶² A KPR, i. č. 1396, sign. 14924, č. k. 251; **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 182.

demokraté získají nové pozice mezi inteligencí a úřednickým stavem, a národní socialisté zaznamenají „prudký vzestup voličů ČSNS“.⁵⁶³

Jak můžeme vidět, oba tyto průzkumy bylo nutné brát s rezervou, i když shodně přisuzovaly komunistické straně vítězství, značné odchylky lze nalézt v absolutních číslech. Oficiální prognózu volebních výsledků vypracoval i tehdy nově se rodící Ústav pro výzkum veřejného mínění.⁵⁶⁴ Ten určil stejně jako výše zmíněné průzkumy za vítěze KSČ, v absolutních číslech se však výrazně lišil. KSČ měla získat 39,6 %, lidovci 19,2 %, sociální demokraté 16 %, národní socialisté 22,5 %.⁵⁶⁵ Poslední zajímavý výzkum provedla americká agentura United Press (UP), jejíž odhad byl nejkvalifikovanější a nejpřesnější, když odhadla volební výsledky takto: KSČ 40,31 %, sociální demokracie 15,64 %, národně socialistická strana 23,74 %, lidovci 21,30 %; na Slovensku podle agenturní prognózy měla zvítězit DS s 61,92 %, KSS dostala 30,72 %, Strana práce 3,13 %, Strana slobody 4,23 %.⁵⁶⁶

12. 5. 1946 obdržela každá strana své volební číslo od ústředního volebního výboru; komunisté měli jedničku, dvojku lidovci, sociální demokraté trojku; na Slovensku dostala Strana práce jedničku, DS dvojku, KSS trojku a Strana Slobody čtyřku. Každá strana měla i své ústřední volební heslo, např. národní socialisté vybrali heslo „dnes už každé dítě ví, že tahle čtyřka zvítězí“, sociální demokraté vsadili na heslo „s námi nezabloudíte.“ atp.⁵⁶⁷ V ten den komunisté vydali své předvolební provolání, které obsahovaly klíčové požadavky a programové zásady.⁵⁶⁸

Komunisté směřovali veškerou aktivitu k tomu, aby vyústila ve vítězství a podle toho také vypadala jejich předvolební kampaň, která svoji intenzitou ostatní strany překvapila a možno říci, že i zaskočila. Komunisté mohli na rozdíl od ostatních stran těžit z řady „pasivních“ faktorů, které jim pomohly k volebnímu úspěchu. Nejdůležitějšími u nich byly podle mého názoru tyto: příklon veřejnosti doleva, přítomnost SSSR ve střední a jihovýchodní Evropě a její psychologický vliv, perfektně zvládnutá organizace předvolební kampaně, propracovaná a mohutná agitačně-propagační práce, využití všech dostupných mocenských pozic, cílevědomost a zarputilost každého člena komunistické strany. Navíc si uvědomme postavení a moc KSČ v osvobozené republice; již to nebyla ta strana, která v první republice hrozila násilným převzetím moci a občanskou válkou, ale strana, která sama sebe pasovala do role uvážených budovatelů nových pořádků.⁵⁶⁹ Komunisté nevynechali téměř jediné veřejné vystoupení, v němž by nezaznělo, že oni za války přinesli největší oběť na oltář republiky, že komunisté patří k nejlepšímu výkvětu národa, a proto jedině oni jsou povoláni k tomu, aby vytvořili nový, pokrokovější společenský řád, zbaveného vykořisťování člověka člověkem.⁵⁷⁰

Na Slovensku byla situace poněkud jiná. Historikové se vesměs shodují, že šlo o jakési referendum buď pro komunismus, či nikoliv; nešlo tedy o deklaraci programových postulátů v pravém slova smyslu.⁵⁷¹ Na rozdíl od českých zemí byl na Slovensku po válce utvořen bipartajní systém dvou politických subjektů - DS a KSS⁵⁷², které spolu měly svést hlavní boj o voliče. Odlišný charakter a průběh voleb můžeme jasně pozorovat na jejich celkových výsledcích na Slovensku, kdy DS zvítězila nad KSS pronikavým výsledkem. Slovenští

⁵⁶³ A KPR, i. č. 1396, sign. 14924, č. k. 251.

⁵⁶⁴ Při použití tzv. Gallupovy metody.

⁵⁶⁵ **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 182.

⁵⁶⁶ SÚA, f. Monitory 1945 – 1954, monitor z 26. 5. 1946., č. p. 120.

⁵⁶⁷ **Pehr, Michal:** Československá strana lidová..., s. 78.

⁵⁶⁸ **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 75.

⁵⁶⁹ Komunisté se jako „budovatelé“ nových pořádků začali označovat již těsně po osvobození a přijetí Košického vládního programu, který jednak zakotvil „lidově demokratické“ reálie, jednak byl programem hospodářské obnovy země.

⁵⁷⁰ **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce..., s. 59 – 60.

⁵⁷¹ Viz **Rychlík, Jan:** Češi a Slováci ve 20. století..., s. 40.

⁵⁷² S KSS se sloučila část levicových sociálních demokratů na banskobystřickém sjezdu strany v roce 1944.

komunisté jednak přecenili své možnosti, protože počítali s volebním vítězstvím, jednak přecenili roli nově vzniknuvší Strany slobody, která měla podle nich odčerpat hlasy DS. Důvod komunistické porážky na Slovensku je ovšem prostší – „komunismus“ zde nezakotvil tak jako v českých zemích, nepronikl na venkov a nedokázal si zde najít svoji oporu v podobě pevného elektorátu. Na Slovensku totiž nebyla tak početná dělnická třída jako v západní části republiky, převažovalo spíše rolnictvo, které vesměs ideově podchytila DS. Na Slovensku působil jako významný činitel politický katolicismus, který, jak říká Karel Kaplan, „zdědila“ DS a silné pozice kléru, podporujícího při předvolební kampani právě tuto stranu.⁵⁷³

Součet těchto činitelů a mnoho dalších činitelů, zdánlivě považované ostatními stranami jako maličkosti, přinesly KSČ v konečném účtování celostátní volební vítězství, v historii strany jediné, ve třetí republice ovšem z jejího pohledu klíčové s ohledem na další politický vývoj země. Jak volby do ÚNS 26. 5. 1946 dopadly⁵⁷⁴, ukazují dvě následující tabulky:

Strana	% hlasu v českých zemích	% hlasu celostátně	Počet v ÚNS	mandátu
KSČ	40, 2	31, 05	93	
národní socialisté	23, 6	18, 29	55	
Lidová strana	20, 2	15, 64	46	
Sociální demokracie	15, 5	12, 05	37	

Strana	% hlasu na Slovensku	% hlasu celostátně	Počet v ÚNS	mandátu v
KSS	30, 37	6, 89	21	
Demokratická strana	62, 00	14, 07	43	
Strana slobody	3, 73	0, 85	3	
Strana práce	3, 11	0, 71	2	

Zdroj: **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, Praha 1993, s. 60

Celkově volilo 93 % voličů, což je vysoké číslo, avšak na druhou stranu ne až tak překvapivé, protože třetí republika se vyznačovala vysokou politickou organizovaností lidu.⁵⁷⁵ Hlasování se zdrželo 6, 39 % lidí, tedy zanedbatelná část.⁵⁷⁶ Z tabulky můžeme vidět, že se KSČ stala celostátně nejsilnější stranou, v českých zemích potom daleko nejsilnější, až za ní se umístili národní socialisté, třetí skončili lidovci, překvapivě poslední se umístili sociální demokraté. Na Slovensku byla situace odlišná, tam se vítězem stala Demokratická strana s celkovým ziskem 62 %, KSS získala 30 %, zisky ostatních dvou menších stran byly zanedbatelné.⁵⁷⁷ KSČ se nehodlali podříditi novým povolebním reáliím na Slovensku a již druhý den připravovali možná opatření vůči DS s cílem „suchou cestou“ anulovat řádné výsledky voleb.⁵⁷⁸ Důležité však bylo, že komunisté se sociálními demokraty, tedy levice,

⁵⁷³ K problematice tzv. politického katolicismu viz nejlépe **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu..., s. 159 – 170.

⁵⁷⁴ Výsledek voleb byl vyhlášen vyhláškou ministerstva vnitra v Úředním listě republiky Československé č. 130 ze dne 7. 6. 1946.

⁵⁷⁵ **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 63.

⁵⁷⁶ Tamtéž, s. 63.

⁵⁷⁷ K tomu viz **Kováč, Dušan:** Dějiny Slovenska..., s. 249 – 250.

⁵⁷⁸ K tomu viz tamtéž, s. 255 – 258; **Kaplan, Karel:** Pravda o Československu. Praha 1990, s. 190, s. 180 – 190.

měli v parlamentu ústavní většinu 151, resp. 153 se dvěma mandáty Strany práce.⁵⁷⁹ Naplnila se tak očekávání KSČ, když si přála, aby levice tvořila po volbách v ÚNS většinu a mohl být zajištěn dosavadní politický kurs. Středové strany byly výsledky voleb oslabeny, jejich očekávání, že po volbách dojde k útlu „revolučního procesu“, charakterizovaného etatizací a prováděním silné levicové politiky, padla na neúrodnou půdu. Naopak komunisté udělali důležitý krok k ovládnutí mocenských mechanismů státu, jeho orgánů a „revoluční proces“ hodlali nadále prohlubovat směrem k likvidaci soukromokapitalistického sektoru a přirozeně i svých politických oponentů.

I když komunisté vyhráli volby přesvědčivým výsledkem, kýžené většiny nedosáhli. Volby sice ukázaly *en bloc* převahu komunistických a levicových sil, nikoliv však „vedoucí úlohu“ KSČ, kterou si komunisté přisvojovali od osvobození republiky. Nicméně volbami udělali podstatný krok k upevnění a rozšíření svých mocenských pozic, jež směřovalo k postupnému vytlačování svých koaličních partnerů. Nekomunistické strany volby prohrály, protože vycházely z nesprávného zhodnocení a posouzení daného stavu, vytvořeného po roce 1945. Navíc KSČ postrádala v českých zemích rovnocenného soupeře, tím se mohla stát pouze společná fronta všech nekomunistických stran, taková konstalace sil se však s ohledem na dobu jevila nereálně, neboť každá strana chtěla posílit své mocenské pozice, navíc obrana demokracie jako celku nebyla „na pořadu dne“ vzhledem k mezinárodnímu vývoji. Nekomunističtí politikové vesměs viděli příčinu volební porážky v řadě objektivních činitelů, mezinárodních souvislostech apod., což je pouze částečně pravda, subjektivní povahu možnosti ovlivnění volebního výsledku politikové většinou odsunují do pozadí. Např. národní socialisté, jak jsme již shora uvedli, spoléhali víceméně na „objektivní“ faktory, tzn. domnívali se, že „revoluční“ vlna již opadla a komunisté z ní již nemohou dále těžit, naopak, „subjektivní“ faktory, jako budování vlastní identity strany, sestavení pregnantního volebního programu strany s jasně formulovanými postuláty, jakož i jiné působení na voliče, přehlíželi, resp. nedocenili jejich význam.

Občanské strany si ještě k tomu nepřipouštěly vlastní porážku, národní socialisté a dokonce i sociální demokraté si činili nárok na prvenství ve volbách. Je proto poněkud s podivem, že nekomunističtí politikové ve svých pamětech, které napsali po únoru 1948 většinou ospravedlňují porážku tím, že komunistické vítězství bylo předvídatelné atd.

KSČ volila nejen velká část dělnictva, ale i města, střední stav a velká část levicové inteligence.⁵⁸⁰ Nejdůležitějším faktorem, který stál u zrodu vítězství KSČ, byl však venkov, jak později upřesnil K. Gottwald, kde strana již v průběhu roku 1945 zapustila kořeny a dokázala tak, že ideologie agrarismu je definitivně minulostí. Největší volební zisky strana zaznamenala ve volebních krajích Kladno (58,6 %), Ústí nad Labem (56,5 %), Karlovy Vary (52, 2 %), Liberci (48, 3 %), Praha–venkov (47 %), první stranou byla i v Praze se ziskem celkem 229 000 hlasů. Naopak ne tak úspěšný byl Zlín, od kterého si komunisté slibovali vyšší volební zisk (31 %), Opava (33, 1 %) a Olomouc (32, 4 %).⁵⁸¹ Komunistický vliv byl

⁵⁷⁹ Pro srovnání: komunisté se sociálními demokraty proti bloku národním socialistům s lidovci stáli v tomto poměru – ve 110 českých okresech 98:12, ve 44 moravských okresech 23:21, vcelku v českých zemích byl poměr v okresech 121:33. Viz **Adámek, Vladimír**: *Boj za KSČ...*, s. 63.

⁵⁸⁰ Mezi ně patřili spisovatelé – F. Hrubín, V. Nezval, dirigent K. Ančerl, architekt J. Kroha, vědečtí pracovníci další.

⁵⁸¹ Přehled volebních zisků KSČ v jednotlivých krajích: Ústí nad Labem – 56, 4%, Kladno – 53, 6%, Karlovy Vary – 52, 2%, Liberec – 48, 3%, Praha – venkov – 47, 2%, Plzeň – 44, 9%, Mladá Boleslav – 43, 4%, České Budějovice – 42, 7%, Havlíčkův Brod – 41, 3%, Tábor – 39, 7%, Hradec Králové – 39, 5%, Banská Bystrica – 39, 3%, Jihlava – 38, 6%, Moravská Ostrava – 37, 9%, Praha – 36, 1%, Pardubice – 34, 7%, Trenčín – 34, 0%, Brno – 33, 8%, Žilina – 33, 8%, Opava – 33, 1%, Trnava – 33, 0%, Olomouc – 32, 4%, Zlín – 30, 9%, Bratislava – 30, 2%, Nitra – 29, 0%, Prešov – 28, 1%, Liptovský Mikuláš – 27, 2%, Košice – 20, 0%. **Rupnik, Jacques**: *Dějiny komunistické strany...*, s. 202.

silnější na západě, tedy v českých zemích, kde komunisté získali 43 % a slábl směrem na východ, na Slovensku získala KSS 30 %.

Národní socialisté získali nejvíce hlasů v Praze (33, 3 %, 223 000 hlasů), v mladoboleslavském kraji (29, 4 %) a v královéhradeckém kraji (25, 8 %), nejméně potom na Českomoravské vrchovině (jihlavský kraj 17, 1 %) a zlínském kraji (18, 1 %). Naopak lidová strana v tomto kraji byla úspěšná (36, 4 %), rovněž velmi dobrý výsledek měla v jihlavském kraji (32 %), nejmenší volební zisk lidovci zaznamenali v Ústí nad Labem (4, 3 %), v karlovarském (7, 3 %) a kladenském kraji (8, 5 %). Nejhoršího výsledku dosáhla sociálně demokratická strana, jež byla úspěšná pouze v Ostravě (21,5 %), Opavě (20, 2 %) a Ústí nad Labem (19 %), méně úspěšná ve středních Čechách (Tábor 9, 7 %) a na Českomoravské vrchovině (Jihlava 11, 8 %).⁵⁸²

Mocenská převaha KSČ, dána volebním vítězstvím, byla zvláště zřetelná nejenom v exekutivě a jejích přidružených orgánech, zejména v nižších článcích moci, v národních výborech všech stupňů.⁵⁸³ Zhruba v 38 % MNV měli komunisté absolutní většinu, v 78 % potom v ONV, když z 163 předsedů ONV bylo 127 komunistů.⁵⁸⁴ Na Slovensku měli v SNR naopak převahu zástupci DS, když obsadili 63 křesel ze 100, komunisté pouze 31, po 3 křeslech získali zástupci Strany slobody a Strany práce, ve Sboru pověřenců dostala DS potom 9 křesel z 15, KSS šest.⁵⁸⁵ Určitým ústupkem od DS byl přepustění funkce předsedy Sboru pověřenců, který do voleb spravoval slovenský komunista K. Šmidke⁵⁸⁶, když jej vystřídal G. Husák, i když na tuto funkci měla vzhledem k výsledkům voleb právo DS. Stejně jako v českých zemích i na Slovensku došlo k novému složení všech národních výborů podle volebních výsledků, což znamenalo drtivou většinu DS v těchto orgánech.⁵⁸⁷

KSČ projednávala výsledky voleb na zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946 a konstatovala, že je s nimi celkově spokojena. Jak jsme již řekli, komunisté nebyli příliš z výsledků překvapeni, protože očekávali téměř totožný volební zisk s jejich původní prognózou, vypracovanou již dříve. KSČ počítala, že získá ve volbách 41 % hlasů (2 300 000 voličů), dostali 37 % (2 200 000 voličů). Bývalý představitel lidové strany a poúnorový emigrant Pavel Tigrid ve svých pamětech píše, že komunisté „nečekali tak přesvědčivé skóre“. ⁵⁸⁸ Národním socialistům předpovídali komunisté 22 %, lidovcům 21 %, sociálním demokratům

⁵⁸² **Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal:** Bolševismus..., s. 183 – 184.

⁵⁸³ Národní výbory v českých zemích byly reorganizovány podle vládního nařízení č. 120/1946 Sb. z 24. 5. 1946 o obnovení národních výborů na podkladě voleb do ÚNS.

⁵⁸⁴ **Vykoukal – Jiří – Litera, Bohuslav – Teichman, Miroslav:** Východ..., s. 147; srov. **Reiman, Pavel:** Dějiny KSČ, s. 505; Přehled dějin KSČ. Praha 1978, s. 236; **Kaplan, Karel:** Nekrvavá revoluce, s. 63. J. Rupnik říká, že polovina členů KSČ pracovala v některém NV, viz **Rupnik, Jacques:** Dějiny komunistické strany..., s. 208; **Adámek, Vladimír:** Boj KSČ..., s. 67; **Dvořáková, Eva – Lesjuk, Petr:** Československá společnost..., s. 77.

⁵⁸⁵ Předsedou SNR, ustavené 3. 9. 1946, byl J. Lettrich (DS), funkci místopředsedů zastávali: M. Polák (DS), A. Cvinček (DS), K. Šmidke (KSS), I. Horváth (KSS). Sbor pověřenců, rekonstruovaný 14. 8. 1946, vypadal následovně: předseda: G. Husák (KSS), místopředseda: R. Fraštacký (DS), pověřenec vnitra: Mikuláš Ferjenčík (nestr.), pověřenec zemědělství: M. Kvetko (DS), výživy a zásobování: K. Filo (DS), financí: M. Josko (DS), informací: S. Belluš (DS), spravedlnosti: I. Štefánik (DS), pošt: J. Lukačovič (DS), zdravotnictví: E. Boehm: (DS), techniky: J. Styk: (DS), průmyslu: J. Púll (KSS), školství a osvěty: L. Novomeský (KSS), dopravy a veřejných prací: K. Bezek (KSS), soc. zabezpečení: J. Šoltész (KSS), viz **Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloslav:** Dramatické dny února 1948. Praha 1973, s. 367.; **Đurica, S. Milan:** Dějiny Slovenska..., s. 215.

⁵⁸⁶ Karol Šmidke (1897 - 1952), slovenský komunistický funkcionář. V roce 1943 byl vyslán na Slovensko, kde spolu s G. Husákem a L. Novočeským vytvořil V. ilegální ústřední vedení KSS, v roce 1944 zvolen předsedou KSS. V letech 1945 -1946 byl Šmidke předsedou sboru pověřenců, po parlamentních volbách v roce 1946 jejím místopředsedou. Roku 1950 obžalován z „buržoazního nacionalismu“ a po provedení sebekritiky odstraněn z funkcí, avšak nebyl uvězněn. Zemřel v roce 1952 jako ředitel Tesly Bratislava.

⁵⁸⁷ Na Slovensku byly národní výbory reorganizovány nařízením SNR z 16. 7. 1946.

⁵⁸⁸ **Tigrid, Pavel:** Kapesní průvodce inteligentní ženy..., s. 221.

15–16 %.⁵⁸⁹ Gottwald naopak nebyl spokojen s volebním výsledkem na Slovensku, které již dříve označil jako „slabý článek“ a doporučoval v nejbližší době „slovenskou věc“ projednat ve vládě a NF. Konstatoval, že výsledek na Slovensku není uspokojivý, že „zde měli soudruzi velké oči a nepředvíдали správně“.⁵⁹⁰ Gottwald spoléhal na to, že dvě malé slovenské strany odčerpají významnou část hlasů DS, to se ovšem nepotvrdilo, proto předseda KSČ řekl, že se na Slovensku „neprosadil lidově demokratický režim.“⁵⁹¹ Z tohoto důvodu předseda strany doporučoval klást DS podmínky, za jakých vstoupí do vlády, aby podle Gottwaldových slov „pražská vláda mohla kdykoliv udělati na Slovensku pořádek.“⁵⁹²

Zopakoval nutnost opětovného utvoření vlády NF, jako jediného možného politického konceptu, jenž je v dohledné době možný. Po diskusi bylo rozhodnuto uplatňovat podle parlamentních a demokratických zásad nárok na křeslo předsedy vlády, i když komunisté měli jisté výhrady či obavy z toho, jaká bude mezinárodní odezva ze Západu.⁵⁹³ Gottwald k tomu řekl: „...rozhodneme – li se pro to, že vezmeme vedení vlády do svých rukou, musíme si být vědomi toho, že je to dalekosáhlý krok, že strana musí k němu přistupovat vážně, rozhodně a energicky.“⁵⁹⁴ Co se týče ministerských postů, komunisté každopádně trvali na třech, která se profilovala z politikomocenského hlediska jako důležitá – ministerstvu vnitra, ministerstvu zemědělství, ministerstvu informatiky. Na ministerstvo obrany doporučovali stejně jako doposud arm. gen. L. Svobodu; slovy Gottwalda, „když tam nebude sedět komunista, musí tam sedět Svoboda“.⁵⁹⁵

Na zasedání byla řeč o novém programu vlády, který měl organicky navazovat na Košický vládní program a dále prohloubit a zakotvit „lidově demokratický“ režim, tedy stávající stav. Základním stavebním kamenem Budovatelského programu vlády⁵⁹⁶, jak jej komunisté pojmenovali, byly klíčové pasáže z tezí VIII. sjezdu, jež komunisté dále v jednotlivých oddílech koncepčně rozvedeny.⁵⁹⁷ Program se zaměřoval se na dva okruhy problémů – 1. vypracování nové „lidově demokratické“ ústavy, nahrazující starou únorovou ústavu z roku 1920, neodpovídající stávajícím politickým poměrům, 2. vypracování dvouletého plánu (dvouletky), prvního centrálně plánovaného hospodářského projektu.⁵⁹⁸ Z dalších požadavků Budovatelského programu můžeme ještě zmínit urychlení organizace znárodněného hospodářství, bank, peněžnictví, prosazení župního, resp. krajského zřízení⁵⁹⁹, uskutečnění národního pojištění jako reliktu z první republiky, daňové úlevy zemědělcům⁶⁰⁰ a další.⁶⁰¹

⁵⁸⁹ SÚA, f. 100/24, sv. 2, a. j. 12, zasedání ÚV KSČ 30. 5 1946.

⁵⁹⁰ Tamtéž; Soukup, Jaroslav: Cestou května..., s. 400.

⁵⁹¹ Tamtéž.

⁵⁹² Tamtéž.

⁵⁹³ Tamtéž; Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 64.

⁵⁹⁴ Plevza, Viliam: Historie československé současnosti., s. 120.

⁵⁹⁵ Tamtéž.

⁵⁹⁶ Viz Budovatelský program vlády. Praha 1946; Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 70 – 85.

⁵⁹⁷ Viz Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 70 – 85.

⁵⁹⁸ Přijat byl jako zákon č. 192/1946 Sb 25. října 1946. Dvouletý plán požadoval, aby se zvýšila do roku 1948 výroba: hovězího masa o 35%, vepřového masa o 100%, vepřového sádla o 100%, másla o 100%, mléka o 75%, vajec o 50%, těžba kamenného uhlí o 17%, hnědého uhlí o 21%, výroby surového železa o 36%, výroby oceli o 38%, výroby elektřiny o 35%, výroby domácích pohonných látek o 69%, výroby vagonů o 150%, výroby lokomotiv o 100%, traktorů o 550%, výroby nákladních aut o 370%. K dvouletce viz První československý plán. Praha 1946. Sběrka projevů a dokumentů o dvouletém hospodářském plánu ;Adámek, Vladimír: Boj KSČ..., s. 76 – 82; Kozák Jan: K některým otázkám..., s. 74 – 75; podrobně též A KPR, i. č. 1540.

⁵⁹⁹ Prosadit krajské zřízení se komunistům podařilo po únorovém státním převratu v roce 1948. Zákon č. 280/1949 Sb. vešel v platnost v lednu 1949 a rušil zemské zřízení, přičemž zavedl 19 krajů, 13 v českých zemích a 6 slovenských.

⁶⁰⁰ Tento požadavek již obsahoval tzv. Hradecký program z dubna 1947, do něhož byly včleněno 6 zemědělských zákonů ministra zemědělství J. Ďuriše.

⁶⁰¹ Srov. např. Kozák, Jan: K některým otázkám..., s. 72 – 85.

V tomto ohledu ještě dodejme, že Budovatelský program byl stejně jako Košický výhradně dílem vítězné komunistické strany a ostatní strany předkládali pouze věcné námítky a některé pozměňovací návrhy, které však v konečném výsledku neovlivňovaly jeho páteř, t. j. přijetí dvouletého plánu nebo ústavy.

Optimismus KSČ, který pramenil z výsledků voleb, dal za vznik nové politické koncepci pojmenované „za většinu národa“, což znamenalo dosáhnout v příštích volbách v roce 1948 absolutní většiny, tedy přes 50 %.⁶⁰² Podle samotných komunistů to však nemělo znamenat prosté mechanické získání většiny hlasů ve volbách, ale soustředěné a postupné vytyčování dalších radikálních sociálně – ekonomických požadavků, které měly ve svém souhrnu podle funkcionářů KSČ znamenat již jistou absolutní většinu v dalších volbách. Gottwald tuto taktiku v příštích dvou letech vyjádřil jednoznačně: „...*abychom při příštích volbách měli už absolutní většinu, abychom to prádlo mohli vyprati jaksi už načisto.*“⁶⁰³ Nemálo funkcionářů, máme zde na mysli radikální křídlo KSČ, nevěřilo, že se povede získat přes 50 %, např. generální tajemník R. Slánský s M. Švermovou však o tom nepochybovali a předpověděli straně výsledek 55 %.⁶⁰⁴ Korekce dosavadní politické linie, která vznikla vyhlášením koncepce „za většinu národa“, byla dána v první řadě úspěšnými volbami, z jejichž výsledků mohli komunisté při stanovení strategie pro dva nastávající roky vycházet. Volby pomohly KSČ zodpovědět ještě jednu otázku, a to zda bude integrita NF případnou prohrou komunistů ve volbách ohrožena, nebo jestli naopak dojde k pokračování politiky NF, i když v nové fázi politického vývoje s mocenským oslabením nekomunistických stran.

Předseda národních socialistů apeloval na to, aby se strana vnitřně semkla a pokračovala v dosavadní práci, kterou označil za úspěšnou; rovněž souhlasil s tím, že strana musí být voličům čitelná, s jasnými a zřetelnými programovými zásadami, jež by voliče zaujaly. Přes všechny vnitřní problémy národní socialisté představovali nejsilnější nekomunistickou stranu, se kterou musely ostatní subjekty počítat.

Na Slovensku triumfovala DS, jež získala hlasy téměř dvou třetin voličů.⁶⁰⁵ Jak se brzy ukázalo, bylo to spíše Pyrrhovo vítězství, protože bezprostředně po skončení voleb začali čeští a slovenští komunisté připravovat opatření, v jejichž důsledku by DS přišla mimovolebním způsobem, *de facto* protiústavně, o svou mocenskou převahu. Již den po volbách, tedy 27. 5. 1946, vystoupil ve vládě na její mimořádné schůzi V. Kopecký a ostře napadl DS z toho, že „je separatistická a protičeskoslovenská.“ 31. 5. potom uspořádali v Bratislavě demonstraci proti DS, která se měla podle komunistů „v očích lidu zdiskreditovat.“⁶⁰⁶ Komunisté obviňovali slovenské demokraty z paktování s novoludáckou garniturou, šli až tak daleko, že označovali DS jako státně nespolehlivou, která navíc brání očistě od reakčních živlů na Slovensku. Jako záminka jim posloužila tzv. dubnová (aprílová) dohoda DS s představiteli umírněného křídla ľudové strany, kdy ve vedení strany získali majoritu reprezentanti katolického křídla.⁶⁰⁷ Žádali, a to velmi vehementně, aby byla mimoústavně zrušena její moc, kterou DS získala v řádných volbách.⁶⁰⁸ Na zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946 promluvil Gottwald a jeho vystoupení obsahovalo zárodek dalšího akčního postupu proti DS: „*Budeme klásť podmienku, aby povereníci boli zodpovední ministromi a Zbor povereníkov vláde. To bude novinka. Naši slovenskí súdruhovia budú hádam mať toľko rozumu, aby to pochopili.*“⁶⁰⁹ Trochu s nadsázkou by se dalo říci, že nespokojenost, kterou

⁶⁰² Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce..., s. 26 a 61; Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus..., s. 162.

⁶⁰³ SÚA, f. 100/24, sv. 2, a. j. 12, zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946.

⁶⁰⁴ Tamtéž.

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 62 – 63; srov. Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století..., s. 45 – 51.

⁶⁰⁶ Ďurica, S. Milan: Dejiny Slovenska..., s. 214.

⁶⁰⁷ Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická..., s. 70.

⁶⁰⁸ Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 61.

⁶⁰⁹ SÚA, f. 100/24, sv. 2, a. j. 12, zasedání ÚV KSČ z 30. 5. 1946.

projevovali čeští a slovenští komunisté při hodnocení politického vývoje na Slovensku již od léta 1945, který „nekopíroval“ „revoluční proces“ v českých zemích, vyvrcholila právě v období bezprostředně po volbách.

Komunisté promýšleli taktiku, jak by mohli výrazně zredukovat mocenské pozice DS, až přišli s plánem, že využijí celistvosti nacionalistického bloku českých politických stran a stávající asymetrie česko-slovenských vztahů, kdy na české straně neexistovaly národní orgány, a současně nacionalistického bloku ostatních stran k prosazení tzv. třetí pražské dohody, přijatou 27. 6. 1946⁶¹⁰, jež explicitně stanovila podřízenost jednotlivého pověřence ministrovi v centrální vládě v Praze. Komunisté změnili z taktických a politickomocenských pohnutek strategii, kdy do voleb 1946 prosazovali, aby SNR měla rozsáhlou autonomii a pravomoce s celostátní působností. Po volbách se situace změnila, což názorně dokladuje výrok G. Husáka, který prohlásil 16. 7. 1946, tedy necelý měsíc po volbách: „*Pokud jde o práci Slovenské národní rady, domnívám se, že v našem politickém životě ztratila tato instituce mnoho ze své průbojnosti, a řekl bych, že není tím, čím svého času byla a čím bychom ji všichni chtěli mít.*“

Třetí pražskou dohodou byla moc a autorita SNR paralyzována, a to za přispění nacionalistického bloku, složeného ze všech českých stran. Gottwaldovi tak vyšel jeho plán, přednesený na zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946, kde podnítl přijetí třetí pražské dohody. Komunistům tento stav vyhovoval, neboť KSS přes optimistická očekávání prohrála na Slovensku volby a DS získala ve všech zastupitelských orgánech většinu, takže administrativním způsobem mohli v součinnosti s nacionalistickým blokem ochromit moc vládních orgánů na Slovensku, ve kterých dominovala DS. Takto plánovali „suchou cestou“ odstavit DS od moci a ve vhodnou chvíli přibrat zástupce masových organizací, ve kterých měli většinu.⁶¹¹ Komunisté nepochopili zásadní věc: na silně religiózním Slovensku, do jehož politického života významně zasahoval politický katolicismus, byl prostě „komunismus“ slabý a nezakotvil zde, neměl takovou popularitu a navíc DS se postupem času stala silný subjektem, i když vnitřně heterogenním, který představoval na rozdíl od nekomunistických stran v českých zemích vážného soupeře KSS, která sílu DS podcenila. Gottwald a spol. tuto realitu na Slovensku nebyli schopni dlouhou dobu analyzovat, ještě na zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946 Gottwald prohlásil: „*My jsme nečekali nic skvělého, ale že to tak zkrachuje, to jsme přece nevěděli. Tím jen vynikl úspěch Demokratické strany a pro naše slovenské komunisty, kteří získali 30 % hlasů, vypadá to jaksi nezaslouženě zlé.*“⁶¹² Přesto, nebo právě proto, se komunisté rozhodli administrativně – politickým tlakem zbavit či alespoň snížit podíl DS na moci, což se jim během následujících let víceméně povedlo, i když ne v rozsahu, v jakém plánovali.

Po každých volbách se vždy vedou dlouhá, často úporná rokování o sestavení vlády a rozdělení vládních křesel.⁶¹³ V případě Československa tomu nebylo jinak, složitou situaci ještě umocnil fakt, že vítězi voleb se stali komunisté, kteří museli kalkulovat s ústupky ze své strany, aby mohla vzniknout nová vláda. Totéž samozřejmě platilo i v případě nekomunistických stran. Debaty o vzniku nové vlády začaly začátkem června 1946 a skončily zhruba po měsíci, tedy v červenci. Sestavením vlády byl prezidentem republiky v souladu s parlamentními a demokratickými zvyklostmi pověřen předseda nejsilnější strany K. Gottwald.

⁶¹⁰ Její text viz **Gronský, Ján**: Dokumenty k ústavnímu vývoji..., s. 143 - 146.

⁶¹¹ Tento pokus se komunistům nepodařil ani na Slovensku ani v českých zemích. Při tzv. slovenském spiknutí, vykonstruovaného KSČ a KSS se komunisté pokusili 4. 11. 1947 přizvat do jednání NF o novém složení Sboru pověřenců zástupce masových organizací, což mělo signalizovat, že mají být součástí nového Sboru i celostátní NF. Toto úsilí však bylo nekomunistickými stranami zmařeno, protože ti odmítli za těchto podmínek jednat.

⁶¹² SÚA, f. 100/24, sv. 2., a. j. 12, zasedání ÚV KSČ z 30. 5. 1946.

⁶¹³ Srov. **Kaplan, Karel**: Nekrvavá revoluce, s. 63 – 64. Např. národní socialista P. Drtina např. řekl, „že při sestavování vlády bude muset strana přinést mnohé oběti.“ **Kocián, Jiří**: Československá strana národně socialistická..., s. 108.

Jak jsme výše uvedli, komunisté požadovali v každém případě ministerstvo vnitra, zemědělství a informací, zájem, i když ne eminentní, měli i o rezort spravedlnosti a školství. Hlavní spor se stejně jako v moskevských rozhovorech, proběhnulších v březnu 1945, vedl o silová ministerstva, konkrétně o ministerstvo vnitra. Na něj uplatňovali nárok všechny strany včetně sociálních demokratů, kteří skončili ve volbách poslední. O něm však komunisté odmítli jednat, neboť jeho obsazení považovali vzhledem k volebnímu výsledku za automatické. To samé platilo u ministerstva obrany, jež požadovala národně socialistická strana, rovněž bez úspěchu, Gottwald striktně prohlásil, že MO obsadí buď nestraník, arm. gen. L. Svoboda, nebo komunistu.

Otázkou by však zůstávalo, zda by v tomto případě komunisté nepřepustili rezort vnitra jiné straně, neboť obsazení dvou silových ministerstev jednou stranou bylo v rozporu s demokratickými zvyklostmi. Národně socialistická strana požadovala rezort školství, spravedlnosti, lidovci zdravotnictví a financí⁶¹⁴, DS paradoxně vzhledem ke svému volebnímu vítězství na Slovensku neobsadila žádný důležitý rezort z politicko – mocenského hlediska.

Po měsíci vyjednávání, předložil 2. 7. 1946 předložil K. Gottwald prezidentu republiky seznam členů nové vlády⁶¹⁵, ve které obsadili komunisté celkem 9 křesel (KSČ 6, KSS 3), národní socialisté 4, lidovci, 4, slovenští demokraté 3, sociální demokraté 3; Strana slobody a Strana práce nebyly ve vládě zastoupeny.⁶¹⁶ Každá ze stran měla svého náměstka předsedy vlády a zástupce v předsednictvu ÚNS. Komunisté ztratili školství a osvěty, získali dvě nová: ministerstvo vnitřního obchodu a financí, národní socialisté získali rezort spravedlnosti a školství a osvěty, lidovci obsadili ministerstvo pošt, zdravotnictví a nově zřízený rezort techniky, sociální demokraté podrželi ministerstvo průmyslu a výživy, slovenští demokraté ministerstvo dopravy a ministerstvo pro sjednocení zákonů (ministerstvo unifikací), které existovalo i za první republiky. Stávající vláda sociálního demokrata Z. Fierlingera formálně podala 19. 6. demisi do rukou prezidenta, den předtím, 18. 6. byl dr. Beneš zvolen jednomyslně prezidentem republiky. Na třetí schůzi ÚNS 8. 7. 1946 potom Gottwald předstoupil před parlament s Budovatelským programem třetí vlády NF a ucházel se o důvěru. Na páté, resp. šesté schůzi ÚNS (10. a 11. 7. 1946), byla zahájena rozprava o vládním programu a poslanci jednomyslně vyslovili vládnímu programu a tím i Gottwaldově vládě důvěru.⁶¹⁷

Komunisté se stali vítězi demokratických parlamentních voleb, založených na svobodné soutěži politických subjektů a svobodné soutěži. Nabízí se tak otázka, jak je možné, že strana, která ještě v roce 1938 byla na periferii politické scény, za necelých osm let parlamentní volby s přehledem vyhraje. Přední politikové nekomunistických stran, kteří po únorovém

⁶¹⁴ Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická..., s. 113 – 114.

⁶¹⁵ Seznam členů třetí vlády NF vypadal tímto způsobem: předseda vlády: K. Gottwald (KSČ), náměstkové předsedy vlády: P. Zenkl (ČSNS), msgre. dr. J. Šrámek (ČSL), J. Ursíny (DS), V. Široký (KSS), Z. Fierlinger (ČSSD), Š. Kočvara (DS), F. Tymeš (ČSSD), ministr zahraničního obchodu: H. Ripka (ČSNS), ministr školství a osvěty: J. Stránský (ČSNS), ministr spravedlnosti: P. Drtina: (ČSNS), ministr vnitra: V. Nosek (KSČ), ministr financí: J. Dolanský (KSČ), ministr vnitřního obchodu: A. Zmrhal (KSČ), od 3. 12. 1947 A. Čepička (KSČ), ministr ochrany práce a sociální péče: Z. Nejedlý (KSČ), ministr informací: V. Kopecký (KSČ), ministr pošt: F. Hála (ČSL), ministr techniky: A. Vošahlík (ČSL), od 28. 8. 1946 J. Kopecký (ČSL), ministr zdravotnictví: A. Procházka (ČSL), ministr průmyslu: B. Laušman (ČSSD), od 25. 11. 1947 L. Jankovcová (ČSSD), ministr výživy: V. Majer (ČSSD), ministr zemědělství: J. Ďuriš (KSS), státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí: V. Clementis (KSS), ministr dopravy: I. Pietor (DS), ministr unifikací: M. Franek (DS), státní tajemník v ministerstvu dopravy J. Lichner (DS), ministr obrany: arm. gen. L. Svoboda (nestr.), ministr zahraničních věcí: J. Masaryk: (nestr.), viz Ročenka Ústavodárného národního shromáždění republiky československé 1946 – 1947., s. 13; Bouček, Miroslav – Klimeš – Miloslav: Dramatické dny února 1948. Praha 1973, s. 365.

⁶¹⁶ Cesar, Jaroslav – Snítal, Zdeněk: Československá revoluce..., s. 287; Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 63.

⁶¹⁷ Ročenka Ústavodárného národního shromáždění republiky československé 1946 – 1947, s. 13 – 15; Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, s. 64.

státním převratu 1948 z ČSR emigrovali, se vesměs shodli, že podcenili sílu KSČ, protože se domnívali, že to budou právě oni, kdo volby vyhrají. V těchto intencích uvažoval i prezident Beneš. Ve svých pamětech se snaží nekomunističtí politikové zakrýt svůj podíl viny na své volební prohře a cestu KSČ k vítězství eufemizují nebo je považují za výslednici předchozích politických kroků stran NF, ze kterých měla těžit KSČ, a nikoli oni. Např. P. Drtina ve svých pamětech píše toto: „ volby však potvrdily o to výrazněji, než se všeobecně předpokládalo, prvenství komunistické strany mezi ostatními stranami, tak, jak si je komunisté již předem eskontovali v jednáních moskevských na jaře loňského roku.“⁶¹⁸ Komunisté dokázali využít všech mocenských pozic, které ovládali a těžili z jednoduché a stále se opakující rétoriky, kombinující radikální sociálně-ekonomické požadavky se silným vlasteneckým a nacionálním ostnem. Kvalitně připravená předvolební kampaň a horečná aktivita komunistů byly potom součástí tohoto mechanismu, který KSČ vynesl do pozice nejsilnější strany NF.

⁶¹⁸ Drtina, Prokop: Československo, můj osud..., s. 173.

Závěr

V práci jsme sledovali jeden rok politického vývoje KSČ a je třeba tento rok zhodnotit a resumovat. V běžném životě jediný rok prakticky nic neznamená, opačně tomu však bylo u Komunistické strany Československa v krátkém údobí let 1945–1946, kdy došlo k podstatným změnám, a to nejen na vnitropolitické scéně v ČSR. KSČ již těsně po osvobození představovala silný politický subjekt, který na rozdíl od ostatních zdaleka nevyčerpal svůj potenciál. Strana byla součástí Národní fronty, základní stavební jednotkou nového politicko-mocenského systému zvaného Národní fronta, a v československých podmínkách prakticky postrádala politického oponenta. Nejen z tohoto důvodu si komunisté přisuzovali vůdčí postavení v NF a považovali se za hlavní strůjce etablování „lidově demokratických“ poměrů v zemi. Ještě v květnu 1945 byli komunisté v podstatě slabí, s nepříliš početnou členskou základnou, kterou ztratili v průběhu války, za rok, v květnu 1946 bylo již všechno jinak; strana se ocitá prakticky na vrcholu a prožívá opojení z velkého volebního úspěchu. Kde je pravá příčina onoho strmého vzestupu strany, o které si její političtí sokové na začátku mysleli, že nebude příliš výrazná, nebo že ji bude dokonce přiřknuta role druhořadého subjektu na politickém kolbišti?

Příčin bylo jistě více, kromě objektivních důvodů můžeme najít řadu subjektivních, zdánlivě nepodstatných, v konečném důsledku však významných. O řadě z nich již bylo pojednáno na jiných místech jednotlivých kapitol této práce. Komunisté v první řadě hodlali beze zbytku využít historickou, ba přímo jedinečnou možnost, která se jim v osvobozené republice naskytla - totiž bojovat pod pláštěm státotvorné a demokratické strany za postupné uchopení moci a likvidaci omezené demokracie, již preliminovanou svou literou Košický vládní program a se kterou výslovně souhlasily všechny strany NF. Tuto možnost v předválečné době KSČ neměla, protože neexistovaly reálné vnitropolitické a zahraničněpolitické podmínky k realizaci jejího konečného cíle. Takové hlasy, které hlásají, že prvorepublikoví komunisté měli reálnou šanci na uchopení moci v předmnichovské republice, nejsou podle mého názoru pravdivé.

Komunistická strana se stylizovala do role „moudrých“ budovatelů nové republiky, od skončení války vystupovala na rozdíl od ostatních subjektů jako strana s celonárodním programem, jako ochránci nejzákladnějších a „nezcizitelných“ práv pracujícího lidu. V nové republice splynuly podle komunistů zájmy strany a státu vjedno, což by se v podstatě dalo přirovnat ke známému výroku absolutistického vládce Ludvíka XIV. „stát jsem já“. Na vyhrčenou nacionální vlnu, která vypuknula těsně po skončení války, naroubovala svoji rétoriku, jež měla protiněmecké a protimaďarské ostří, čímž si získávala stále nové sympatizanty, kteří ve straně viděli skutečného garanta a ochránce jejich národních a sociálních práv. Komunisté trvale mohli těžit ze všeobecného příklonu doleva, který propukl jak v zájmové sféře SSSR, tak i na Západě. Naopak lidová strana, národní socialisté a slovenští demokraté, svou podstatou středové politické subjekty, se na rozdíl od předválečné doby musely adaptovat na nové podmínky a uzpůsobit svůj program tak, aby reflektoval sociálně – politické změny, k nimž po válce v Evropě došlo. Jinak by hrozilo, že skončí v izolaci, což si žádný z nich nepřál.

Klíčovou roli sehrálo zejména to, že komunisté dokázali v souhlasu s ostatními stranami prosadit v ČSR zcela odlišný, v zemi nevyzkoušený model, *de facto* sovětský import, systém NF, jenž se stal páteří „lidově demokratické republiky“. Zároveň je třeba odmítnout hlasy, které hlásají, že občanským stranám byl takový systém vnucen či snad dokonce naoktrojován; takové názory nemají skutečnou oporu ve faktech. Zopakujme, že nekomunistické strany nikdo nenutil, aby v rozhovorech v Moskvě v březnu přijaly komunistické návrhy, naopak zde měli demokraté dostatek prostoru a času prezenovat své návrhy na budoucí sociálně –

politické uspořádání nové ČSR, které by komunisté museli vzít v potaz a které by se staly předmětem hlubších diskusí. Již v této době byly položeny základy k programové politice ústupků, které nekomunisté dlouhou dobu praktikovali, což se jim, jak dobře víme, nakonec i vymstilo. Pro komunisty znamenal souhlas se všemi jejich návrhy v Moskvě začátek slibně zahájeného startu, jenž měl být kontinuálně rozvíjen v „lidově demokratickém režimu“.

Dalším určujícím faktorem, ovlivňujícím postavení a popularitu KSČ, byl její program, respektive obecné programové teze, s nimiž komunisté na veřejnosti vystupovali a které byly nekomplikované a snadno pochopitelné širokému lidu. To, že se jednalo pouze o deklaratorní a obecné proklamace, se záhy projevilo jako promyšlený taktický krok ze strany komunistů, neboť otevřená debata o socialismu a „diktatuře proletariátu“ by těžko narazila na úrodnou půdu a nakonec se mohla obrátit vůči straně samotné. Jednoduchými a stále dokola omílanými frázami komunisté navenek prokazovali, že pouze oni jsou nejspolehlivější zárukou „nového pojetí“ demokracie a naopak je to reakce (ostatní strany), která se snaží toto „nové pojetí“ zlikvidovat, a proto je nutné proti ní bojovat eliminovat ji. Svůj program komunisté orientovali i podle svých slov jako boj za každodenní prosazování spravedlivých sociálně-politických požadavků pracujících. Plnění těchto a jiných požadavků bylo podle nich vždy v souladu s duchem Košického programu, i když ve skutečnosti si jej komunisté svévolně vykládali po svém a jeho literu mnohokrát porušili, což paradoxně sami uznávali, stejně jako později u Budovatelského programu Gottwaldovy vlády. Komunisté prezentovali další a další vytyčování radikálních sociálních požadavků jako boj proti třídnímu nepříteli pracujícího lidu, buržoazii, ve skutečnosti svých politických oponentů, což ovšem nezabránilo tomu, aby neměla tato politika velkou odezvu mezi nízkou postavenými vrstvami, skutečného zdroje síly KSČ.

V parlamentních volbách se potom politická linie KSČ zúročila bez ohledu na její demagogický základ a programové formulace, o nichž někteří komunisté pochybovali, zda jsou vůbec splnitelné. Komunisté dostali 40 % hlasů, nejvíc za dobu své existence a volby ji umožnily pokračovat v nastoleném trendu postupné izolace ostatních stran a položily základ k dalšímu prohlubování komunistického vlivu ve všech sférách politického, veřejného a hospodářského života. Nekomunistické strany nedokázaly pomocí voleb zvrátit dosavadní politický kurs, který jim nebyl nakloněn, ač si to všechny přály a doufali ve své vítězství. O příčinách krachu demokratů ve volbách jsme již pojednali v předchozí kapitole, jen doplňme, že je správný úsudek Karla Kaplan, který poznamenal, že nekomunisté nemohli KSČ jako jednotlivé subjekty porazit, naopak bylo nutné se již v tomto období spojit a vystupovat jednotně a pokud možno otevřeně přejít do opozice.

Závěrem můžeme konstatovat, že politika KSČ se od května roku 1945 do parlamentních voleb roku 1946 ukázala být, jasnou, srozumitelnou a konzistentní, proto také ve svém důsledku účinnou. Nadále setrvala na politice NF, až po vítězných volbách v roce 1946 se rozhodla získat v dalších volbách absolutní většinu a rozbít tak spolupráci v NF. Komunisté se za rok stali silnou a sebevědomou stranou, jejich síla pramenila z neustálého růstu členské základny, která postupně mohutněla, až se transformovala v mohutný kolos, jemuž nemohli nekomunisté konkurovat. Podporována SSSR a jejím vlivem v regionu komunisté nabyli v ČSR velkého politického vlivu, který by jim jinak bez sovětské mocenské záštity nemohl náležet. KSČ se za rok podařilo v zemi uskutečnit její hlavní programové priority, které obsahovaly její původní návrhy z rokování s prezidentem Benešem v prosinci 1943, t. j. etablování „lidově demokratického režimu“, znárodnění klíčového průmyslu, odsun Němců a Maďarů, zákaz zkompromitovávších se politických stran a dalších požadavků doby. Toto všechno bylo veřejností vnímáno tak, že právě komunisté jsou „opravdoví strůjci“ nových pořádků a přinášejí zemi blahobyť ve své vizi utopické sociálně spravedlivé společnosti. Navíc komunistům vyšel předpoklad, že jádrem prvních vlád se stanou oni spolu se sociálními demokraty, resp. fierlingerovskou levicí, jakožto svých hlavních spojenců. Ze

všeho toho, co jsme uvedli, vyplývá jediný závěr: komunisté mohli využít všech dostupných prostředků, které jim nový režim nabízel, tedy i svobodných voleb, k tomu aby se stali nejsilnější stranou v zemi, a mohli tak splnit dílčí cíl za cestou k získání monopolu moci.

Summary

A post-war policy of The Czechoslovak Communist Party in 1945–1946 (from the Košický programme to the parliamentary election in 1946)

This work, in detail, deals with the post-war policy of the Czechoslovak communist party in 1945–1946. It is defined on one side by the restoration of the party and on the other side by the parliamentary election in 1946. The parliamentary election in 1946 ended the first phase of the party's tactics, whose aim was to infiltrate the state mechanism and, at the same time, the election built optimal conditions for the party to finally eliminate its political enemies and seize absolute power. I have deliberately chosen this demarcation because it takes a key place in the development of the party's political tactics, and not a period ending in a state coup d'état in 1948. This approach would have been possible but it might have ended up growing into a simple description in which all the important and relevant matters of the party's programme and political strategy were left out.

The very core of this work is made of a post-war policy analysis of The Czechoslovak Communist Party, its historical development in an overall domestic and international context. It particularly focuses on the following crucial issues: 1. a post-war restoration of the party; 2. The party's policy in a period of The Provisional National Assembly (TPNA); 3. The 8th convention of The Czechoslovak Communist Party; 4. The May 1946 election. This work's structure itself is divided into five chapters, gradually covering its subject matter.

In the first chapter entitled „The history of The Czechoslovak Communist Party until 1945“, the author briefly describes the party's activity in The First Republic, its attitude toward it, toward The Munchen Deal in September 1938 etc. He also notes the party's anti-system character and evaluates it on the part of a left-wing extreme. He makes a mention of its resistance activities, which culminated during the last years of military conflagration, and observes the fact that an extraordinary political profit that the party managed to exploit after the war has a great deal to do with both the absence of communists in pre-Munchen government coalitions, including the communists' attitude to The Munchen Deal itself, and also with their large-scaled resistance activity.

The second chapter called „The Restoration of the Czechoslovak Communist Party“ is devoted to the political and organizational reconstruction of the party, including press revival and other means to influence the public. Here, the author discusses how the party took advantage of its lead in organizational issues as it had already built illegal organizational cells at the time of Slovak National Uprising. We will also point out what were the fundamental causes of such an enormous increase in the party's member base and its rapid-growing popularity among so many people.

„The Czechoslovak Communist Party in the Two Cabinets of The National Front“ is a title of the next third chapter. In it, we will deal with political work of the party from April 1945 to election in May 1946 at a time The Constituent Assembly (TCA) was established. In particular, we focus on the preparation and execution of nationalization decrees of the president of the republic. We also outline a land reform issue and touch on the deportation of the Sudeten Germans which eventually became an important subject as well as other crucial decisions of the government in which the communists were involved.

The fourth chapter („The 8th Convention of the Czechoslovak Communist Party“) is then the main topic because this convention played an important part in the party's political tactics at that time; we can claim that it meant „a mobilization congress“ to the communists. The

convention laid out the communists' political demands with which they were going to attract potential voters in the next election. The 8th convention instituted an organization order that the communists had been working on in the course of the previous 7th congress in 1935. The party actually conceived its convention in a way that could enable it to fully concentrate for the coming election scheduled to take place two months after the convention was over.

The fifth chapter entitled „The May parliamentary election in 1946“ centers around the preparation, course and results of the only post-war voting in which more parties could freely participate. In this regard, the May election had a key role. It depended just upon this election what direction the post-war „revolutionary“ development would take. That is, if it would incline toward „socialization“ (as one of mottoes of that period sounded more accurately), or toward halting „the revolutionary era“ and its further progress.

In conclusion, we are going to evaluate activities and work of a post-war year in the party's policy. Here we discuss why the communists managed to basically achieve everything that they had committed themselves to accomplish yet during the war, how, in a period of one year, the party succeeded in keeping political initiative on their side and why the development in the post-war struggle for power never diverted even once in favor of democratic forces. In the very end I have attached appropriate appendices regarding all the mentioned chapters in this work that have utilised both relevant archive materials and specialized literature.

Prameny a literatura

A) Prameny

1) Archivní prameny

Státní ústřední archiv v Praze (SÚA)

fond 100/24 Klement Gottwald (1938 - 1953)
fond 1479/0/1 Příprava VIII. sjezdu KSČ
fond 100/1 Generální sekretariát ÚV KSČ
fond 1261/0/13 Sekretariát ÚV KSČ
fond ÚV NF
fond Monitory 1945 - 1954

Parlamentní archiv České republiky v Praze (A PSP ČR)

fond Prozatímní národní shromáždění (1945 - 1946)
fond Ústavodárné národní shromáždění (1946 - 1948)

Archiv Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky (A ÚSD AV ČR)

Pozůstalost dr. Huberta Ripky, kartón 35, 36

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (A KPR)

fond Volby do Prozatímního národního shromáždění
fond Právní rada

2) Tištěné prameny

Adamová, Karolína – Zavacká, Katarína – Kaplan, Karel: K ústavnímu vývoji v českých zemích a na Slovensku v letech 1938–1948. První poválečná vláda. Komentované dokumenty. Praha 1992.

Beneš, Edvard: Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938 – 1945. Praha 1946.

Beneš, Edvard: Odsun Němců z Československa. Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940 – 1947. K vydání připravil Karel Novotný. Praha 1996.

Budovatelský program Gottwaldovy vlády. Praha 1946.

Čapka, František: Dokumenty a materiály k národním dějinám 1918–1945. Brno 1998.

Dokumenty moderní doby. Praha 1978.

Doležal, Jiří – Ivanov, Miroslav: Národ ho potřeboval. K 110. výročí narození PhDr. Petra Zenkla. Praha 1994.

Flegl, Vladimír: Dokumenty k vývoji československého ústavního práva. Praha 1989.

Frejka, Ludvík: Hospodářství ČSR na jaře 1946. Praha 1946.

Gottwald, Klement: Spisy II. Praha 1951.

Gottwald, Klement: Deset let. Sborník statí a projevů 1936 – 1946. Praha 1947.

Gronský, Ján: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945 – 1968). Praha 1999.

Kaplan, Karel: Dva retribuční procesy: Komentované dokumenty (1946 - 1947). Praha 1992.

Kaplan, Karel: Příprava ústavy v ČSR v letech 1946 – 1948. Soubor dokumentů. Praha 1993.

Kaplan, Karel: Pražské dohody 1945 – 1947. Sborník dokumentů. Praha 1992.

Klement Gottwald v roce 1929. Některé projevy a články. Praha 1949.

Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: Cesta ke květnu I. – 1. Dokumenty o vzniku a vývoje lidové demokracie v Československu do února 1948. Dokumenty moderní doby. Praha 1978.

Král, Václav: Cestou k únoru. Praha 1963.

Král, Václav: Cesta k leninismu. Prameny k dějinám KSČ v letech 1921 – 1929. Praha 1971.

Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha 1945.

Protokol VIII. sjezdu Komunistické strany Československa. Praha 1946.

Protokol V. sjezdu KSČ. Praha 1971.

První československý plan. Sbírka projevů a dokumentů o dvouletém hospodářském plánu. Praha 1946.

Ročenka Ústavodárného shromáždění. Praha 1946.

Soukup, Jaroslav: Cestou května. Dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce. Duben 1945–květen 1946.

Statistická příručka Československé republiky 1948. Praha 1948, s. 105.

Tři roky. Přehledy a dokumenty k československé politice v letech 1945 – 1948. Díl první. Události od osvobození na jaře 1945 do provedení voleb v květnu 1946. Rok vydání neuveden.

Záděra, Vladimír: Deset let parlamentní retrospektivy 1939 - 1945. Praha 1948.

Zákon č. 28/1946 Sb. ze dne 21. února 1946 o úpravě stálých seznamů voličských.

Zákon č. 67/1946 Sb. ze dne 11. dubna o volbě Ústavodárného shromáždění.

Zápotocký, Antonín: Po staru se žít nedá. Praha 1948.

2) Edice

Drápala, Milan: Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945 – 1948. Praha 2000.

Hrubec, Marek – Bárta, Miloš: Dějiny českého a československého sociálně demokratického hnutí. Praha–Brno 2006.

Novotný, Karel: Edvard Beneš. Odsun Němců z Československa. Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947. Praha 1996.

Vondrová, Jitka: Češi a sudetoněmecká otázka 1939 – 1945. Dokumenty. Praha 1994.

4) Dobový tisk

Lidová demokracie 1945 – 1946

Mladá fronta 1945 - 1946

Rudé právo 1945 – 1946

Svobodné slovo 1945 – 1946

Svobodný zítřek 1945 – 1946

5) Paměti

Černý, Václav: Paměti III. 1945 – 1972. Brno 1992.

Déer, Ivan: Antifierlinger I.: Politické paměti 1945 – 1949. Praha 1993.

Drtina, Prokop: Československo, můj osud. Kniha života československého demokrata. Sv. II., kniha 2, rok 1947–únor 1948. Praha 1992.

Feierabend, Ladislav: Politické vzpomínky I. – III. Praha 1996.

Feierabend, Ladislav: Soumrak československé demokracie. Londýn 1988.

Beneš, Edvard: Paměti. Praha 1947.

Husák, Gustáv: Svědectví o Slovenském národním povstání. Praha 1974.

Klátil, František: Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897 - 1948). Praha 1992.

Pražák, Albert: Politika a revoluce. Paměti. Praha 2004.

Kopecký, Václav: ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo. Praha 1960.

Lesák, Josef: Čas oponou trhnul... Praha 2000.

Smutný, Jaroslav: Svědectví prezidenta kancléře. Praha 1996.

Svoboda, Ludvík: Cestami života. Sv. I. a II. Praha 1992.

Táborský, Eduard: Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha 1993.

B) Literatura

Adámek, Vladimír: Boj KSČ za přerůstání národně demokratické revoluce v socialistickou v letech 1945–1948. Praha 1972.

Barnovský, Michal: Na cestě k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v letech 1945 – 1948. Bratislava 1993.

Bárta, Drahomír: Prosincová generální stávka roku 1920. Praha 1953.

Bartoš, Josef: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 – 1945. Praha 1986.

Buchvaldek, Miroslav a kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1987.

Belda, Josef – Bouček, Miroslav – Deyl, Zdeněk–Klimeš, Miroslav: Na rozhraní dvou epoch. Praha 1968.

Beneš, Zdeněk a kol.: Rozumět dějinám. Praha 2002.

Bouček, Miroslav – Klimeš, Miloslav – Vartíková, Marta: Program revoluce. Praha 1975.

Bouček, Miroslav – Šibrava, Karel: Komunisté v boji za socialistickou Prahu. Praha 1982.

Bouček, Miroslav: Za národní osvobození. Za novou republiku. Vedoucí úloha KSČ v národně osvobozeneckém boji. Praha 1982.

Brandes, Detlef: Cesta k vyhnání 1938 – 1945. Praha 2002.

Brod, Toman: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945 – 1948. 1. část. Operace velký podvod. Praha 1990.

Brod, Toman: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945 – 1948. 2. část. Triumf a zkáza. Praha 1990.

Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939– 1948. Československá cesta do sovětského područí. Praha 2002.

Brod, Toman, Čejka, Eduard: Na západní frontě. Praha 1965.

Broklová, Eva: Československá demokracie. Politický systém Československa 1918 – 1938. Praha 1992.

Cabada, Ladislav: Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890 – 1938. Plzeň 2005.

Cesar, Jaroslav: Mnichov 1938. Praha 1978.

Čada, Václav: KSČ v období 1921 – 1948. Strategie a taktika. Praha 1988.

Čelovský, Bořivoj: Mnichovská dohoda. Šenov u Ostravy 1999.

Dejmek, Jiří: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první. Revolucionář a diplomat (1884-1935). Praha 2006.

Đurica, S. Milan: Jozef Tiso I. Martin 1992.

Đurica, S. Milan: Dějiny Slovenska a Slováků. Bratislava 1996.

Faure, Justine: Americký přítel. Československo ve hře americké diplomacie 1943–1968. Praha 2005.

Fierlinger, Zdeněk: Ve službách ČSR. Díl první. Praha 1948.

Fierlinger, Zdeněk: Ve službách ČSR. Díl druhý. Praha 1948.

Gajan, Koloman: Boj za utvorenie. Bratislava 1961.

Gajan, Koloman: Příspěvek k dějinám KSČ. Od prosincové generální stávky do slučovacího sjezdu KSČ. Praha 1954.

Galandauer, Jan: Bohumír Šmeral. Praha 1986.

Galandauer, Jan: Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady. Praha 1988.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Litomyšl 2004.

Hájek, Miloš – Mejdrová, Hana: Vznik třetí Internacionály. Praha 2000.

Hanzal, Josef: Edvard Beneš. Praha 1994.

Hanzlík, František: Únor 1948. Výsledek nerovného zápasu. Praha 1997.

Hejl, Vilém: Rozvrat. Mnichov a náš osud. Praha 1990.

Hora, Ota: Svědectví o puči I., II. Díl. Praha 1991.

Jablonický, Jozef: Povstanie bez legend. Dvadsiat' kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania. Bratislava 1990.

Jablonický, Jozef: Slovensko na prelome. Počiatky narodnej a demokratickej revolúcie. Bratislava 1985.

Janáček, František – Hříbek, Josef: Národní fronta a komunisté 1938 – 1945. Československo, Jugoslávie, Polsko 1938–1945. Praha 1968.

Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka–Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost. Praha 2005.

Jech, Karel – Kaplan, Karel: Dekrety prezidenta republiky II. Praha – Brno 1995.

John, Miloslav: Čechoslovakismus a ČSR 1914 – 1938. Beroun 1994.

Jožák, Jiří a kol.: Za obnovu státu Čechů a Slováků: Praha 1992.

Kamenec, Ivan: Slovenský štát. 1993.

Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce. Praha 1990.

Kaplan, Karel: Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha 1990.

Kaplan, Karel: Znárodnění a socialismus. Praha 1968.

Kaplan, Karel: Majetkové zdroje KSČ KSČ v letech 1945 – 1952. Praha 1993.

Kaplan, Karel: Československo v letech 1945 – 1948. Praha 1993.

Kaplan, Karel–Tomášek, Dušan: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha 1994.

Kaplan, Karel: Československo v poválečné Evropě. Praha 2003.

Kaplan, Karel: Der kurze Marsch. Mnichov 1981.

Kaplan, Karel: ČSSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání. Praha 1995.

Kárník, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918–1929. Praha 2003.

Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. I. svazek. Praha 2003.

Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha 1991.

Kladiva, Jaroslav: Kultura a politika (1945 - 1948). Praha 1968.

Knapík, Jiří: V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956. Praha 2006.

Kocian, Jiří: Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948. Praha 1992.

Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Organizace, program, politika. Brno 2002.

Kokoška, Stanislav: Praha v květnu 1945: Historie jednoho povstání. Praha 2004.

Kopeček, Lubomír: Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku. Brno 2006.

Kozák, Jan: K některým otázkám strategie a taktiky KSČ v období přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou (1946 - 1948). Praha 1956.

Kováč, Dušan: Dějiny Slovenska. Praha 1999.

Kováč, Dušan – Křen, Jan – Lemberg, Hans: V rozdelenej Európe. Češi, Slováci, Němci a ich štáty v rokoch 1948–1989. Bratislava 1998.

Král, Václav: Osvobození Československa.

Krempa, Ivan: Cesta k jednotné revoluční straně v Československu. Praha 1981.

Křen, Jan: Do emigrace. Západní zahraniční odboj 1939 – 1940. Praha 1969.

Křen, Jan: V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939 – 1940. Praha 1969.

Kučera, Jaroslav: Žralok nebude nikdy tak silný. Československá zahraniční politika vůči Německu 1945–1948. Praha 2005.

Kuklík, Jan: Mýty a realita tzv. Benešových dekretů. Dekreta prezidenta republiky 1940 – 1945. Praha 2002.

Kuklík, Jan: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945. Praha 1998.

Kural, Václav: Češi, Němci a mnichovská křižovatka. Praha 2002.

Kvaček, Robert: Historie jednoho roku. Praha 1976.

Laštovička, Bohuslav: V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939 – 1945. Praha 1978.

Letz, Róbert: Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava 1994.

Kusák, Alexej: Kultura a politika v Československu 1945 – 1956. Praha 1998.

Lesjuk, Petr – Dvořáková: Československá společnost a komunisté v letech 1945 – 1948. Praha 1967.

Lettrich, Jozef: Dějiny novodobého Slovenska. Bratislava 1993.

Luňák, Petr: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha 1997.

Lvová, Míla: Mnichov a Edvard Beneš. Praha 1978.

Mackenzie, Compton: Dr. Beneš. Praha 1947.

Malíř, Jiří – Marek, Pavel: Politické strany I. 1861 – 1938. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. Brno 2005.

Maňák, Jiří: Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945 – 1948. Praha 1995.

Marek, Pavel: České živnostnictvo 1945 – 1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích. Brno 2006.

Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Praha 2002.

Matějka, Jaroslav: Gottwald. Praha 1971.

Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová, Erika: Křižovatky 20. století. Praha 1990.

Nechvátal, Martin: 15. 5. 1921. Založení KSČ. Ve službách Kominterny. Praha 2002.

Olivová, Věra: Československo v rozrušené Evropě. Praha 1968.

Olivová, Věra: Dějiny první republiky. Praha 2000.

Ort, Alexandr: Dr. Edvard Beneš–evropský politik. Praha 2003.

Němeček, Jan: Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské reprezentace 1939 – 1945. Praha 2003.

Němeček, Jan – Kuklík, Jan: Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945. Praha 2001.

Netík, Jaromír: Revoluce na objednávku. Curych 1982.

Pasák, Tomáš: Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945. Praha 1999.

Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše. Praha 1998.

Pasák, Tomáš: JUDr. Emil Hácha (1938 - 1945). Praha 1997

Pavlík, Bohdan: KSČ v boji za svobodu. Praha 1949.

Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 – 1946. Praha 2003.

Pfaff, Ivan: Sovětská zrada 1938. Praha 1993.

Plechanovová, Běla – Fidler, Jiří: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1945. Praha 1997.

Plevza, Viliam: Historie československé současnosti. Praha 1978

Přehled dějin KSČ. Praha 1978.

Prokš, Petr: Československo a Západ 1945 – 1948. Vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945 – 1948. Praha 2001.

Reiman, Michal a kol.: Dějiny KSČ. Praha 1961.

Renner, Hans–Samson, Ivo: Dějiny Československa po roku 1945. Bratislava 1993.

Renner, Jan: Československá strana lidová 1945 – 1948. Brno 1999.

Rupnik, Jacques: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci. Praha 2002.

Rupnik, Jacques: Jiná Evropa. Praha 1990.

Růžička, Karel: ROH v boj za rozšíření moci dělnické třídy (1945 – 1948). Praha 1963.

Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko – slovenské vztahy 1914 – 1945. 1. díl. Praha Bratislava 1997.

Rychlík, Jan: Češi a Slováci ve 20. století. Česko – slovenské vztahy 1945. 2. díl Praha - Bratislava 1998.

Sosna, Karel – Cejpová, Zdena – Krupičková: Československá revoluce 1945 – 1948 a únor 1948. Praha 1968.

Spirit, Michal: Tzv. Benešovy dekrety. Předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky. Praha 2004.

Staněk, Tomáš: Odsun Němců z ČSR 1945 – 1947. Praha 1991.

Suchopár, Vladimír: Komunistická internacionála proti fašismu v letech 1921 – 1935. Praha 1964.

Šolc, Jaroslav: Slovensko v české politice. Banská Bystrica 1993.

Šolle, Zdeněk: Dělnické hnutí v českých zemích koncem minulého století. Praha 1951.

Tesař, Jan: Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky. Praha 2000.

Tigrid, Pavel: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Praha 1990.
Vartíková, Marta: Od Košíc po Február. Bratislava 1968.
Veselý, Jindřich: O vzniku a založení KSČ. Praha 1953.
Veselý, Zdeněk: Československá zahraniční politika v letech 1945–1948. Praha 1989.
Vartíková, Marta: František Zupka. Praha 1983.
Vartíková, Marta: Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konference a plén 1944–1948. Bratislava 1971.
Vaněček, Václav: Dějiny státu a práva v Československu. Praha 1975.
Vošahlíková, Pavla: Československá sociální demokracie a Národní fronta. Praha 1985.
Vykoukal, Jiří – Litera, Teichman, Miroslav: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989. Praha 2000.
Zeman, Zbyněk: Edvard Beneš: Politický životopis. Praha 2000.

Seznam příloh

- Příloha č. 1 Přehled stavu členstva KSČ podle krajů k 30. 4. 1946
- Příloha č. 2 Předsedové národních výborů (správ. komisí) v okresech a místech v Čechách a na Moravě k červnu 1946
- Příloha č. 3 Přehled výborů Ústavodárného národního shromáždění po volbách v roce 1946
- Příloha č. 4 Výsledky parlamentních voleb do Ústavodárného národního shromáždění z 26. 5. 1946 podle volebních krajů
- Příloha č. 5 Přehled rozdělení delegátů VIII. sjezdu KSČ podle věku, náboženského vyznání, sociálního rozvrstvení, dřívější politické příslušnosti

Příloha č. 1

Přehled stavu členstva KSČ podle krajů k 30. 4. 1946

Volební kraj	Počet voličů	‰	Počet členů KSČ
I. Praha – město	715 539	17, 4	124 932
II. Kladno	252 609	30, 4	76 817
III. Ml. Boleslav	226 930	25, 5	57 819
IV. Praha - venkov		22, 7	
	328 720	22, 7	74 702
V. Plzeň	380 936	22, 7	86 404
VI. Karlovy Vary	81 457	23	18 807
VII. Ústí nad Labem			
	258 896	26, 4	68 198
VIII. Liberec	221 614	22, 4	49 619
XIX. Hr. Králové	333 654	19, 9	66 352
X. Pardubice	278 403	17, 8	49 531
XI. Havl. Brod	233 294	19, 4	45 259
XII. Tábor	198 218	19, 9	39 590
XIII. České Budějovice	282 782	21	59 508
XIV. Jihlava	231 579	18, 6	43 067
XV. Brno	543 119	16, 4	89 179
XVI. Olomouc	415 824	15, 5	64 441
XVII. Zlín	306 718	12, 5	38 259
XVIII. Mor. Ostrava			
	429 956	13, 9	59 810
XIX. Opava	122 593	10, 3	12 610

SÚA, f. 100/24, sv. 69, a. j. 987.

Příloha č. 2

Předsedové národních výborů (správ. komisí) v okresech a místech v Čechách a na Moravě k červnu 1946

Čechy	Počet	%
KSČ	1797	46, 62
ČSNS	419	14, 55
ČSSD	561	11, 23
ČSL	433	10, 87
Nestraníci	644	16, 71

Morava	Počet	%
KSČ	1178	46, 61
ČSNS	392	15, 51
ČSSD	344	13, 61
ČSL	428	16, 93
Nestraníci	185	7, 32

KSČ měla: členů ZNV – 80, předsedů ONV – 127, ostatních členů ONV 1797, předsedů MNV – 5867, ostatních členů MNV – 60 109; celkem členů: 67 980

SÚA, f. 100/24, sv. 60, a. j. 934.

Příloha č. 3

Přehled výborů Ústavodárného národního shromáždění po volbách v roce 1946

Výbor	Počet členů	Předseda
Bezpečnostní	24	A. Hřebík (ČSNS)
Branný	24	R. Slánský (KSČ)
Dopravní	24	J. Hladký (ČSSD)
Imunitní	18	V. Vagašský (DS)
Informační	18	L. Koubek (KSČ)
Iniciativní	12	F. Tymeš (ČSSD)
Inkompatibilní	20	J. Štětka (KSČ)
Kontrola provádění dvouletého plánu	36	J. Nedoma (ČSNS)
Kulturní	24	F. Uhlíř (ČSNS)
Osídlovací	24	B. Steiner (KSČ)
Parlam. kontrol. a úsporná komise	16	J. Vičánek (ČSL)
Právní (od 7. 6. 1946)	24	A. Gregor (KSČ)
Průmyslový	24	A. Janáček (ČSL)
Rozpočtový	36	M. Zibrín (DS)
Sociálně - politický	36	J. Šoltész (KSS)
Stálý	24	A. Zápotocký (KSČ)
Technický	24	Š. Ješ (ČSNS)
Ústavně – právní (do 7. 6. 1946)	36	A. Gregor (KSČ)
Ústavní (od 7. 11. 1946)	36	O. John (ČSSD)
Verifikační	12	V. David (KSČ)
Zahraniční	24	I. Ducháček (ČSL)
Zásobovací	24	J. Batková (ČSNS)
Zdravotnický	24	M. Trojanová (ČSL)
Zemědělský	30	O. Smejkal (ČSSD)
Živnostensko - obchodní	24	J. Kempný (DS)

Celkem výborů: KSČ – 7, KSS – 1, ČSNS – 5, ČSL - 4 , ČSSD – 4, DS – 3

Ročenka Ústavodárného národního shromáždění republiky Československé 1946 – 1947. Praha 1947, s. 60 – 61.

Příloha č. 4

Výsledky parlamentních voleb do Ústavodárného národního
shromáždění z 26. 5. 1946 podle volebních krajů

Voleb. kraj	KSC	ČSL	ČSSD	ČSNS	Prázdné listky	Celkem
Hl. město Praha	239 059	105 252	96 491	221 099	1 757	663 658
Kladno	128 619	20 540	34 954	55 186	533	239 832
Mladá Boleslav	93 128	30 349	26 395	62 679	587	213 138
Praha – venkov						
– jih	145 437	42 225	44 727	76 436	685	309 510
Plzeň	160 124	50 434	66 819	78 904	1 128	357 409
Karlovy Vary	44 063	6 173	14 241	19 460	394	84 331
Ústí nad Labem	137 936	10 665	46 560	48 008	1 012	244 181
Liberec	100 110	21 983	31 916	52 271	909	207 189
Hradec Králové	124 236	61 208	47 066	81 325	1 066	314 901
Pardubice	94 031	63 605	46 786	57 775	824	263 021
Havlíčkův Brod	89 924	52 258	27 108	46 927	615	216 832
Tábor	73 164	50 284	17 983	42 005	596	184 032
České						
Budějovice	112 021	65 028	31 983	56 350	863	266 245
Jihlava	84 286	69 892	25 757	37 382	817	218 134
Brno	174 518	138 405	74 223	127 243	1 687	516 076
Olomouc	128 852	110 596	73 035	83 528	1 360	397 371
Zlín	86 279	1 01 719	39 876	50 616	850	279 340
Moravská						
Ostrava	151 668	79 789	86 255	78 968	3 302	399 982
Opava	38 242	30 604	23 363	22 818	468	115 495
Země Česká						
	1 541 852	580 004	533 029	898 425	10 969	3 564 279
Země						
Moravskoslezská	663 845	531 005	322 509	400 555	8 484	1 926 398
Úhrnem	2 205 697	1 111 009	855 538	1 298 980	19 453	5 490 677

Pehr, Michal: Československá strana lidová 1945 – 1946. Diplomová práce. Praha 2003, s. 102.

Příloha č. 5

Přehled rozdělení delegátů VIII. sjezdu KSČ podle věku, náboženského vyznání, sociálního rozvrstvení, dřívější politické příslušnosti

Věkové rozdělení	Počet
Nad 50 let	152
Nad 40 let	433
Nad 30 let	345
Nad 20 let	108

Náboženské vyznání	Počet
Delegátů bez vyznání	683
Římskokatolických	235
Příslušníků Čs. církve	83
Příslušníků jiných církví	37

Sociální rozvrstvení	Počet
Dělníci	389
Rolníci	143
Vojáci z povolání	11
Živnostníci	35
Úředníci	121
Profesoři a učitelé	76
Lékaři a inženýři	62
Studenti	10
Žen v domácnosti	58
Jiných povolání	133

Dřívější politická příslušnost	Počet
ČSSD	214
ČSNS	31
ČSL	5
Agrární strana	24
V jiných politických stranách	22
Ve Svazu komunistické mládeže	161

Protokol VIII. sjezdu KSČ. Praha 1946, s. 191.